

HOOFSTUK 4

AGTERGRONDVERHALE OOR SELFMOORD ONDER ADOLESENTE

“LIFE”

Life never seems to give you a break even when you don't need one it still doesn't give it to you.

I sometimes wonder what would happen if you could just freeze life, get off and start it up again; I don't think any one would notice I'm gone. (suicide)

Life is such a big word and has an even bigger meaning even I don't understand. Life seems ever changing like the seasons or even more like the world, you never know where you stand or where you are supposed to be.

Death means a lot, you don't really notice how big a role it plays in your life till you meet it face to face.

Sometimes I wonder if there is life after death, I would like to believe it but I don't.

It is hard to live with life, but you should just take it as it comes to you. When you die, you die and I don't believe that you come back.

Life is strange, and if you make a mistake you can't take it back. What's done is done, you can say you are sorry but you can never take it back.

Don't make the same mistakes again.

- Daleen -

Daleen se ouers het my geskaker nadat Daleen herhaaldelik probeer selfmoord pleeg het. Hierdie was 'n skets wat sy geskryf het om haar gevoelens uit te druk. Hierdie stuk projekteer enkele gedagtes oor die adolessent soos in hoofstuk 3, genoem.

Daleen het die skets geskryf toe sy 16 jaar oud was. Sy was toe 'n adolessent en die tekens daarvan is baie duidelik. Die neigings tot selfmoord is ook duidelik te sien vanuit die gedig. In hoofstuk drie is daar geskryf dat die adolessent se ontwikkeling vir hom of haar baie belangrik is, enige misvorming in die adolessent se fisiese ontwikkeling veroorsaak baie spanning. Daleen het aan "skoliose" gely, dit is 'n siekte wat die rug aantast. Sy moes van kinderdae af 'n rugstut dra. Sy kon nie die rugstut wegsteek nie en die kinders het haar baie daarvoor gespot. In die hoërskool het die kinders haar ook gespot en sy het geen seunsvriende gehad nie. Sy was baie alleen. In my gesprek met haar was dit die rede hoekom sy geskryf het "Life never seems to give you a break...". Sy kon nooit wegkom van die gespot af nie. Dit het daartoe gelei dat sy verskeie selfmoordpogings gehad het.

Soos in hoofstuk drie gestateer is, het die adolessent 'n bepaalde persepsie van lewe en dood. Daleen sou bitter graag die lewe wou vries en as't ware weer van voor af *begin* "...if you could just freeze life, get off and start it up again...". Dit is haar diepste begeerte om uit haar huidige omstandighede te ontsnap. Dit het vir haar gevoel asof niemand vir haar omgee nie, daarom dat sy sê "I don't think anyone would notice I'm gone (suicide)..." Die lewe het eenvoudig ondraaglik geraak en daar is getuienis uit die skets dat sy as adolessent wel nagedink het oor die dood. Dit is duidelik te sien dat sy weet alles eindig hier op aarde as jy dood is. Jy kan nie weer terugkom nie. Daar is ook by haar skuldgevoel rakende die vorige selfmoordpogings "...you can say you are sorry but you can never take it back." Daleen is maar een voorbeeld van duisende adolessente wat om die een of ander rede te veel druk ervaar,

nie meer hoop het nie en dan hulle eie lewens neem, net om uit die omstandighede te ontsnap.

Vanuit die vorige hoofstuk wat gehandel het oor adolessente, grens ek in hierdie hoofstuk die agtergrondverhaal af tot selfmoord en selfmoordgedrag onder adolessente. Verhale en sketse soos die van Daleen sal onder die soeklig kom. Daar sal ook in die hoofstuk teoretiese agtergrondverhale en geskiedkundige verhale oor selfmoord en adolessente selfmoord ondersoek word.

4.1 INLEIDING

Selfmoord is as verskynsel al van die vroegste tye bekend, maar sedert Durkheim sy klassieke beskouing van “Le Suicide” in 1897 gepubliseer het, het belangstelling in die bestudering van selfmoord as verskynsel sterk begin posvat by baie wetenskaplikes en navorsers soos sielkundiges, psigiaters, sosioloë, maatskaplike werkers, medici, terapeute en selfs versekeringsmaatskappye (De Jager 1993:27). Selfmoord is oor die algemeen angswekkend en moeilik verklaarbaar. Die voorkoms van selfmoord is egter nie meer so ongewoon soos vroeër nie, self onder adolessente het die syfer angswekkend gestyg.

Selfmoord kan beskou word as een van die ingewikkeldste en onherroeplikste vorms van persoonlike tragedie. Vir die agtergeblewenes is daar altyd die onopgeloste en oorblufte vraag: “Waarom het hy dit gedoen?”. Die meeste studies kan slegs die moontlike redes vir selfmoord aandui. Die soeke na ‘n verklaring van hierdie eienaardige teenstrydigheid wat aan die een kant aandrang om lewe te bewaar insluit en aan die ander kant die impuls om dit te vernietig, het by baie navorsers aanleiding daartoe gegee om selfmoord as

een van die mees omstrede vorms van persoonlike disorganisasie te bestempel.

Rousseau het teen 1770 geglo dat die toename in selfmoord die resultaat is van die toenemende kompleksiteit van die samelewing (Wekstein 1979:22). Hy het verder ook daarop gewys dat primitiewe bevolkings op 'n eenvoudige manier bestaan sonder dat daar juis 'n behoefte by die individu ontstaan om homself/haarself te verenig met die dood. Dit spruit alles voort uit Rousseau se oortuiging van die inherente goedheid van die mens en sy oortuiging dat dit net omgewingsfaktore is wat vir die mens se negatiewe optredes verantwoordelik is. Sy redenasie aangaande selfmoord is nie noodwendig geldig nie. Daar is baie primitiewe volke waarin selfmoord wel voorgekom het. Van die ou Oosterse beskawings het selfmoord trouens aanvaar en selfs die ou tradisie onderhou, soos "suttee" (seremoniële selfmoord van Brahmaanse weduwees in Indië en Sjina) en "hara-kiri" (die gedwonge oopsny van die buik onder Brahmene en Boeddhiste in Japan) (Dublin 1963:99).

Ek wil aansluit by dit wat Rousseau gesê het, dat omgewingsfaktore en die groter sosiale- en kulturele verhale van die gemeenskap en volk 'n beslissende invloed het op die funksionering van die mens. Daarom is dit belangrik dat wanneer daar na die adolessent wat selfmoord wil pleeg gekyk word, soveel moontlik agtergrondverhale ingewin moet word, ten einde perspektief op die situasie te kry. In die hoofstuk sal daar by verskeie agtergrondverhale stilgestaan word.

4.2 Die herkoms van die begrip selfmoord en verskillende sieninge daaroor

Alhoewel selfmoord as verskynsel so oud soos die geskiedenis van die mens self is, is die term selfmoord (suicide) maar eers sedert die sewentiende eeu na Christus vir die daad gebruik. Die engelse woord "suicide" vind sy etimologiese oorsprong in die moderne Latyn wat heenwys na die begrippe "sui" (self) en "caedere" (doodmaak). Die begrip "suicide" beteken dus, soos die Afrikaanse begrip weergee, om jouself dood te maak. Die begrip "suicide" is volgens die Oxford Dictionary (Farberow 1975) eers in 1651 vir die eerste keer in Engels gebruik. In 1644 het Donne die begrip "biathanatos" gebruik (bio = grieks vir lewe; thanatos = grieks vir die doodsdrang) (Labuschagne 1987:17).

Volgens Labuschagne (1987:17) blyk dit uit geskrifte van ou historiese volke dat die term selfmoord nooit by hulle gebruik is nie. Volgens Rosen (1975:4) is daar in die Nuwe Testament net een voorbeeld van selfmoord aangeteken, die van Judas Iskariot en daar word bloot gesê dat hy homself gaan ophang het.

4.2.1 Historiese verhale van teorieë en perspektiewe op selfmoord

Deur 'n die verloop van die geskiedenis is daar bewyse van die verskynsel van selfmoord en die gebruike rondom selfmoord. Alhoewel daar deur die eeue heen in sommige samelewings wetlike sanksies bestaan het teen 'n persoon wat wou selfmoord pleeg, val dit tog ook onmiddellik op dat daar in die verlede uiteenlopende sieninge van en houdings ten opsigte van selfmoord en selfmoordpogings onder verskillende volke, nasies, godsdienste en kulture was (de Jager 1993:53 ; Hyde 1986:34).

Die siening van 'n volk of samelewing oor selfmoord word meestal bepaal deur die godsdienstige oortuigings van so 'n volk of samelewing of deur die maatskaplike, kulturele en morele waardes wat deur hulle daar gestel word. Anders gestel, dit was die groter gekonstrueerde verhale wat binne 'n betrokke samelewing of volk oorheers het. Om die verskynsel van selfmoord en selfmoordgedrag onder adolessente en volwassenes te bestudeer het aanleiding tot verskeie benaderinge gegee. Vervolgens word daar kortliks aandag aan elkeen van hierdie benadering gegee. Elkeen bestudeer die unieke verskynsel vanuit 'n spesifieke hoek.

4.2.2 Literêre verhale oor selfmoord as verskynsel

Om 'n beter begrip van selfmoord as verskynsel te kry, word in die literêre en dokumentêre benadering na die dagboeke en die optekening van die adolessente wat selfmoord gepleeg of beplan het, gekyk. Daar word veral 'n studie gemaak van hoe hulle hul gevoelens en belewinge daaromtrent weergee (de Jager 1993:35).

4.2.3 'n Filosofiese en Teologiese benadering tot selfmoord

Daar was bepaalde filosowe uit die klassieke tydperk wat die een of ander oor selfmoord geskryf het, onder meer Pythagoras, Plato, Aristoteles en Socrates. Wittgenstein het selfmoord gebruik as die toetssteen vir die begin van kennis en toelaatbare aksies of dade (de Jager 1993:35).

Teoreties gesproke verbied nog die Ou Testament nog die Nuwe Testament selfmoord direk. Histories gereken, het die marteling van die vroeë Christene die kerkmense bang gemaak en het hulle selfmoord gesien as sonde. In die

vierde eeu n.C. het Augustinus beweer dat selfmoord 'n oortreding van die sesde gebod is nl. "Jy mag nie moord pleeg nie". In 693 nC. het die raad van Toledo bepaal dat die individu wat 'n selfmoordpoging aanwend, uit die kerk en die gemeenskap geban moet word. Ook Thomas van Aquinas (1225-1274) het geoordeel dat selfmoord 'n sonde is, want dit neem die krag wat God oor die mens se lewe en dood het, weg (de Jager 1993:36).

4.2.4 'n Demografiese benadering tot selfmoord

In 'n demografiese benadering gaan dit hoofsaaklik oor selfmoordstatistieke. In sommige studies wat gemaak word is statistiek belangrik om sodoende sekere punte of hipoteses te bewys. In 'n narratiewe studie gaan dit meer oor die verhaal van die adolessent as die statistiek. Daar kan hoogstens kennis geneem word van die statistiek en ander inligting.

4.2.5 'n Sosio-kulturele benadering tot selfmoord

In die sosio-kulturele benadering tot selfmoord staan veral twee faktore uit, naamlik: dat elke mens gebore is en ontwikkel binne 'n sosio-kulturele matriks en dat die selfmoorddaad verskillende betekenis kan hê.

4.2.6 Durkheim se sosiologiese benadering

Die begin van kontemporêre denke oor selfmoord kan verseker teruggevoer word na Emile Durkheim. Durkheim is gebore in 1858 in 'n klein dorpie in die ooste van Frankryk. Durkheim was 'n uitstekende student. Dit is belangrik om te besef dat Durkheim oor selfmoord gedink en geredeneer het vanuit 'n

sosiologiese perspektief. Hy het nie baie belangstelling getoon om vas te stel wat die rede vir selfmoord by die individu is nie, hy het hom eerder toegespits om selfmoord in terme van groepe en die gemeenskap as geheel na te vors. Vir hom was die volgende siening van belang "...the suicides committed in a given society during a given period of time are taken as a whole, it appears that this total is not simply a sum of independent units, a collective total, but is itself a new fact ...with its own unity...and own nature" (Robbins 1998:35).

Durkheim het sekere hipoteses en bewyse uit statistiek gehad wat sy denke rondom selfmoord beïnvloed het. Volgens hom het selfmoord meer voorgekom onder gemeenskappe waar sosiale integrasie besig was om te verval of verval het. Volgens hom sal die selfmoordsyfer minder wees in gemeenskappe waar die kohesie tussen mense hoër is. "So we reach the general conclusion: suicide varies inversely with the degree of integration of the social groups of which the individual forms part." Hierdie het Durkheim van toepassing gemaak op die verskeie geloofsgemeenskappe, politieke gemeenskappe asook die huislike (Robbins 1998:36).

Durkheim het geglo dat selfmoord onder die Katolieke minder is as onder die Protestante. Of 'n mens saam stem met dit wat Durkheim geglo het of nie, dit was sy standpunt in die laat negentiende eeu. Tot 'n mate maak dit sin dat selfmoord 'n rol speel in gemeenskappe waar sosiale integrasie en kohesie nie so hoog is nie. Durkheim het ook sterk klem gelê op die invloed van die ekonomie op die gemeenskap en die invloed daarvan op die selfmoordsyfer binne die betrokke gemeenskap. (Robbins 1998:35).

Durkheim se sosiologiese benadering (mate van integrasie in die samelewing) tot selfmoord is ook op adolessente toegepas. Egoïstiese selfmoord is te vinde wanneer daar 'n tekort is aan tradisies, waardesisteme, algemeen aanvaarde norme en 'n lae vlak van integrasie in die samelewing of

gemeenskap. Hierdie adolessente voel verwyderd van die samelewing en voel dat hulle, hul probleme alleen moet hanteer. In kontras hiermee is daar die gemeenskap wat die adolessent opneem en as't ware versmoor. Dit is 'n gemeenskap waar daar 'n hoë vlak van sosiale integrasie is. In hierdie gemeenskappe kom altruïstiese selfmoord voor. Adolessente eindig hulle lewe omdat dit voordelig is vir die gemeenskap of as gevolg van eise wat daar deur die gemeenskap gestel is (Robbins 1998:35).

Verder het Durkheim bevind dat in gemeenskappe waarin sosiale instellings sodanig verander het of so vinnig afgebreek is, dat mense verward voel oor hulle posisie en oor hulle doelstellings in die lewe, selfmoord aanwesig is. Hierdie drastiese veranderinge veroorsaak baie onrus. In so geval klassifiseer Durkheim dit as anomiese selfmoord. Durkheim het ook beweer dat fatalistiese selfmoord sal voorkom waar onbuigbare sosiale bande en strukture individue se persoonlike doelwitte kortwiek (Durkheim 1951:219).

4.2.7 Psigoanalitiese teorie

Sigmund Freud was een van die eerste persone in die moderne era om 'n belangrike bydra te lewer tot die studie van die menslike persoonlikheid.

Freud het die volgende gesê en daardeur word baie van dit wat hy oor selfmoord gesê het saamgevat: "For analysis has explained the enigma of suicide in the following way: probably no one finds the mental energy required to kill himself unless, in the first place, he is doing this at the same time killing an object with whom he has identified himself, and in the second place, is turning against himself a death-wish which had been directed against someone else. Nor need the regular discovery of these unconscious death wishes in those who have attempted suicide surprise us as strange...since the

unconscious of all human beings is full enough of such death-wishes, even against those we love” (Robbins 1998:40).

Vanuit die bogenoemde aanhaling van Freud kan die volgende afgelei word. Ten eerste dat iemand wat selfmoord wil pleeg waarskynlik baie kwaad is vir iemand anders, ten tweede dat hierdie kwade gevoelens geïnternaliseer kan word en uiteindelik lei tot destruktiewe gedrag ten opsigte van homself en laastens dat mense hierdie dinge dink op 'n onderbewuste vlak, hulle is dus nie bewus daarvan nie (Robbins 1998:40). Dus in kort word woede geïnternaliseer en vorm dit dan deel van die onderbewuste wat uiteindelik baie skadelik is.

Vanuit 'n psigoanalitiese perspektief verskaf adolessente wat selfmoord wil pleeg 'n eksterne rede vir hulle gedrag. Intern word selfmoord gesien as 'n wyse om die verlies van liefde en ondersteuning te hanteer. Vanuit die psigoanalitiese model is adolessente dus 'n hoë risiko vir selfmoord omdat hulle op 'n baie kwesbare stadium van hulle lewe is. Onvoldoende ego-ontwikkeling mag daartoe lei dat die adolessent selfmoord gedrag begin toon. Ander sieninge vanuit die psigologie sê dat adolessente selfmoordgedrag die resultaat is van onvoldoende kwaliteite wat teenwoordig is vir die hantering van stres. Binne die raamwerk word daar gesoek na gemeenskaplike karaktereenskappe by die adolessente met selfmoordgedrag. (Hollinger & Offer 1981: 303).

4.2.8 Sosiaal Psigologiese teorieë

Sosiaal Psigologiese benaderings beklemtoon die identifisering van situasie faktore (bv. gesinsfaktore, omgewings veranderinge, sosiale faktore, kindermishandeling, verhoudings probleme, ensovoorts) wat in verhouding staan met adolessente selfmoordgedrag. Hier word slegs na twee sosiaal

psigologiese benaderinge verwys, naamlik die sosiale leerteorie en die gesinsisteem teorie .

4.2.9 Sosiale leerteorie

'n Voorbeeld hiervan is as 'n ander gesinslid selfmoord pleeg dan sal die adolessent miskien tot die gevolgtrekking kom dat selfmoord 'n aanvaarbare manier is om van lewensprobleme te ontvlug. Die gevolgtrekking waartoe gekom word, is dat adolessente eerder patologiese gedrag aanleer as om hanteringsmeganismes aan te leer (Henry 1998:42).

4.2.10 Gesinsisteem teorie

Eerder as om selfmoordgedrag te beskou as 'n resultaat van iets individueel (hulpeloosheid, depressie) word dit hier beskou as 'n simptome van gesinsdisfunksie. "Adolescents who attempt suicide may unwillingly be helping their families avoid painful issues, such as acceptance of a family member's leaving home, or diverting attention from family conflicts...suicidal adolescents become the focal point of their families, leaving other family problems intact" (Henry 1998:42). Indien so adolessent sou herstel is die moontlikheid daar dat 'n ander lid in die gesin simptome sal ontwikkel wat dan die middelpunt van die gesin se belange vorm. Om dus 'n gesin sistemiese benadering te volg beteken om verandering binne die gesinsisteem as geheel te bring eerder as om net op die simptome van die adolessent te fokus.

4.2.11 Baumeister se ontvlugtingsteorie

Schneidman sê dat selfmoord te doen het met die beëindiging van onuithoudbare pyn by 'n persoon. Die motivering is om te vlug van akute stres. Roy Baumeister, 'n sielkundige sê: "Although stipulating that the escape motivation does not cover all cases of suicide...he considered that a major cause of self-destructive behaviour was the desire to escape from aversive emotional states and high self-awareness" (Henry 1998:43).

Baumeister se teorie of model sluit ses hoofstappe in naamlik (Henry 1998:43):

- Die adolessent ervaar 'n gebeurtenis wat baie teleurstellend is, ver onder verwagting. Waarskynlik was dit te hoë doelwitte wat gestel is wat die teleurstelling veroorsaak het.
- Wanneer die gebeure geïnterpreteer word, word die skuld op hom as adolessent geplaas. Dit is amper asof die gebeure geïnternaliseer word.
- Intussen begin die adolessent skuldgevoelens ontwikkel omdat die hoë standaard wat daar gestel is nie bereik kan word nie. Hy begin voel dat hy nie goed genoeg is nie.
- Depressie en ander negatiewe emosies begin sy lewe oorneem.
- Die adolessent probeer om uit hierdie ongelukkige emosionele toestand te ontvlug deur homself kognitief af te breek. "Baumeister speaks of cognitive deconstruction as less meaningful, less integrative forms of thought and awareness" (Henry 1998:43). Die adolessent sal 'n algehele doodse leegheid voel en totaal passief begin raak.
- In hierdie afgebreekte toestand is die kans hoog dat die adolessent sal oorgaan tot selfmoord. Die adolessent word gekenmerk as irrasioneel, passief en waarskynlik depressief. Hy kan nie meer logies

dink nie en kan ook nie meer aan oplossings vir probleme dink nie. Daar moet dan 'n uitweg of ontvlugting gevind word uit hierdie pynlike toestand. In die meeste gevalle is selfmoord die oplossing.

4.2.12 Biologiese teorie

Daar is ook biologiese faktore wat bydra tot adolessente selfmoord, daarom dat daar ook so 'n benadering of teorie is. "Suicidal behaviors have biological foundations, such as psychiatric disorders, the biological transmission of suicidal precursors, biochemical changes which make adolescents more vulnerable to affective disorders, and whether they had a difficult birth or if their mothers were ill during pregnancy" (Henry 1998:64). Die verhouding tussen fisiese siekte en selfmoord val ook binne die benadering.

4.2.13 Ekosistemiese benadering

In kontras met ander teorieë is die ekosistemiese benadering 'n multidissiplinêre benadering. Onder die benadering word die adolessent byvoorbeeld gesien as 'n individu, maar ook iemand wat deel uitmaak van 'n gesinsisteem en ander sub sisteme, asook ander sisteme soos die skool, kerk, ensovoorts wat 'n invloed op hom uitoefen. "Adolescent suicidal behaviors may be viewed as the result of difficulties that arise in the 'interplay of biological, psychological, social and cultural forces at work in transforming an child into a adult" (Henry 1998:66). Die ekosistemiese benadering werk dus nie net met spesifieke faktore nie, maar neem die hele spektrum, al die sisteme wat 'n invloed op die adolessent kan hê, in ag.

4.2.14 Konklusie

Adolesente jare behels ook kammervrye en wonderlike tye: skool, sport, vriende, lekker lag en vrolik wees. Dit is die ideale prentjie maar, dit is nie altyd die geval nie. In hedendaagse omstandighede is dit moeilik om 'n adolessent te wees. Eerstens is jy nog besig om jouself te vind en tweedens word jy nie kwytskel van die wêreld met sy probleme nie. Hierdie is benaderings tot adolessente selfmoord of net selfmoord in die algemeen, want almal het nie adolessente as teikengroep beskou nie. Dit is steeds oop vir nuwe benaderings soos wat die wetenskap en navorsing ontwikkel. Dit was belangrik vir die studie om kortliks die verskillende benaderings aan die woord te stel en dan teselfde tyd te bevestig dat in die studie meer op die narratiewe benadering wat binne die sosiaal konstruksionistiese paradigma funksioneer, gekonsentreer sal word. Vir my as navorser is dit belangrik om alle "verhale" op die tafel te plaas. Om soveel moontlik "verhale" aan die woord te stel "...no single theory is very helpful in explaining why one person resorts to suicide and another does not...each person has a different combination of reasons...loneliness, hate, hopelessness...and these feelings, along with others, probably exist in an endless variety of combinations...the suicidal crisis appears to come most often when the victim feels no hope for the future" (Hyde 1986:33). Alhoewel daar baie teorieë oor selfmoord is wat 'n bydrae wil lewer om selfmoord te voorkom, wil dit lyk asof selfmoord eerder 'n vrees vir die lewe met sy probleme is, as vir die dood.

Die narratiewe benadering vra vir onbevange luister na die adolessent se verhaal. Wanneer die adolessent dus sy verhaal vertel kan die verskillende verlede-verhale wat na vore kom vanuit een of verskeie van die benaderinge kom. Daar kan verhale wees wat betrekking het op die biologiese, die gesin of samelewing.

4.3 Ander sienswyses en standpunte oor selfmoord

As vorm van menslike gedrag is selfmoord sekerlik so oud soos die mens self. Selfmoord word reeds vir duisende jare beoefen deur primitiewe gemeenskappe. Die verskynsel van selfmoord is deur die eeue heen met 'n wye verskeidenheid van emosies aanvaar of verstoot. Emosies van totale verwerping tot aanvaarding binne omstandighede tot 'n algemene kulturele praktyk. Hierdie is maar net 'n paar van die emosies rakende selfmoord. Dit kan ook beskou word as dominante verhale van hulle tyd binne die perspektief van selfmoord. Die dominante verhaal het elke afsonderlike individu se eie verhaal beïnvloed. Daar was nie destyds aantekeninge gemaak van jong mense of soos hedendaags, adolessente wat wou selfmoord pleeg nie, maar vanuit die inligting wat hier volg kan 'n duidelike prentjie gevorm word van die algemeen aanvaarbare praktyke en sienings rondom die kwessie van selfmoord.

4.3.1 Antieke Egipte

Van die vroegste aangetekende inligting oor selfmoord is bevind dat daar in die gemeenskap uiteenlopende standpunte was. Een antieke Egiptiese dokument wat in 2000 voor Christus geskryf is het 'n aantekening bevat oor 'n man met selfmoordgedrag. Latere literatuur vanuit die antieke Egiptiese literatuur verwys na 'n man wat kla oor die stand van die samelewing "...Death and suicide are common, and the rivers are filled with corpses". Selfmoord was algemeen onder veroordeelde kriminele in Egipte en die geskiedenis wys daarop dat daar geen wet was wat verbied het dat iemand sy lewe kon neem nie. Die bekendste Egiptiese selfmoordgeval was die van Cleopatra, wat volgens legendes haar eie lewe met die gif van 'n giftige slang geneem het (Hyde 1986:36-37).

4.3.2 Antieke Krygers

Baie mense in die verre dele van die wêreld het destyds geglo dat om op 'n wrede manier te sterf of om selfmoord te pleeg 'n paspoort is na 'n beter lewe in 'n ander wêreld. Omdat hierdie mense oor die algemeen nie lank geleef het nie, vanweë verskeie siektes en beserings, waarvoor daar nie voldoende mediese behandeling was nie, het hulle baie keer die kans aangegryp om hul eie lewens te neem as paspoort tot 'n beter lewe en wêreld. Antieke Germaanse stamme is bekend daarvoor dat hulle geen vrees gehad het om selfmoord te pleeg nie, omdat daar 'n beter toekoms na die dood op hulle gewag het. "...Valhalla , the paradise of the Vikings, was the hall of those who died by violence. There, a feast of the heroes was presided over by the god Odin, and only those who died violently could take part". Daar word gesê dat Odin self gesterf het in 'n rituele selfmoord. Later is baie diere en mans tot sy eer in bome opgehang (Hyde 1986:37).

4.3.3 Primitiewe gemeenskap

Sommige Afrika stamme het die gewoonte gehad dat indien hul stam se koning doodgaan sommige van die krygers en slawe selfmoord pleeg. Hulle het geglo dat indien hulle op die wyse sterf, hulle saam met hom in die paradys sal wees (Hyde 1986:37).

Soos wat selfmoord in sommige stamme algemeen bekend was, was daar stamme waar selfmoord glad nie voorgekom het nie. Dit was om die waarheid te sê totaal onbekend onder hulle. In sommige van die stamme was die individu nie die belangrikste nie, die "gesondheid van die massa" was belangriker as die van die individu. In die gemeenskappe was daar min stres verwante selfmoorde, aangesien hulle geglo het dat die lewe beheer word

deur goeie en slegte geeste. Vandag is goeie geeste in beheer en môre weer slegte geeste en op die wyse was daar altyd hoop by die mense (Hyde 1986:38).

By sommige van die stamme was daar die geloof dat die gees van 'n dooie persoon die oortreder sal vernietig. In sommige gevalle vereis die wet dat die oortreder ook selfmoord pleeg, byvoorbeeld in 'n geval waar hy 'n ander stamlid doodgemaak het (Hyde 1986:38).

4.3.4 Grieke en Romeine

Die Griekse en Romeinse siening ten opsigte van selfmoord het van tyd en plek verskil. Op een stadium sou daar geregtelik toestemming verleen word vir selfmoord en daar sou sover gegaan word as om die gif aan die persoon te gee wat tot sy dood sou lei. Dit het meestal plaasgevind in gevalle waar daar geweldige fisieke en geestelike leiding betrokke was. In ander gevalle sal 'n magistraat 'n persoon met selfmoord veroordeel. Dit was destyds algemeen dat iemand wat selfmoord gepleeg het buite die stad se grense begrawe word. Die persoon se hande en liggaam was apart begrawe (Hyde 1986:39).

Een van die bekendste gevalle van selfmoord is die van Socrates, die Griekse filosoof en onderwyser van Plato. Hy is deur die staat gedwing om te sterf. Daar is gerugte wat die rondte doen dat hy oor die algemeen teen selfmoord was, behalwe in ekstreme gevalle van hartseer en armoede. Daar was 'n sterk steungroep wat geglo het dat selfmoord 'n natuurlike oplossing was vir onuithoudbare lewensomstandighede. In Rome is selfmoord beskou vanuit 'n ekonomiese oogpunt, veral waar dit soldate en slawe raak. Soldate is beskou as 'n bate vir die staat en as 'n soldaat selfmoord pleeg verswak die mag van die weermag. Slawe was vir hulle base 'n belegging en hulle is ook aan rykes

verkoop met die waarborg dat hulle fisiek en geestelik in 'n puik toestand is. Daar was ook geen kriminele neigings nie. Indien 'n slaaf binne ses maande vandat hy aan een van die rykes verkoop is, selfmoord pleeg mog hy omgeruil word vir 'n nuwe slaaf teen geen koste nie. Selfmoord in Rome was meestal tot eer van die land of wanneer dit as aanvaarbaar beskou was. Romeinse here het hul lewens met groot bravade en trots geneem eerder as om skande te verduur. Mense het destyds nie die dood gevrees soos wat vandag die geval is nie. Met die einde van die Romeinse heerskappy het sieninge rakende selfmoord ook verander (Hyde 1986:39-40).

4.3.5 Jode

Selfmoord het selde in die Bybelse tydperk onder die Jode voorgekom. Die Joodse fundamentaliste het geglo dat alles aan God behoort en dat jy daarom nie jou liggaam mag skade aandoen nie. In die Ou Testament is daar sprake van vyf keer waar mense selfmoord gepleeg het. Al hierdie gevalle het teen die agtergrond van oorlog of opstand of vyandskap plaasgevind.

- In Rigters 16:28-31 word beskryf hoe Simson sy eie lewe geneem het.
- Saul en sy wapendraer het volgens 1 Sameul 31:1-5 in hulle swaarde geval en gesterf voordat hulle deur die vyand gedood kon word.
- In 2 Sameul 17:23 word vertel hoe Agitofel homself opgehang het omdat sy raad nie gevolg is nie.
- Toe koning Simri bemerk dat sy vyande die stad inneem, het hy na sy paleis gevlug en die paleis met homself daarin aan die brand gestee (1 Konings 16:28).
- Abimelek het homself nie doodgemaak nie, maar sy wapendraer beveel om hom dood te steek omdat hy nie die vernedering kon verwerk dat 'n vrou hom met 'n meulsteen dodelik gewond het nie (Rigters 9:52-54).

- In die Nuwe Testament word van net een melding gemaak, naamlik die dood van Judas Iskariot (Mattheus 27:5).

Daar was sekerlik meer selfmoorde as net die ses gedurende die Bybelse tye. Die skrywers van die verskillende Bybelboeke het waarskynlik net die gevalle wat van belang was vermeld (Wekstein 1979:24). Self in al hierdie gevalle word daar net na die daad verwys, nêrens word dit goedgekeur of afgekeur nie. Daar was ook klaarblyklik geen skending van die lyke van diegene wat selfmoord gepleeg het nie. Daar was ook geen sanksies teen die agtergeblewenes nie (Wekstein 1979:24).

Dat daar relatief min selfmoordgevalle in Israel voorgekom het, moet seker aan die besondere verhouding tussen die Joodse volk en hulle God toegeskryf word. Hulle het geglo dat God die Almagtige alles geskep het en dat dit goed is (Hyde 1986:40). Die godsdienstige verhaal wat destyds algemeen aanvaar was het hulle daarvan weerhou om selfmoord te pleeg.

Daar het tussen 200 en 500 na Christus 'n verskuiwing in die Joodse siening van selfmoord gekom (Farberow 1975:4). Deesdae word dit deur die Jode as 'n sonde gesien en dit word sterk veroordeel (Dublin 1963:106). Daar was gevalle waar daar massaselfmoord onder die Jode plaasgevind het, soos in die geval op die bergvesting Masada in 73 na Christus waar 960 Joodse selote na 'n drie-jaar-lange beleëring onder leiding van Eleazer Ben Jair besluit het om hulself om die lewe te bring, eerder as om in die hande van die vyande te val (Rosen 1975:5 & Hyde 1986:41).

Dublin (1963:106) beweer dat daar ongeveer sedert die vyfde eeu na Christus 'n gebruik ontstaan het onder die Jode om die selfmoordenaar sonder 'n tradisionele seremonie en ook eers na sonder te begrawe. Tog wys hy daarop dat die selfmoordenaar se familie vertroos en gesteun moet word.

4.3.6 Christene en Bybelse perspektief

Daar is redes waarom 'n Bybelse perspektief belangrik is vir die verstaan van selfmoord en selfmoordgedrag. Die Bybel was gebruik om religieuse dogma daar te stel. Vanaf Augustinus se tyd (4 vC.) het die kerk die besluit geneem dat selfmoord sonde is, ten tye is dit as onvergeefbaar beskou. Die Bybel het die samelewing in so mate beïnvloed dat selfmoord nie net beskou was as 'n sonde nie, maar ook as 'n kriminele daad. Baie van die wette rakende selfmoord wat binne die Westerse samelewing funksioneer, het hulle ontstaan vanuit die Bybel en die kerk. Hierdie morele beskouinge rakende selfmoord het veroorsaak dat baie mense groot skuldgevoelens ontwikkel as hulle selfmoordgedagtes het, of as iemand naby aan hulle selfmoord gepleeg het (Clemons 1990:41).

Uit verskillende Bybeltekste kom 'n mens deurentyd agter dat daar mense wat selfmoord gepleeg het. Daar is ook tekste wat deur die kerk en andere gebruik is om selfmoord te veroordeel. Daar is tekste wat nie spesifiek na selfmoord verwys nie, maar wat slegs gebruik is om te sê dat selfmoord verkeerd is. Die Bybel hom nêrens direk uit teen die daad nie.

Daar is 'n aantal direkte bewyse van selfmoord en selfmoordgedrag in die Bybel:

- Saul en sy wapendraer (1 Sam. 31:4-6, 8-13)

Saul was sekerlik een van die prominentste figure in die Ou Testament wat selfmoord gepleeg het. Sy lewe kom tot 'n tragiese einde wanneer drie van sy seuns sterf, hy al sy manskappe verloor en hy self erg gewond is en besliste gevangenskap en marteling hom in die gesig staar. In 'n paar kort verse in 1 Sameul 31 eindig die outeur die verhaal van Saul.

- Agitofel (1Sam. 17:23)

Agitofel het gesien dat sy raad nie gevolg word nie. Hy het sy donkie opgesaal en na sy tuisdorp gegaan, sy sake gereël en hom daarna opgehang.

- Simri (1 Konings 16:15-20)

Simri se tydperk as koning was baie kort. As gevolg van dinge uit sy verlede wat hy verkeerd gedoen het, het omstandighede teen hom gedraai en te veel vir hom geraak en hy het die paleis op hom afgebrand.

- Simson (Rigters 16:28-31)

Simson was ook een van die bekende figure wat sy eie lewe geneem het. Simson het op die einde met sy laaste daad die volk Israel gered van die Filistyne.

- Abimelek (Rigters 9:52-54)

Die dood sou waarskynlik binnekort ingetree het, maar die skande sou volgens hom te groot wees as die mense hoor dat hy deur 'n vrou doodgemaak is, daarom dat hy sy wapendraer vra om hom met die swaard dood te steek.

- Jona

Jona word nie normaalweg gesien as iemand wat sy eie lewe probeer neem het nie, maar net soos Abimelek was dit ook sy voorneme dat iemand anders sy lewe moes neem of dat hy in die diep see gegooi kan word om te sterf “...vat my en gooi my in die see...” (Jona 1:12).

- Judas (Matteus 27:3-5)

Hierdie is die enigste direkte vertelling van selfmoord in die Nuwe Testament. 'n Ander vertelling van Judas se selfmoord is Handeling 1:15-19.

- Tronkbewaarder (Handeling 16:25-34)

Die tronkbewaarder wou homself doodmaak omdat hy gedink het al die gevangenes het ontsnap.

- Indirekte tekste

Hierdie is teksgedeeltes wat oor die jare aangewend is om selfmoord te veroordeel alhoewel die tekste nie spesifiek verwys na selfmoord nie. Hierdie is die tekste wat die kerk deur die eeue aangewend het om bepaalde persepsies by mense te skep.

Daar is die tekste wat daarop wys dat die lewe 'n geskenk van God is wat nie weggeneem mag word nie.

- Een van die tekste is Eksodus 20:13 "...jy mag nie moord pleeg nie". Augustinus en andere na hom het die teks gebruik en selfmoord daarby gevoeg.
- Deuteronomium 30:19 word daar ook nie direk na selfmoord verwys nie, maar die keuse vir lewe word baie duidelik uitgespel. "...Kies die lewe...".
- Thomas Aquinas het Deuteronomium 32:39 gebruik selfmoord te veroordeel. In die teks word dit duidelik uitgestip wie in beheer van lewe en dood is. "...Ek maak dood en Ek gee lewe...".
- Job 1:21 word ook aangewend om te sê dat selfmoord verkeerd is. "...Die Here het gegee en die Here het geneem...".

Ander tekste uit die Bybel en veral die Nuwe Testament is:

- 1 Korintiërs 6:19: "...Of besef julle nie dat julle liggaam 'n tempel van die Heilige Gees is nie?..."
- Efesiërs 5:29: "...want niemand het nog ooit sy eie liggaam gehaat nie..."

Daar is nog vele ander tekste wat gebruik is en steeds gebruik word om selfmoord te veroordeel. Dit is egter maklik om selfmoord af te skiet en te sê dat dit verkeerd is. Dit is 'n ander saak om self in die situasie te wees, om self oorspoel te word deur negatiewe emosies en omstandighede, dan is die situasie so nie eenvoudig om net deur een woord afgemaak te word nie.

Selfmoord het ook onder die eerste Christene voorgekom. Hier kan veral na die vroeë Christen vervolging verwys word. Daar was diegene wat die hand aan die eie lewe geslaan het om marteling vry te spring (Rosen 1975:9). Daar was ook diegene wat die marteldood bewustelik gesoek het om Christus daardeur te verheerlik, byvoorbeeld na aanleiding van 'n brief wat Ignatius van Antiogië aan die Christengemeente in Rome geskryf het: "I beseech you suffer meant to be eaten by the beasts (leeus) that I may be found pure bread

for Christ". Hoewel die vroeë Christene selfmoord onder die heidene versmaad het, was selfmoord rondom die marteldood klaarblyklik aanvaarbaar (Rosen 1975:9). 'n Ander vorm van selfmoord wat aanvaarbaar was, was die selfmoord van 'n maagd om haar reinheid te bewaar (Farberow 1975:7).

Gedurende die tweede tot vyfde eeu na Christus het die Christelike kerk algaande al meer sy afkeur aan selfmoord begin toon. By die Konsilie van Braga (563 n.C.) is amptelik besluit om selfmoord as sonde te veroordeel. Die kerk en die staat het in die eeue daarna en tot gedurende die Middeleeue mekaar aangevul ten opsigte van strawwe vir selfmoord. Die staat het die selfmoordenaar se eiendom gekonfiskeer (Farberow 1975:6) en die kerk het geweier om die persoon 'n tradisionele kerkbegrafnis te gee (Rosen 1975:12).

In al die jare tussen die vierde en die dertiende eeu, toe die Katolieke kerk heerskappy gevoer het was selfmoord amper onbekend, maar met die tydperk wat as hervorming en renaissance bekend staan, het daar skeuring in die Rooms Katolieke kerk gekom (Farberow 1975:6). Die Rooms Katolieke en die Protestantse kerke het verskillende standpunte oor verskeie sake ingeneem, onder andere ook in hul houding ten opsigte van selfmoord. Die Protestante lê groter klem as die Katolieke op die vryheid van die individu, maar ook op sy verantwoordelikheid teenoor sy Skepper (Farberow 1975:6).

Farberow (1975:171) bevind dat daar 'n kleiner getal selfmoorde plaasvind in lande waar die Rooms Katolieke geloof oorheersend is. Die siening van Dublin (1963:79) gee 'n moontlike verklaring hiervoor. Volgens hom is die Katolieke en Joodse geloof 'n integrale deel van die samelewing en dit is nie bloot 'n kliniese geloof nie. Volgens hom het die biegelstel van die Rooms Katolieke ook 'n groot invloed op die dalende syfer van selfmoord.

Vanaf die negentiende eeu het die houvas van die Christelike kerke op hul lidmate begin afneem en is selfmoord algaande al hoe minder as 'n sonde gereken. Die eise van die kapitalistiese stelsel het onder andere daartoe bygedra dat die gesag van die kerk afgeneem het.

4.3.7 Boedhisme

Die aanhang van die Boedhisme is veral in die Ooste in lande soos Japan, Indië, en Sjina te vind en daar is nie soveel bekend oor die Boedhiste se houding ten opsigte van selfmoord nie (Labuschagne 1987:28). Fundamenteel gesien, verkondig die Boedhiste die verlating of verskuiwing van die siel uit die liggaam as die einddoel van die lewe. Die einddoel is "...so that the soul might occupy itself only with supersensual realities" (Farberow 1975:3). Die gewillige aflê van die lewe is dan gesien as die hoogste offer wat 'n mens kan bring – dit het dus selfmoord tot 'n heilige daad verhef. Veral in Japan, met die tradisionele "*seppuka*" en "*hara-kiri*", was selfmoord baie algemeen en bestaan dit tot vandag toe nog (Farberow 1975:3).

4.3.8 Moslems

Die Moslems het volgens Dublin (1963:100) selfmoord nog altyd baie sterk veroordeel. Een van hulle kardinale leerstellings is dat die mens aan Allah se goddelike wil onderwerp moet wees, hoe dit ookal tot uitdrukking kom. Wat die lewe aan jou uitdeel moet jy aanvaar en berusting daarby vind in 'n gees van blymoedigheid. Die Moslems is tradisioneel stryd lustige mense en om militêre redes is hulle ook sterk gekant teen selfmoord, want hulle beskou elke soldaat as baie waardevol in enige oorlog (Labuschagne 1987:29).

4.3.9 Huidige benaderings of houdings ten opsigte van selfmoord en selfmoordpogings

Daar het aan die einde van die negentiende eeu 'n moderne wyse van bestudering van selfmoord ontstaan, as gevolg van die werke van Durkheim en Freud sodat die klem verskuif het vanaf die daad, na die persoon self (Labuschagne 1987:32). Schmidtke en Hafner (1989:300) beweer, dat soos die houdings van mense oor selfmoord gedurende die afgelope paar dekades merkwaardig verander het. Tog wil dit voorkom of daar deesdae meer aanvaardende houdings ten opsigte van selfmoord voorkom as vroeër en dat bepaalde kulturele invloede dalk deels vir die verandering verantwoordelik kan wees. Dit geld spesifiek vir die toenemende hoeveelheid van selfmoordpogings en opsetlike selfvernietigende gedrag, veral onder die adolessente (Schmidtke & Hafner 1989:313).

Daar moet aanvaar word dat alle navorsing, alle behandeling en alle insette vir die voorkoming van selfmoord, binne 'n kulturele milieu plaasvind. Almal wat by adolessente selfmoord betrokke is – die adolessent wat die poging oorleef het, die gesin en breër familie, persone by hulpentrums, asook die professionele medici, besig is om belangrike karaktereienskappe te deel. Hulle funksioneer almal binne 'n samelewing waarbinne bepaalde norme en waardes bestaan en ook waarin selfmoord 'n spesifieke boodskap uitdra (Kalish 1974:79). Aansluitend by bogenoemde beweer Bagley en Ramsay (1989:79) dat die publieke houdings ten opsigte van selfmoord 'n belangrike deel van die waardeklimate binne die samelewing uitmaak. Diekstra (1989:79) beweer dat die toenemende getal selfmoordgevalle onder adolessente hoofsaaklik aan twee hoof faktore toegeskryf kan word, naamlik:

- Die toenemende hoeveelheid stres, gekombineer met

- 'n toenemende aanvaarding van selfmoord as ontvlugting uit 'n onuithoudbare stresvolle situasie.

Verder is daar 'n redelike variasie in die algemene publiek se houding ten opsigte van selfmoord. Dit hang baie af van 'n verskeidenheid faktore, wat van land tot land verskil. Die faktore is onder meer godsdiens, ouderdom, geslag, professie en sosiale klas. Die veelheid van faktore dra daartoe by dat daar deesdae 'n minder negatiewe houding ten opsigte van selfmoord bestaan (Scmidtke & Hafner 1989:131-314).

Boldt (1983:40) beweer dat dit moontlik is dat die adolessent van vandag 'n meer aanvaardende houding ten opsigte van selfmoord openbaar as vroeër jare omdat hulle meer tyd voor die televisie deurbring en meer met selfmoord gekonfronteer word as vorige generasies. Huidige televisieprogramme bevat baie meer beskrywings en verwysings na selfmoord wat dus veroorsaak dat dit gemakliker aanvaar word. Met herhalende blootstelling aan selfmoord gaan die geheimsinnigheid en die bedreiging daarvan algaande verlore. Baie adolessente sien selfmoord, net soos dwelms, as 'n manier om uit 'n onaangename realiteit te ontsnap. Daar is ook baie adolessente wat beweer dat hulle sal terugkeer uit die dood na 'n voltrekte selfmoord, net soos hulle weer terugkeer uit 'n dwelm episode (Allen 1987:275).

4.4 Tipes selfmoord

Soos wat daar verskeie oorsaaklike en aanleidende oorsake vir selfmoord is, so is daar ook verskillende tipes selfmoord. Die vernaamste soorte selfmoord volgens Victoroff (1983:6-7) is die volgende:

4.4.1 Intensionele Selfmoord

Hierdie is selfmoord wat volg op 'n doelbewuste beplanning van die adolessent om homself om die lewe te bring. Dit is dikwels suksesvol. 'n Tipiese voorbeeld hiervan is waar 'n adolessent hom doelbewus vergas.

4.4.2 Sub-intensionele Selfmoord

Hierdie is ook 'n doelbewuste selfmoordpoging. Die voorbereidingspoging word egter verskuil en dit word as 'n ongeluk voorgestel, byvoorbeeld 'n motorongeluk.

4.4.3 Nie-intensionele Selfmoord

Dit kan die beste verklaar word deur die term "ongeluk". Hier is daar geen doelbewuste poging van die kant van die persoon om selfmoord te pleeg nie. Die persoon het nie bedoel om homself dood te maak nie, maar dit het tog gebeur, byvoorbeeld in die geval van 'n persoon wat met 'n hangvlieër verongeluk.

4.4.4 Para-Selfmoord

By para-selfmoord word selfmoord net nageboots en is daar geen verwagting om te sterf nie. Dit mag spelenderwys gebeur of dit mag selfs 'n poging wees om ander mense te manipuleer. Die gevaar verbonde aan hierdie tipe selfmoordpoging, is dat 'n "ongeluk" soms plaasvind en die persoon dan wel sterf.

4.4.5 “Eutanasie” (Genadedood)

Hier word onderskei tussen aktiewe en passiewe genadedood as vorm van selfmoord. Dit vind plaas deur onthouding, dit wil sê wanneer dit wat ‘n persoon aan die lewe hou op versoek van die persoon self, weggeneem word. Dit kan in die vorm wees van ‘n hart-longmasjien of lewensbelangrike medikasie.

4.4.6 Chroniese Selfmoord

Dit behels ‘n selfvernietigende optrede deur ‘n persoon self oor ‘n tydperk wat daartoe bydra dat so ‘n persoon se gesondheid daaronder lei. Byvoorbeeld oormatige rook of dwelmgewoontes.

4.4.7 Gekoppelde Selfmoord

Dit vind plaas wanneer die persoon selfmoord pleeg direk nadat hy ‘n ander persoon vermoor het.

4.4.8 Paradoksale Selfmoordgedrag

Dikwels word by kinders en adolessente in die selfmoordpoging, die behoefte aan die voortdurende beskerming en hulp deur die moeder uitgedruk. In so geval is die selfmoordpoging eindelik ‘n hulpkreet.

Meer as negentig jaar gelede het die bekende Emile Durkheim (1951:219) die verhouding tussen die samelewing en selfmoord bestudeer en hy het tot sekere gevolgtrekkings gekom wat vandag nog net so in die hedendaagse samelewing geldig is. Durkheim het verskillende tipes selfmoord geanaliseer wat uit verskillende sosiale omstandighede ontstaan. Hy het selfmoord in drie tipes gegroepeer en 'n spesiale term gebruik om elkeen te beskryf. Hy onderskei tussen altruïstiese-, egoïstiese- en anomiese selfmoord.

4.4.9 Altruïstiese Selfmoord

Volgens Durkheim (1951:219) kom die tipe selfmoord slegs voor binne baie hegte samelewingsverbande. Hier onderskei Durkheim drie verskillende tipes naamlik:

4.4.9.1 Verpligte altruïstiese selfmoord

Hierdie verskynsel kom selgs by groepe voor wat baie heg saamleef. Dit word van die individu verwag om selfmoord te pleeg en daarom pleeg hy selfmoord in belang van die groep. Dit is 'n verskynsel wat veral onder die primitiewe volke voorkom. Daar word van die persone verwag om selfmoord te pleeg, aangesien hulle 'n las vir die groep raak en hulle dood daarom in belang van die groep is.

4.4.9.2 Opsionele altruïstiese selfmoord

Hierdie kom ooreen met die van verpligte altruïstiese selfmoord, maar hierdie kom in groepe voor wat nie so geheg is aan mekaar nie. Die keuse van selfmoord berus dus by 'n persoon self.

4.4.9.3 Akute altruïstiese selfmoord

Wanneer 'n persoon voel dat hy nie meer deel is van 'n gemeenskap en nie sy rol binne die groep kan vervul nie, kan dit aanleiding gee tot die selfmoord.

4.4.10 Egoïstiese selfmoord

Dit kom voor wanneer daar nie 'n hegte groepsverband is nie. Wanneer die verhouding met die naaste vertroebel is, is die verhouding met die eie bestaan ook vertroebel.

4.4.11 Anomiese Selfmoord

Ekonomiese krisisse het 'n definitiewe uitwerking op die voorkoms van selfmoord. Wanneer die sosiale orde versteur word, styg die selfmoordsyfer. Die mens ervaar 'n gevoel van intense onsekerheid.

Durkheim gebruik in hierdie verband die begrip "anemies" om 'n hele samelewing te beskryf waarin sosiale instellings sodanig verander het of so vinnig afgebreek is, dat mense verward voel oor hulle posisies en oor hul doelstellings in die lewe. Durkheim sou die huidige samelewing waarskynlik

as so 'n afwykende samelewing beskryf het – 'n samelewing waarin drastiese veranderinge baie onrus veroorsaak. Omdat die veranderinge veral 'n impak op die jongmense het, beleef die samelewing toenemende syfers van selfmoord en selfmoordpogings onder die jongmense (Durkheim 1951:219).

4.5 Mites oor selfmoord

Deur die jare is daar 'n aantal wanopvattinge en mites wat onder mense ontstaan het aangaande adolessente selfmoord. Sosiaal gekonstrueerde stories wat nie die waarheid is nie, is deur die gemeenskap aanvaar as die waarheid. Hierdie verkeerde sosiaal gekonstrueerde stories of mites moet aangespreek word. Die volgende is nie noodwendig al die mites (sosiaal gekonstrueerde stories) nie, maar sal alreeds enkele wanopvattinge rakende adolessente selfmoord en selfmoordgedrag uitskakel.

- *Wanneer 'n persoon van selfmoord praat sal hy nie tot die daad oorgaan nie.*

Dit is baie moeilik vir enige ouer om te glo dat sy kind homself of haarself wil doodmaak. Die vraag is hoe weet 'n mens of hulle dit regtig bedoel. Dit is baie moeilik om te weet daarom is dit noodsaaklik om te vra. 'n Mens kan eerder 'n dom vraag vra as om die potensiaal daar te laat dat jou kind selfmoord pleeg. Gewoonlik word daar deur die adolessent sogenaamde seine uitgestuur na wie ookal, indien die persoon dit nie hoor of agterkom nie, is die moontlikheid daar (Shamoo & Patros 1990:30).

- *Mense met selfmoordgedrag wil beslis sterf.*

Adolescente met selfmoordgedrag het gemengde gevoelens oor die dood. Hulle wil lewe maar, om te lewe is te pynvol. Hulle wil sterf maar, hulle is bang vir die dood. Meeste selfmoordgevalle vind plaas in die huis of waar daar iemand is wat hulle sal kan help. In baie van die gevalle vra adolessente om hulp na 'n selfmoordpoging bv. As hulle 'n pille¹¹ gedrink het sal hulle kla van baie maagpyn (Shamoo & Patros 1990:30).

Gerda het na 'n woordewisseling met haar ma besluit om selfmoord te pleeg. Terwyl almal in die huis was het sy na die kombuis toe gestorm en gesê sy gaan nou selfmoord pleeg. Sy het die swembadsuur uit die kas geneem, dit in 'n glas gegooi en voor almal in die sitkamer gaan staan en dit begin drink. Almal het tot haar redding gehaas en haar dadelik hospitaal toe geneem. Nadat Gerda uit die hospitaal ontslaan is, het haar ma 'n afspraak vir Gerda by my gemaak. Na verskeie gesprekke met Gerda was dit duidelik dat die selfmoordvoorval 'n geïsoleerde insident was, dat sy nie regtig wou sterf nie. Sy was eintlik baie bang vir die dood. Sy wou net haar ma terugkry. Sy het ook later aan my erken dat sy die suur voor almal gedrink het sodat hulle haar sou red en sodoende kon sy meer aandag kry. Indien Gerda werklik wou selfmoord pleeg en regtig wou sterf sou sy dit nie op die wyse voor almal wat tot haar redding kon kom gedoen het nie. Hierdie was 'n tipiese voorbeeld om die mite verkeerd te bewys. Mense met selfmoordgedrag wil nie altyd sterf nie. Baie keer is dit 'n hulpkreet.

Die feit van die saak is dat daar 'n ambivalensie is rakende die dood. Die adolessent wil die pyn beëindig, maar daar is steeds die wens dat daar iemand sal wees wat die pyn kan wegneem sodat daar aangegaan kan word met die lewe (Shamoo & Patros 1990:39).

- *Mense met selfmoordgedrag moet maar net na die positiewe kant van die lewe kyk dan sal hulle beter voel.*

Hierdie is 'n baie simplistiese antwoord en wat dit eintlik vir die adolessent sê is dat die mense nie regtig sy probleme verstaan nie. Adolessente het nie die nodige lewenservaring om te beseftig dat daar tog iets beters in die lewe is nie. Hulle het nie die nodige kognitiewe vermoëns om sake soos volwassenes uit te redeneer nie. Om vir iemand wat depressief is te sê dat dit môre beter sal gaan, is om hom net meer geïsoleerd te laat voel. Op hierdie stadium sal die adolessent miskien kan dink aan die goeie dinge in die lewe maar, hy sal dit nie noodwendig glo nie (Shamoo & Patros 1990:31).

Die feit is dat hierdie adolessente dit moeilik vind om aan die positiewe kant van die lewe te dink. Om vir hom te sê dat daar 'n positiewe kant is, sal dalk net vir hom die boodskap deurgee dat hy gefaal het omdat daar nie so element tans in sy lewe is nie.

- *Mense wat selfmoordpogings aanwend soek net aandag.*

Baie ouers dink dat adolessente hierdeur slegs aandag soek. Almal wil aandag hê, maar vir die adolessent wat depressief, geïsoleerd en hulpeloos is, word selfmoord 'n realiteit. Daar is waarskynlik by vorige geleenthede 'n uitroep om hulp gedoen, maar niemand het dit raakgesien nie (Shamoo & Patros 1990:32).

'n Mens moet onthou dat adolessente wat probeer selfmoord pleeg intense emosionele pyn verduur en nie net opsoek na aandag is nie. Ja, hulle soek aandag in die sin dat iemand hulle moet help om van die intens emosionele pyn ontslae te raak.

---

¹¹ Kyk na die gevallestudie van Betsie in hoofstuk 5.

- *Wanneer iemand wat depressief was tekens van beterskap toon beteken dit nie dat die krisis oor is nie.*

Statistiek het bewys dat baie selfmoorde plaasvind binne maande nadat daar beterskap was. Die rede vir beterskap kon wees dat die adolessent besluit het om voort te gaan met die selfmoord. Wanneer die besluit geneem is voel die persoon gewoonlik beter in die sin dat hy weet watter rigting sy lewe gaan. Dis belangrik om dus te besef dat selfmoord steeds 'n opsie kan wees wanneer iemand ewe skielik beterskap toon (Shamoo & Patros 1990:33).

- *Om oor selfmoord te praat plaas gedagtes in mense se koppe.*

Baie ouers is bang om die tema van selfmoord aan te spreek omdat hulle dink dat dit die moontlikheid sal skep dat een van hulle kinders dit sal oorweeg. Om daaroor te praat sal dalk vir die adolessent wys dat sy ouers wel omgee (Shamoo & Patros 1990:34).

- *Adolessente weet nie om hulself dood te maak nie, hulle is ook nie sterk genoeg nie.*

Dit is baie naïef van ouers om te dink dat adolessente se persepsie van die dood is, dat dit nie finaal is nie. Verder wys statistiek daarop dat adolessente presies weet hoe om hulle eie lewens te neem (Shamoo & Patros 1990:35). Die oggend vroeg het my foon gelui. Dit was 'n vrou wat huilend vir my gesê het dat ek na hulle huis toe moet kom. Andries was 15 jaar oud, die enigste seun van 'n egpaar wat op 'n plot boer. Andries het homself in sy pa se skuur opgehang. Hy het tou om die hoë balke vasgemaak en hom daarmee opgehang. Niemand het iets vermoed nie. In Andries se kamer was geen

selfmoordnota nie. Die hartseer verhaal van Andries is 'n bewys dat adolessente weet hoe om selfmoord te pleeg indien hulle regtig wil.

- *Adolessente wat selfmoord pleeg is geestelik siek.*

Sommige adolessente toon tekens van geestelike afwykings, maar die meeste pleeg selfmoord as gevolg van onuithoudbare stres en verskeie ander faktore (Shamoo & Patros 1990:35).

- *Adolessensie is 'n kommervrye stadium, met geen probleme.*

Adolessensie is 'n baie moeilike stadium, die adolessent is nie meer 'n kind nie en ook nog nie 'n volwassene nie, maar probleme waarmee volwassenes te doen het, het betrekking op vandag se adolessente (Shamoo & Patros 1990:37). As daar na al die gevallestudies in hierdie studiestuk gekyk word, sal 'n mens agterkom dat adolessensie nie so kommervrye tyd is as wat 'n mens dink nie.

- *Die neiging tot selfmoord is aangebore.*

Selfmoord word meestal veroorsaak deur omstandighede wat te ondraaglik raak vir die adolessent.

- *Selfmoord is die vloek of verwensing van die armes en die siekte of kwaal van die rykes.*

Selfmoord ken nie ras of status nie. Dit kan met enige iemand gebeur.

4.6 Waarskuwingstekens wat met adolessente selfmoord en selfmoordpogings verband hou

In meeste gevalle is selfmoord nie sommer net iets wat op die ingewing van die oomblik gebeur nie, daar is gewoonlik 'n reeks gebeure wat dit vooraf gaan. Daar is besliste tekens wat voorkom, nie al die tekens is altyd by almal sigbaar nie. Deur sy persoonsbeeld kommunikeer die adolessent 'n bepaalde beeld van selfmoord. Hy speel byvoorbeeld "language games" in gesprekke met mense. Sy lyftaal kommunikeer byvoorbeeld baie spanning en 'n hartseer wat iewers teenwoordig is. Hy kommunikeer 'n houding van wat help dit om aan te gaan.

Die adolessent staan elke dag in relasie met ander mense en instansies, naamlik die ouers, die maats, die skool en die samelewing. Dit is van uiterste belang dat die adolessent realistiese betekenis moet gee aan hierdie verhoudinge, anders kan hy veelvoudige probleme ondervind. Die adolessent kan 'n onrealistiese positiewe selfkonsep vorm en hom sodoende afsluit van die werklikheid. Baie adolessente dra 'n oortuiging in hulle rond dat hulle sleg is, anders sou die dinge wat met hulle gebeur nie met hulle gebeur nie.

Volgens Partick (1982:46) behels 'n persoonsbeeld die beskrywing van 'n persoon se ervaringswêreld, ervaringsbesit, betekenis, gevoelens, gedagtes, wilslewe, waarderealiserings en gedrag. Dit dui op die wêreldverhouding soos die persoon dit met die verloop van tyd stig. Identifikasie is baie belangrik vir die adolessent aangesien hy die identifikasiefiguur as 'n verlengstuk van homself sien. Afhanklikheid is 'n ander faktor wat nie buite rekening gelaat moet word nie.

Die daad om homself te vernietig gaan by die adolessent saam met gevoelens van eensaamheid. Voordat daar opgegee word, kom daar meestal

onttrekking uit die samelewing voor en die adolessent dwaal rond tussen die mense rondom hom wat hy wil verlaat.

'n Selfmoordrespons is 'n aanpassing by 'n verpletterende krisis. Dit behels altyd 'n desperate poging. Tyd is een van die belangrikste faktore. Die meeste adolessente wat selfmoord pleeg, kan beskryf word as stil, gehoorsaam en sosiaal geïsoleerd en wat soms baie aandag aan studies gee, maar tog hul buie het. Die adolessent het gewoonlik normaal ontwikkel, maar staar 'n dramatiese verlies in die gesig. Dit kan die verlies wees van 'n geliefde of van sy selfagting en sodoende kan hy tekens van gedisorïeteerdheid en verwardheid openbaar (Peck 1985:118).

So 'n adolessent raak al hoe minder na buite betrokke en verloor sodoende kontak met homself en weet nie meer wie hy is nie. Dit kan dus 'n negatiewe selfkonsep tot gevolg hê. Die selfbeeld van veral die adolessent is belangrik, daarby 'n kombinasie van kinderlike impulsiwiteit en 'n traumatiese of stresvolle voorval of gebeurtenisse, kan dodelik wees. Sulke adolessente ondervind oorweldigende en verpletterende skaamheid, skuldgevoelens en vernedering wat hulle ego's kan vernietig (Rickgarn 1987:129).

Die ouderdom en ervaring van die adolessent, bepaal dikwels die metode van selfmoord of beïnvloed dit minstens, asook die boodskap wat oorgedra gaan word. Gevoelens van hulpeloosheid en sonder hoop wees, lei na depressie en dan kom die derde been, naamlik waardeloosheid by en dit gee aanleiding tot selfvernietigende gedrag.

Van die waarskuwingstekens waarna opgelet kan word is die volgende:

- Gedragsverandering: Die adolessent sal anders as normaal begin optree, daar sal 'n verandering in houding wees en die adolessent sal homself onttrek van ander.

- **Skoolwerk:** Daar sal 'n besliste verskil in die kwaliteit van skoolwerk gesien word. Daar sal nie meer belangstelling in skoolwerk wees nie.
- **'n Keuse van ander vriende:** Ou vriende word verruil vir nuwe vriende wat gewoonlik nie by die adolessent pas nie. Hierdie nuwe vriende word glad nie aan die ouers voorgestel nie, gewoonlik sal die ouers ook nie die nuwe vriende goedkeur nie.
- **Droomwêreld:** Dit is asof die adolessent in 'n ander wêreld leef waar daar nie veel realiteit ter sprake is nie. Dit is asof die droomwêreld hom stuk vir stuk insluk en ontnem of wegneem uit sy huidige wêreld.
- **Eetgewoontes:** Dit verander, die adolessent sal nooit meer aan tafel saam met ander wil eet nie of sal eenvoudig nooit honger wees nie.
- **Verandering in slaapgewoontes:** Die adolessent sal glad nie meer slaap nie, as gevolg van probleme waarmee geworstel word of die ander kant van depressie kom na vore en hy wil net slaap. Baie slaap is ook 'n reaksie op stres.
- **Praatjies oor selfmoord:** Dit is baie belangrik om 'n adolessent met 'n mate van erns op te neem wanneer daar selfmoordpraatjies is. Dit is dalk die eerste teken van 'n adolessent wat nie sy diepste innerlike pyn anders kan verwoord nie. Baie keer is hulle te skaam om vir hulp te vra, dan is dit die enigste manier waarop daar om hulp geroep word.
- **Geskrewe tekens:** Die adolessent mag oefen om selfmoordnotas te skryf.
- **Weggee van besittings:** Wanneer die adolessent sy gunsteling besittings begin weggee of net besittings voor die voet weggee moet daar vrae begin ontstaan.
- **Vorige selfmoordpogings:** Wanneer 'n adolessent reeds 'n vorige onsuksesvolle selfmoordpoging gehad het is dit makliker die tweede keer. Hulle is somtyds meer gedetermineerd om 'n sukses van die tweede een te maak. Indien so adolessent enige van bogenoemde

tekens of ander tekens begin toon sal dit baie ernstiger beskou moet word.

- Lewe na die dood: Indien die adolessent baie gepreokkupeer raak met die lewe na die dood.
- Sêgoed: Uitdrukkings soos “jy sal beter af wees sonder my” of “ek kan dit nie langer verduur nie” word somtyds gebruik om die ander daarop te wys dat omstandighede onuithoudbaar geraak het.
- Depressie
- Die adolessent openbaar ‘n houding van hulpeloosheid en lae selfbeeld wat na vore kom in uitlatings soos “ek is nie goed genoeg vir enige iets nie” of “niemand gee om vir my nie”.

4.7 Faktore wat aanleiding gee tot selfmoord en selfmoordgedrag by adolessente

Met die oog op effektiewe voorkoming van selfmoordhandelinge by adolessente word vervolgens aandag gegee aan die faktore wat skynbaar die belangrikste oorsaaklike rol speel. Aangesien oorsaaklike faktore moeilik ondersoek kan word by adolessente wat selfmoord gepleeg het, is bestaande navorsing hoofsaaklik gerig op selfmoordpogings, en is etiologiese verskille tussen selfmoord en selfmoordpogings of gedrag nog nie duidelik aangetoon nie. In hierdie bespreking word derhalwe na die etiologie van beide vorme van selfmoordhandelinge verwys.

Die fundamentele vraag bly waarom sekere adolessente onder bepaalde omstandighede selfmoord pleeg terwyl ander met soortgelyke ervaringe dit nie doen nie. Daar moet in gedagte gehou word dat elke adolessent wat selfmoord pleeg, of ‘n selfmoordpoging aanwend deur ‘n unieke kombinasie en wisselwerking van faktore beïnvloed word wat nie elk ‘n ewe sterk invloed

uitoefen nie. By die behandeling van oorsaaklike faktore word 'n holistiese benadering gevolg waarin alle predisponderende sowel as presipiterende faktore wat moontlik 'n rol kan speel, bespreek. Faktore wat by volwassenes 'n rol speel, kan nie sonder meer net so op adolessente van toepassing gemaak kan word nie. Dit vereis 'n eiesoortige benadering.

Hierdie is slegs enkele aspekte wat 'n bydraende rol speel in die adolessent se verduisterde of doodgeloopte toekomsverhaal. Hierdie oorsake en gevolge vorm gewoonlik deel van die noodstorie en wanneer die verledeverhaal vertel word.

4.7.1 Adolessensie as kritieke ontwikkelingsfase¹²

Vroeër is daar verwys na die gevallestudie van Daleen¹³ wat as kind en adolessent aan skoliose gelei het. Sy is 'n tipiese voorbeeld van 'n adolessent wat as gevolg van 'n siekte in haar ontwikkelingsfase, begin selfmoordneigings toon het. Die "gebreklike ontwikkeling" het veroorsaak dat sy baie skaam en teruggetrokke was en dat sy 'n baie swak selfbeeld ontwikkel het. Emosioneel was dit vir haar 'n baie moeilike periode.

Alhoewel adolessensie dikwels beskou word as 'n ontwikkelingsfase wat gekenmerk word deur besondere lewenskrag en 'n sterk gerigtheid op vreugde en genot in die lewe met relatief min probleme, is daar sekere faktore wat eie aan die wese van adolessensie is en die adolessent kwesbaar maak vir selfmoordhandelinge (Malherbe 1990:19).

Adolessensie word gekenmerk deur kritieke ontwikkelinge op ingrypende veranderinge en ontwikkelingstake op fisieke, emosionele, kognitiewe,

---

¹² Hoofstuk 3 gee 'n breedvoerige uiteensetting van die ontwikkeling van die adolessent.

¹³ Kyk gevallestudie aan die begin van hoofstuk 4.

moreel-sedelike, godsdienstige en sosiale terrein. Daarom gaan adolessensie dikwels gepaard met spanning, onsekerheid en emosionele labiliteit, wat meebring dat daar faktore in die ontwikkelingsfase ingebed lê wat 'n meewerkende rol in selfmoordgedrag kan speel. Ten einde adolessente selfmoordgedrag volledig te verstaan, is dit belangrik om na die ontwikkeling van 'n adolessent te kyk (Ackerman 1988:15).

Daar vind verskeie veranderinge gedurende hierdie tydperk plaas. Die mees sigbare is die fisiese voorkoms van die adolessent wat verander. Hormone begin meer aktief raak en die gevolg daarvan is dat die adolessent anders begin lyk. In aansluiting hierby beïnvloed die hormone en die verandering in fisiese voorkoms die adolessent se emosionele toestand en funksionering. Die adolessent raak gou bewus van nuwe gevoelens wat begin posvat. In kombinasie met die veranderende sosiale invloede soos onder andere groepsdruk en die invloed van die media, raak die adolessent gou betrokke in heteroseksuele verhoudings (Ackerman 1988:15).

Hierdie fisiese, psigologiese en emosionele veranderinge word verder gekompliseer deurdat die adolessent ook kognitiewe veranderinge ondergaan. Die adolessent begin anders dink en redeneer. Vir eers was hy as jonger kind as gevolg van sy redenasievermoë in staat om waarskynlik te dink dat as hy 'n gelukkige gesinslewe het en ervaar, dan is dit dieselfde met al die ander kinders. Ander moontlike senarios word nie beredeneer nie, hoewel die adolessent die vermoë ontwikkel om hipoteties en abstrak te dink oor die realiteite van die lewe. Waar dit eers gegaan het oor "wat is" gaan dit nou ook oor "wat as". Die adolessent beredeneer alles in die hele wêreld vanuit "wat as" (Ackerman 1988:16).

Vir beide psigologiese en sosiologiese redes word die hoofklem van die adolessent se behoeftes en probleme homself of haarself. Die adolessent

begin te vra wie hy/sy is, wat gaan al hierdie veranderinge aan my doen? Wat gaan ek word? Is ek nog dieselfde persoon as wat ek dink ek is? Te midde van al hierdie vrae en onsekerheid asook druk van hul ouers, groepsdruk asook die invloed van die media, moet hierdie adolessente die pad stap na volwassenheid. Hulle moet oor 'n paar jaar selfversekerde, gedetermineerde en doelgerigte volwassenes wees wat suksesvol in die beroepslewe moet wees anders is hulle niks werd nie (Robbins 1998:47).

Al hierdie druk wat in hul gedagtes rond spook veroorsaak vir die 'sin soekende' adolessent baie probleme. Somtyds so erg dat dit nie meer die moeite werd is om te lewe nie, aangesien hy/sy nie weet of hulle die mas van samelewingsdruk gaan opkom nie. Dis dan wanneer alles te veel raak en die hoop op die toekoms verbleek, dat adolessente hulle eie lewens neem. Somtyds gee dit 'n mate van sekeriteit want hulle doen iets doelgerigs en is dus nie soekend nie (Robbins 1998:47).

Die fisieke ontwikkelingsaspekte van die adolessent is belangrik. Die liggaam verander en ontwikkel en die meisies word meer vroulik en die seuns meer manlik. Normaalweg besit die adolessent die energie om te eksperimenteer, te eksploreer en vaardighede te bemeester. Dit is belangrik dat die ouers aan die adolessent steun moet bied op sy pad na volwasse wording, anders kan die verandering wat by die adolessent plaasvind vir hom te veel word, wat dan aanleiding kan gee tot selfmoordgedrag. 'n Belangrike komponent is die geslagsrypwording. Wat van belang is, is dat die fisieke ontwikkeling van die kind in die tydperk voor adolessensie redelik onbewustelik plaasvind en as vanselfsprekend beleef word. Gedurende adolessensie raak die adolessent terdeë bewus van sy veranderende liggaam en beleef sy liggaam as vreemd; sy verhouding met sy maats en met volwassenes is ook anders en in sy verhoudinge tot dinge is daar ook 'n ander uitkyk (Robbins 1998:47).

Seksuele volwassewording, gepaardgaande met heteroseksuele en homoseksuele impulse, ontwikkel gedurende dieselfde tyd terwyl die behoefte aan losmaking van die ouers en individuasie meer uitgesproke word. Die adolessent ondervind 'n nuwe bewuswording van die self en hy het dus die behoefte om sy waardes te herevalueer. Dit laat dus geen twyfel dat die adolessent sy seksuele gevoelens baie intens beleef nie, maar terselfdertyd is daar bepaalde norme wat hom verbied om blatant uiting daaraan te gee. Sodoende ontstaan daar maklik skuldgevoelens oor die seksuele impulse, wat nog verder vererger word deur die portuurgroepdruk. Die adolessent kan maklik verward raak en dit kan weer tot depressie en selfs selfmoordgedagtes aanleiding gee (Wodarski & Harris 1987:478).

Die dualisme wat by die adolessent bestaan tussen die behoefte om verder onafhanklik van die ouers groot te word en 'n huiwering om die volwasse wêreld met al sy onsekerhede te betree en tweedens die eksploratiewe wil wat nog nie deur die lewenservaring getemper is nie, is 'n groot realiteit by meeste adolessente. Die spesifieke werking van die twee faktore (dualisme en voortvarendheid) wat tot 'n mate by alle tieners voorkom, dra daartoe by dat adolessensie eindelijk 'n risikotydperk vir selfmoord kan word as die kind daartoe neig (Robbins 1998:48).

'n Ander aspek van belang by die adolessente fase is die affektiewe lewe waar dit onder meer handel oor die adolessent se selfkonsep, sy geborgenheid, hoe hy sy liggaam beleef en die mate waartoe hy al in staat is om problematiese situasies te kan hanteer. Depressie is 'n belangrike deel van die affektiewe lewe van die adolessent wat selfmoordgeneigd is.

Daar is verskeie gebeurtenisse en aangeleenthede wat die adolessent uiters kwesbaar maak. As die selfbeeld nog nie duidelik gevestig is nie, kan dit nog maklik nadelig beïnvloed word deur allerlei faktore. Baie van die adolessent

se probleme word gedeeltelik veroorsaak deur onsekerhede in die huidige tydsgewrig. Dit is belangrik om daarop te let dat daar by adolessente normaalweg depressiewe gevoelens is, maar dat dit hedendaags versterk kan word deur die onsekerheid van die huidige lewe-in-meervoud.

Die adolessent stig ook talle betekenisvolle verhoudinge gedurende die fase, onder andere die verhouding met sy ouers, sy portuurgroep, homself, met objekte en idees en met God. Hy ervaar ook nuwe kennis en sy affektiewe lewe word beïnvloed deur sy fisieke verandering en dit kan sy gemoedslewe opvallend laat verander – van die een ekstatiese oomblik tot onsekerheid en terneergedruktheid. Dit moet voorkom word, want so 'n terneergedrukte adolessent wat 'n introvert is en nie maklik verhoudings stig nie, kan selfmoordgedagtes koester.

Die adolessent wil dus sy eie identiteit stig en sodoende evalueer hy homself ten opsigte van wat sy ouers en maats en ander belangrikes in sy lewe van hom sê of van hom verwag. Aangesien die adolessent so baie onsekerheid beleef, kan hy dit ook beleef as, “niemand verstaan my nie” (Robbins 1998:49).

Tabachnick (Wodarski & Harris 1987:478) beweer dat gedurende die individualisasieproses ontwikkel die moontlikheid om dinge te hanteer. 'n Kroniese onvermoë om dinge te hanteer, is 'n groot aanduider vir selfmoordpogings. Aansluitend kan ook die afleiding gemaak word dat 'n verdraaide of lae selfbeeld die adolessent affekteer in sy strewe na die toekoms, asook in sy omgewing. Hierdie probleme veroorsaak dikwels verwerping wat in selfmoordgedrag kan omsit. In die situasies waar identiteitsprobleme aanwesig is, is die adolessent oorafhanklik van gesinsverhoudings vir bevestiging van sy identiteit is.

'n Ander aspek van die adolessentefase is die kognitiewe lewe. Die adolessent wat nou abstrak kan begin dink, vra kritiese vrae en aanvaar nie meer alles so gelate soos voorheen nie. Wanneer die adolessent nou 'n probleem ervaar, moet hy met iemand daarvoor kan praat, anders sal hy na binne keer en selfmoordgedagtes kan ontstaan as hy voel dat dit 'n onoplosbare probleem is. Kognitiewe ontwikkeling en die omgewing waarin die adolessent realistiese terugvoering moet kry, is noodsaaklik vir die losmakingsproses wat die adolessent moet deurgaen. Daar word van hedendaagse adolessente verwag om meer selfstandig as vroeër te dink en om belangrike besluite vir homself te neem. Die verwagting word gestel omdat die wêreld, deur die media, baie kleiner geword het en daarom is daar baie meer betekenis wat die adolessent aan die wêreld moet gee. Die hedendaagse Westerse kulture maak ook nie altyd voldoende voorsiening om adolessente te leer om pyn, dood, siekte, beserings en ongeregtigheid te verduur nie. In die hedendaagse samelewing is dit ook opvallend hoeveel minder spontane, warm, opregte vriendskappe daar gesluit word. Dit is juis hierdie soort vriendskappe waaraan die adolessent sterk behoefte het – warm, hegte bande (Wodarski & Harris 1987:478).

Die sosialisering van die adolessent word veral beïnvloed deur die gesin, die skool en die portuurgroep by die skool. Wanneer die adolessent by een van hierdie samelewingsverbande isolasie of verwerping ervaar, kan dit selfmoordpogings meebring. Van groot belang is dus dat die adolessent binne die gesin stewige relasies sal bou wat as fondament kan dien. Die ouers moet die kind hier aanvaar vir wie en wat hy is en daar behoort 'n baie goeie vertrouensverhouding te bestaan, sodat die adolessent voel die ouer gee om en dat hy 'n unieke persoon is. Naas die belangrike gesinsrelasies, is die portuurgroep die mense met wie dit die belangrikste is om 'n goeie, standvastige verhouding te stig. Hy moet voel dat hy deel van daardie groep is en met hulle kan identifiseer. Die adolessent besef ook nou sy

moontlikhede, want hy kan dit aan sy maats se prestasies meet. Wanneer die adolessent nou “as een van die groep” gereken word, beleef hy gelykwaardigheid wat baie belangrik is vir selfaktualisering. 'n Adolessent sal selfs eerder 'n bynaam aanvaar en verduur as om deur die groep verwerp te word (Van den Aardweg & Van den Aardweg 1993:13).

Die adolessent wil sosiaal aanvaar word. Hy wil nie net 'n speelmaat of bendelid wees nie, maar as 'n persoon op 'n meer permanente basis as vriend aanvaar word. Die maatsgroep is in hierdie fase gewoonlik kleiner as vroeër en dit sluit lede van die teenoorgestelde geslag in. Hierdie groep is ook dikwels fisiek minder aktief en kan vir tydperke net sit en gesels. Die ondersteuning van die portuurgroep is belangrik en daarom is dit noodsaaklik dat die adolessent self weet wat die gevaartekens van depressie en selfmoordgedrag is en hoe om daarop te reageer, want 'n verkeerde reaksie op 'n “roep om hulp” van die selfmoordgeneigde adolessent, kan moontlik net veroorsaak dat hy oorgaan tot die daad (Labuschagne 1987:79).

Die adolessent is baie gevoelig veral vir die afwysing, goedkeuring en kommentaar van sy maats en heg baie meer waarde daaraan as wat hy aan die terugvoering van die volwassenes heg. Sodoende help die terugvoering die adolessent hom in sy soeke na 'n eie identiteit. Nou kan hy binne sy portuurgroep "oefen" hoe hy as persoon kan en moet optree. Die adolessent kan nou ook besef dat almal uniek is en daarom neem hy in sy normatiewe lewe ook deurgaans unieke eie besluite (Labuschagne 1987:79).

Die selfbeeld en die effek van ouderdom, geslag en ras is verskillend. Selfvernietigende gedrag, veral onder die jongmense wat nie in staat is om hulle sosiale milieu te kontroleer nie, kan verteenwoordigend wees van 'n alternatief in 'n situasie wat onuithoudbaar is. Wanneer die aspirasievlak hoog is, maar aanhoudende mislukking voorkom, ontstaan negatiewe gevoelens

van “dat ek self niks beteken nie” – ’n situasie wat gelukkig vir die meeste mense verbygaan. Of daar nou selfvernietigende gedrag voorkom, hang af van die mens se definisie van die situasie en die hoop wat daar by hom bestaan vir die toekoms (Labuschagne 1987:79).

4.8 Psigies-Geestelike faktore wat selfmoord en selfmoordpogings by adolessente kan beïnvloed

Volgens Pretorius (1984:129) kan die psigiese lewe van die adolessent versteur raak as hy beleef dat hy die een of ander situasie soos byvoorbeeld hulpeloosheid, die dood van ’n naasbestaande, ’n liggaamlike gebrek of tekortkoming, of mislukking op skool nie kan verwerk nie. Die adolessent kan egter ook self verantwoordelik vir sy probleme wees sodat die kommunikasie ontoereikend tot vergestaltung kom.

Wanneer die adolessent dus die een of ander situasie nie kan hanteer nie, byvoorbeeld die dood van ’n naasbestaande, kan dit gebeur dat die adolessent hom met daardie persoon wil verenig. Dit is dan dat selfmoord as opsie oorweeg word en daardie gedagtes in die adolessent se lewe baie sterk funksioneer. Baie selfmoorde vind plaas omdat adolessente nie oor genoegsame innerlike krag beskik om ’n bepaalde krisis te hanteer nie. As iemand na aan hulle sterf, voel hulle dikwels dat hulle hul stut in die lewe verloor het en nie meer kans sien om met die lewe voort te gaan nie.

Erik is 16 jaar oud, sy pa is agt maande gelede oorlede. Sy ma het aan my vertel dat Erik nie oor sy pa se dood kan kom nie, dat hy al verskeie kere gesê het dat hy saam met sy pa wil wees, want die lewe is nie lekker sonder sy pa nie. Erik en sy pa het ’n baie hegte verhouding gehad, hulle het gereeld saam gaan visvang en jag. Sy pa se dood was vir hom ’n groot skok. Niemand so na aan hom het nog gesterf nie. Hy was baie afhanklik van sy pa. Hy sien nie

kans om die lewe aan te pak sonder sy pa nie; wie gaan nou vir hom al die raad en advies gee? Erik wou nie gehad het dat sy ma aan enige iets van sy pa moet raak nie; sy ma mag ook nie sy pa se kleres weggepak het nie. Erik het onverwerkte rou in homself. In sy toekomsverhaal was sy pa altyd teenwoordig. Met die afsterwe van sy pa was sy toekomsverhaal verduister en sou daar 'n nuwe verhaal geherkonstrueer moes word. Erik het nie kans gesien daarvoor nie, daarom dat hy eerder homself met sy pa wou verenig.

Behalwe vir dinge wat rondom die adolessent gebeur, is die adolessent ook tot 'n mate in stryd met homself. Die normale adolessent wil graag self iemand wees. Hy wil homself aktualiseer en sy volle potensiaal verwerklik. Erik het gevoel dat hy nie sy volle potensiaal sal kan bereik sonder sy pa se hulp nie. Skrywers soos Seidemann (1967) en Pretorius (1984: 152-160) onderskei twee verskynsels by die adolessent om hom te aktualiseer, naamlik stryd en soeke.

4.8.1 Die stryd om selfbevestiging

Adolessente is in stryd met dit wat hy tans is en dit wat die groter gemeenskap van 'n adolessent verwag. Hy is dus in stryd met die groter sosiale en kulturele verhale van die samelewing van sy dag. Dit is belangrik dat hy homself binne die groter verhaal sal vind.

Hierdie stryd kan die volgende vorme aanneem:

- *Stryd om posisie in die samelewing*

Aan die een kant word van hom verwag om sy plek te ken, maar aan die ander kant moet hy homself handhaaf; aan die een kant word van hom

verwag om godsdienstig en sober te lewe en aan die ander kant kom hy met soveel immorele optrede in aanraking. Kragtens sy jongmenswees is hy dikwels nog idealisties, maar hy leef in 'n wêreld waar ander mense sinies teenoor die lewe is (de Jager 1993:158).

Die adolessent voel somtyds dat hy in die pad is en word veral deur die ouer generasie as 'n lastige passiewe massa beskou. Hieruit ontstaan dan 'n strewe tot selfbevestiging. Dit ontaard uiteindelik in 'n stryd tussen die ouer en jonger generasies. Verder het die adolessent ook 'n stryd om sy posisie in die samelewing te probeer vestig, aangesien daar 'n probleem van oorbevolking en woningsnood asook werkloosheid ontstaan (de Jager 1993:158). Sy toenemende selfstandigheid, verantwoordelikheid en groeiende insig in die wêreld om hom bring hom nou in botsing met die feit dat hy as't ware onselfstandig en onderdanig gehou word (Van Niekerk & Van der Spuy 1998: 27).

- *Stryd teen die instelling van die volwassenes*

Adolessente stig hulle eie groeperinge, organisasies en instellinge uit protes teen die instelling van die volwassenes wat (volgens die jeug) dikwels in hulle doelstellinge misluk (byvoorbeeld binne die gesin of skool of kerk). Binne die jeugdige gemeenskapsvorm word eie groepsnorme en –waardes gehandhaaf. Die adolessent vind hier dikwels die geborgenheid en erkenning wat hy nie tuis of by die skool vind nie (Seidmann 1967:96-100).

- *Stryd teen die oorgeorganiseerde, verouderde lewe*

Adolessente is dikwels in stryd teen die lewe wat baie kompleks en oorgeorganiseerd is. Die adolessent voel te vasgevang in so lewe. Adolessente is dikwels in opstand teen sosiale instellinge soos die skool en die kerk wat sy jongmenslewe “organiseer” asof dit niks anders as ‘n passiewe voorwerp is nie. Die oordrewe georganiseerdheid laat die adolessent dikwels vasgevang voel. Opvoeding van die “goeie ou tyd” help tieners ook nie om die probleme van die moderne vertegniseerde wêreld te hanteer nie (Van Niekerk & Van der Spuy 1998:27).

- *Stryd teen die leuenagtige lewe*

Adolessente het ‘n probleem met van die lewens wat volwassenes lei. Wat voorgeskryf word, word dikwels nie uitgeleef nie. Hulle raak verontwaardig deur die wanverhouding tussen die moraal wat die volwassenes verkondig en die kultus van skyn wat hulle prakties lewe. Indien die adolessent nie hierdie stryd in die lewe te bowe kom nie, kan sy lewe en toekomspektief moontlik heeltemal negatief beïnvloed word (Seidmann 1967:140).

4.8.2 Die soeke van die jeug

Binne die stryd teen die sosiale en kulturele verhale is daar ‘n soeke by die adolessent teenwoordig. Die doel van die soeke is om homself en sy posisie binne die groter verhaal van die gemeenskap te vind. Die stryd in die soeke kan lei tot selfmoord en selfmoordgedrag wanneer sy eie verhaal te veel bots met die van die groter gemeenskap. Indien daar nie harmonie bewerkstellig kan word nie.

- *Die soeke na sin*

Die adolessent soek na sin en waarheid in die lewe (groter samelewingsverhaal) en hierdie sin moet in kommunikasie met die medemens ontdek word. Dreyfus (1972:2) sluit hierby aan: "Youth wants meaning through intimacy with other people". Aansluitend hierby verkeer talle adolessente in 'n vakuum en belewe sinsnood. Frankl (1968:107) stel dit is as volg "...they lack the awareness of a meaning worth living for. They are haunted by the experience of their inner emptiness, a void within themselves; they are caught in that situation which I have called the existential vacuum".

Hierdie eksistensiële vakuum is steeds vandag 'n tendens. Die adolessent weet nie hoe om sin in die lewe te kry nie en gaan saam met die stroom en doen wat ander sê hy moet doen. Die adolessent in so vakuum is verveeld en dit lei tot doelloosheid en 'n inhoudlose bestaanswyse. Die adolessent doen ander dinge om te ontvlug van hierdie bestaanswyse, hy ontvlug deur dwelm- en alkoholmisbruik, jeugmisdad en verset. Hierdie ontvlugtings intensifiseer eerder hierdie gevoel van sinloosheid, as wat dit verligting bring. Dit kan in die uiterste geval selfs tot selfmoord lei (de Jager 1993:161).

- *Soeke na intimiteit*

Volgens Pretorius (1984:154) beleef die adolessent 'n honger na medemenslikheid. Die adolessent is op soek na intense, intieme kommunikasie, omdat hierdie intimiteit geborgenheid beteken. Ook gee dit die geleentheid vir die adolessent om sin te ontdek. Dit voel vir die adolessent asof daar iemand is wat iets vir hom beteken en dat daar aan sy basiese sosiale nood as adolessent voldoen word. Gepaardgaande daarmee is die soeke na, maar terselfdertyd ook 'n vrees ten opsigte van intimiteit. Menigte

adolescent se opstand is in wese 'n soeke en hunkering na 'n verhouding waarin intimiteit heers. Hierdie intimiteit word allereers by die ouers gesoek. Daarom het dit baie keer dramatiese gevolge as ouers afwesig is in adolessente se lewe. Dit beteken dat die intimiteit op 'n ander plek gevind moet word, want die leemte moet gevul word. Hierdie vereensaming wat kan ontstaan omdat die adolescent se behoefte na intimiteit nie bevredig word nie kan daartoe lei dat so 'n kind selfmoordneigings begin toon (de Jager 1993:163).

- *Soeke na identiteit*

Die soeke van die adolescent na identiteit, vind plaas waar hy homself in kommunikasie met sy medemens bevind. Verskeie faktore soos verandering in die gesin, die skool of die samelewing kan die identiteitsverwerwingsessensies soos kommunikasie en die selfbeeld teëwerk en tot 'n identiteitskrisis by die adolescent lei, wat beteken dat hy in eensaamheid en isolasie verval, sy lewe as sinloos ervaar en moontlik op grond daarvan selfmoordgedagtes begin koester (Pretorius 1984:157).

- *Soeke na bewussynsverruiming*

Die adolescent wil ook sy belewingsveld of bewussyn verruim en daarom behels dit nog 'n soeke van die adolescent. Die belangstelling en soeke sluit in dwelmmiddelgebruik, ondergrondse politieke bedrywighede, transendentale meditasie of ongeoorloofde seksualiteit (Pretorius 1984:157). As die adolescent voel dat hy vasgevang is in die web van bogenoemde, in so mate dat hy glad nie daarvan kan los kom nie, kan dit lei tot selfmoord.

- *Soeke na verandering*

Afgesien van die verruiming van die belewingsveld soek die adolessent ook na verandering. Aangesien die adolessent se materiële behoeftes dikwels bevredig is binne die samelewing, strewende hy na hoër doelstellings van maatskaplike verandering en is hy dan gerig op eksperimentering en op 'n soeke na 'n nuwe lewenstyl en 'n nuwe identiteit (Pretorius 1984:158). As die adolessent oormatig gefrustreerd voel oor die starheid en sterielheid van die samelewing kan hy moontlik rebelleer of selfs selfmoord oorweeg.

- *Soeke na godsdienstbeleving*

Baie adolessente soek ook na die egtheid en waarheid van godsdienstbeoefening en na moraliteit. Soms verwerp hulle die tradisionele godsdienst, omdat dit vir hulle nie sin maak nie. Hulle soek antwoorde vir die hier en nou aangesien hulle probleme het met die hier en nou. Indien hierdie godsdienst vir die adolessent geen antwoorde bied nie, kan dit kulmineer in selfmoordgedrag (Pretorius 1984: 161).

- *Soeke na selfkonsep*

Die adolessent se soeke na selfkonsep is belangrik, aangesien 'n goeie selfbeeld die hom kan help om antwoorde op die vrae te vind. Volgens Burns (1982:1) bestaan selfkonsep uit twee aspekte, naamlik 'n selfbeeld en selfevaluering. Die selfkonsep kan aan die hand van die volgende geïllustreer word:

- Selfbeeld – “ek glo ek is dom”

- Evaluering – “ek evalueer myself en sien myself in ‘n negatiewe lig, as gevolg van my domheid”
- Respons/Optrede – “of ek onttrek myself, of ek probeer om goed te doen in ‘n toets om vir my domheid te vergoed”.

Wanneer die identiteit vaag is, is dit moeilik om dit te evalueer. Dit is dikwels die geval by die selfmoordenaar, soos uit die volgende voorbeeld van McGuire (1982:15) blyk waar hy ‘n jeugdige aanhaal wat verklaar: “Nobody wants me around here. I’m going to kill myself”. As die selfkonsep so laag daal soos in die voorbeeld, bly daar min innerlike motivering oor om voor te lewe. De Jager (1993: 167) haal Very (1977:5) aan wat beweer dat selfaktualisering uit drie dimensies bestaan, naamlik betekenisgewing, betrokkenheid en beleving. Verder word dit as volg opgesom:

- Die selfaktualiseerder moet kan verstaan en betekenis gee en hom toenemend oriënteer.
- Hy is baie betrokke by ‘n taak buite homself.
- Hy belewe sy sinvolle aktiwiteite intens.

Die “wil word” wat onderliggend is aan die adolessent se psigies-geestelike lewe en wat so noodsaaklik vir betekenisgewende, betrokke en belevende selfaktualisering is, ontbreek by die potensiële selfmoordenaar. Alle motivering om ‘n doel na te jaag, ontbreek. As die psigies-geestelike vitaliteit om te wil lewe ontbreek is selfmoord ‘n moontlikheid.

4.9 Gesinsverhoudingsmatige faktore wat selfmoord en selfmoordneigings beïnvloed

Uit die voorafgaande het dit geblyk dat die psigies geestelike lewe van die adolessent versteur kan wees wanneer hy die een of ander situasie in sy lewe

nie kan verwerk nie, soos byvoorbeeld die dood van 'n naasbestaande. In baie van die situasies gaan dit primêr om die menseverhoudings waarin die adolessent hom bevind, daarom is dit ook belangrik om die verhoudingsmatige belewinge van die adolessent te evalueer.

In die volgende paragrawe val die klem op die verhoudinge wat die adolessent het eerder as oor die adolessent as persoonlikheid.

4.9.1 Die Gesin

Van al die intermenslike situasies waarin die mens hom ooit bevind, beïnvloed die gesinsituasies hom die diepste en die blywendste. Indien daar geen patologie binne hierdie verhouding is nie, ontwikkel die adolessent 'n wete van wat reg en verkeerd is en kry die adolessent die nodige aandag en ondersteuning sodat hy nooit van die pad sal afdwaal nie.

Die adolessent beleef die intimiteit en geborgenheid van die gesin as 'n "onsheid" en 'n veilige skuiling teen die grootheid en die vreemdheid van die omringende wêreld waarin hy soos 'n vreemdeling voel. Dit is juis daardie intieme, begrensde, beskermende ruimte wat die moeder vir haar gesin kan stig, waarna die adolessent so hunker. Daardeur voel hy spesiaal (de Jager 1993:169).

Die veiligheidsbeleving is gegrond in die liefde wat die adolessent ontvang. Die aanvaarding en liefde van die ouer is uiters betekenisvol vir die ontwikkeling van emosionele sekuriteit en 'n gesonde persoonlikheidsontwikkeling vir die adolessent. Die adolessent het behoefte aan 'n liefdevolle, versorgende geregtigheid van die ouers wat op 'n tasbare en waarneembare wyse tot uitdrukking kom (de Jager 1993:170).

Die bogenoemde sluit sterk aan by die basiese behoefte hiërargie soos deur Maslow (McCall 1980:11-12) onderskei. Dit behels 'n piramidale struktuur van behoeftes, waar die volgende (hoër) behoefte gegrond is op die vroeëre (meer basiese) behoeftes. Maslow onderskei:

- Selfaktualiseringsbehoefte – hoogste behoeftes
- “Esteem” behoeftes – ek behoeftes
- Beloningsbehoefte
- Veiligheidsbehoefte
- Fisiese behoeftes – mees basiese behoeftes

Ouers moenie 'n superbeeld aan die adolessent voorhou nie. Die adolessent moet geleer word om sy behoeftes met ander mense, veral sy portuurgroep, maar ook met sy ouers, broers en susters, te deel. As die adolessent sy behoeftes met gesinsgenote deel, bind dit so gesin aan mekaar. Hierdie gesinsbande kan die adolessent staande hou. In 'n liefdelose wêreld moet die ouers nooit nalaat om hul kinders in liefde te “oefen” nie. Dit is met menswees gegee om in liefde te wil funksioneer. Ouers moet aan hul adolessente kind wys dat hulle hom lief het. Die adolessent moet dit as't ware verstandelik en emosioneel ervaar. Selfs straf en tug moet in liefde geskied, dan is dit tot stigting en vorming (Van der Walt 1991:10).

Gesinsverhoudinge verloop nie altyd optimaal nie. Enkele wanverhoudings word vervolgens aan die orde gestel.

4.9.1.1 Verhoudingsversteuringe

- *Affektiewe verwaarlosing*

Die begrip “affek” dui op die menslike gestemdheid, disposisie of stukrag. Dit is ‘n kontinue, gevoelsmatige gestemdheid van ‘n mens ten opsigte van die wêreld, dinge en andere wat ontstaan deurdat die persoon aangespreek en ontroer word (de Jager 1993:171).

Die adolessent kan affektief verwaarloos word in die sin dat daar of ‘n tekort of ‘n oormaat aan liefde voorkom. Liefdeloosheid kom voor wanneer die ouers die adolessent verwerp en die adolessent dan soekend is na liefde en aanvaarding. Die adolessent wil veilig voel by sy ouers. Deport, (Wodarski & Harris 1987:478) beweer dat ouerlike verwerping en liefdesonttrekking, aanleiding kan gee tot wat hy ‘n “verwerpingshipotese” noem, waar die adolessent die verwerping verinnerlik. Dit kan later ‘n faktor in die adolessent se selfmoordpogings wees.

- *Oormatige gevoelsbande*

Die teenoorgestelde is ook waar dat adolessente wat te veel liefde ervaar, egosentries raak. So ‘n adolessent se lewenswêreld draai net om homself en sy sosiale integrasie is patologies van aard. Dit is belangrik dat so adolessent in liefde aanvaar moet word, maar nie in liefde versmoor moet word nie. Die oormatige gevoelsbande kom veral dikwels tussen ‘n ouer en adolessent van die teenoorgestelde geslag voor – die sogenaamde Eudipus-verhouding. Moeder spin dikwels ‘n liefdes “kokon” om haar seun waar die vader as identifikasiefiguur afwesig is of waar die adolessente seun gevoelsmatig nie naby aan die vader leef nie. Dit kan gebeur dat so ‘n adolessente seun meer verfynd as sy maats voorkom en deur ander adolessente as ‘n “moederseuntjie” gespot of selfs verstoot word. So adolessent kan voel dat hy as individu misluk het en dat die enigste uitweg vir hom is om ‘n einde aan sy

lewe te maak. Hy kan egter ook selfmoord pleeg om te “bewys” dat hy nie so inisiatiefloos is as wat sy portuur voorgee nie (de Jager 1993:174).

- *’n Verwerpingsverhouding*

Daar is verskeie redes waarom ouers hulle kinders (adolessente) nie kan of wil aanvaar nie. Die kind is moontlik die teenoorgestelde geslag van wat die ouer(s) graag sou wou gehad het. Die kind was dalk ’n ongewenste baba. Die kind (adolessent) kan dalk ’n aangename kind, gestremd, of baie sieklik wees. Hy kan ook ’n kind uit ’n tweede huwelik wees. So kind kan verwerp voel omdat die ouer(s) wat aan hom lewe geskenk het hom nie wil aanvaar nie. Wie anders sal hom dan aanvaar. So ’n adolessent voel dat daar nie meer plek in die lewe is vir hom nie, daar is ook nie meer sin daarin om voor te gaan met die lewe nie. Al hierdie faktore gee aanleiding tot selfmoordgedrag en uiteindelik lei dit tot die uitvoering van die daad (Brouwers 1989:198).

- *Tweeslagtige gevoelsverhouding tussen ouer en kind*

Die potensiële selfmoordenaar kan ook onsekerheid beleef wanneer sy ouers soms liefdevol en soms haatig teenoor hom optree. Hierdie gedrag van die ouers laat die adolessent onseker voel. Dit versteur sy lokus van kontrole en maak hom impulsief. Hy beleef moontlik angs en afhangende van hoe die situasie op hom inwerk, mag die adolessent dalk rebelleer, dalk berus of dalk impulsief selfmoord pleeg omdat dit te ondraaglik geword het (de Jager 1993:177).

- *Mededinging tussen broers en susters*

Dit is nie net die gevoelens van ouers teenoor die adolessent wat bepalend inwerk nie, maar ook die mededinging tussen broers en susters wat kan veroorsaak dat die adolessent magteloos, verworpe en minderwaardig voel. Broers en susters ding saam mee om die guns van hulle ouers. Die mededinging kan veroorsaak dat die adolessent se psigiese ontplooiing skadelik is. Ouers neig soms om hulle kinders met mekaar te vergelyk en die kind wat onguns wek mag ervaar dat die ouers hom nie genoeg erkenning gee en onseker voel oor sy plek in die gesin. Gevoelens van afguns en verslaentheid of selfs selfmoordgedagtes kan as gevolg hiervan geïnisieer word (Pretorius 1984:140).

- *Disharmoniese huweliksverhoudings*

'n Disharmoniese huweliksverhouding tussen 'n adolessent se ouers maak hom verward, aangesien hy dikwels in die huwelikskonflik van sy ouers betrokke raak. Dikwels beleef so adolessent skuld, vrees en 'n gewetenswroeging teenoor die ouer teen wie hy kant kies. Op 'n stadium kan die adolessent besluit om homself te onttrek uit die konflik. Die moontlikheid bestaan dat hy begin dink dat die konflik sy skuld is en dat dit hoofsaaklik om hom sentreer, daarom bestaan die waarskynlikheid dat die adolessent eerder sy eie lewe wil neem (Pretorius 1984:141).

4.9.1.2 Besondere gesinsituasies as moontlike aanleiding vir selfmoordgedrag

- *Gesinsonvolledigheid / Ouerverlies*

Menige adolessente voel dat hulle nie rigting in die lewe het nie. Dit kan wees omdat die gesin onvolledig is weens egskeiding of die dood van 'n ouer. 'n Hoë persentasie adolessente met selfmoordgedrag kom uit onvolledige gesinne wat ontstaan as gevolg van dood, egskeiding en permanente skeiding. Gesinsonvolledigheid kan nie noodwendig aanvaar word as 'n faktor vir selfmoordgedrag nie, maar aspekte soos die aard van die skeiding, 'n individuele adolessent se belewenis van die skeiding, sy eie stabiliteit, sy verhouding met sy ouers en die gesinstabiliteit is van deurslaggewende belang (Malherbe 1990:20).

Ouerverlies hou verskeie moontlike implikasies vir die adolessent in soos onder andere die gebrek aan psigologiese steun van beide ouers, gebrekkige geslagsidentifikasie, ongemak en skaamte oor huislike omstandighede, gedwonge vroeë aanvaarding van verantwoordelikheid waarvoor hy nie gereed is nie en oor idealisering van die oorlede ouer. Ouerverlies en gepaardgaande deprivasie kan lei tot depressiewe reaksies wat dikwels met selfmoordgedrag verband hou (Malherbe 1990:20).

Die verlies van 'n ouer word dikwels as verwerping en waardelosing ervaar en impliseer verder 'n gebrek aan primêre identifikasiefigure (Tishler et al. 1981:86). Die adolessent se aanpassingsvermoë na sodanige verliese hang onder andere af van die aard van die verlies, sy ontwikkelings stadium en die mate waarin die res van die gesin as sisteem psigologiese steun bied (McAnarey 1979:765). Die voorkoms van selfmoordgedrag is relatief laag in

gemeenskappe waar hegte gesinsverbande gehandhaaf word. Hedendaagse veranderinge in die tradisionele kerngesin, byvoorbeeld die toename in egskeiding, eenouergesinne en werkende moeders, kan juis bydra tot swakker gesinskommunikasie en vervreemding van die gesin (Ackerman 1988:15). Diekstra (1985:39) wys daarop dat egskeiding 'n sterk aanduiding van die vlak van sosiale integrasie, vervreemding en skeidingservaringe in 'n gemeenskap gee en dat dit sterk verband hou met die voorkoms van selfmoord. Uit navorsing blyk dit dat slegs 20% van adolessente wat selfmoordpogings aangewend en ernstige tekens van selfmoordgedrag getoon het, hulle in volledige gesinne (waar beide biologiese oues saam in die gesin woon) bevind het (Ackerman 1988:15). Daar moet in gedagte gehou word dat dit nie slegs gaan oor die vorm van verlies nie, maar oor die kwaliteit van lewe wat deur die adolessente ervaar word asook die verlies aan liefde, intimiteit, spontaniteit en nabyheid.

- *Rolomkering*

Rolomkering speel ook 'n rol by adolessente selfmoordgedrag. Dit behels die omkering van die tradisionele gedragswyses tussen ouer en kind. Dit beteken dat die kind die normale funksies en verantwoordelikhede van die ouer, byvoorbeeld die versorging, ondersteuning en leiding, moet oorneem. Dit word gewoonlik deur die ouer geïnisieer. Die kind neem dus die leiding terwyl die ouer meer afhanklik optree. Dit ontnem die kind van die geleentheid tot normale emosionele en sosiale ontwikkeling. Sy identiteitsverwerwing is versteur omdat hy 'n volwassene se rol moet vervul. Dit kom veral voor by enkelouergesinne waar die dogter die rol van die moeder moet vervul. So kan die kind se afhanklikheidsbehoefes met die ouer bots en dit kan tot selfmoord lei (Ackerman 1985:82).

- *Depressie by ouers*

Aangesien depressie die mees algemene oorsaak van selfmoord is, is daar al deur navorsing aangetoon dat waar die moeder depressief is, sy minder gevoelsmatig met die adolessent omgaan, minder betrokke is en minder kommunikeer. So beweer Pfeffer (1986:132) dat studies oor selfmoordgeneigtheid onder kinders "*show a high rate of psychological comparentment among children of parents with affective disorder*". Alhoewel daar nie 'n bepaalde aanwysbare verband tussen depressiewe ouers en selfmoord onder adolessent bestaan nie, wil dit voorkom of die adolessente beslis hoër risikogevalle is (Pfeffer 1986:135).

4.10 Selfmoord en Presipiterende faktore

4.10.1 Skolastiese probleme wat tot selfmoord en selfmoordpogings onder adolessente kan lei.

Susan, 'n veertienjarige adolessent wie se selfmoordpoging misluk het: nou is sy blind en het haar smaaksintuig verloor. Sy het gedink dat niemand haar verstaan nie. Vir die soveelste keer dink sy terug aan die spesifieke dag in die klas. Die onderwyseres het haar 'n vraag oor punktuasie gevra. Sy kon dit nie beantwoord nie en die onderwyseres het buite verhouding met haar geraas, totdat sy voor almal in trane uitgebars het. Dit was vir haar 'n vernedering, want "in st. 6 huil mens nie meer in die klas nie". Die volgende dag het sy toets geskryf en sy het 22% behaal. Dit het vir haar dieselfde gevoel soos in st. 4 toe sy 'n hele paar vakke gedruip het. Dit wou sy nie oor hê nie: nie nog 'n jaar soos in st. 4 nie. Sy het ook waterpokkies gehad en moes gevolglik lank van die skool af wegbly. Toe 'n onderwyseres haar beskuldig dat sy stokkies draai, sê sy daarvoor: "Dit het vir my gevoel asof al die onderwysers

op my gepik het. Ek het by my ma gaan kla en sy is hoof toe. Die volgende dag het die onderwysers my hardop in die klas agter haar laat aansê: 'Ek is nie bang vir jul ma's nie'. Die ergste was dat my maats my boonop alles ook gelos het". Na hierdie insidente was Susan stil, teruggetrokke en eensaam. Sy het die middag na die hoofslaapkamer gestap, by die bed gekniel en die geweer vasgehou en die sneller effens getrek. Die verhaal van Susan is maar een van baie adolessente wat as gevolg van skolastiese omstandighede selfmoord gepleeg het of wou pleeg.

Samelewingsdruk wat deur die snelle ontwikkeling van die wetenskap en tegnologie teweeggebring word veroorsaak dat die skool, as samelewinginstituut, die besondere taak om kinders so te probeer opvoed en toerus dat hulle in die veeleisende samelewing kan oorleef. Dit plaas geweldige druk op die adolessente om te bewys dat hulle sal kan oorleef. Dit kom daarop neer dat daar verwag word dat elke kind op akademiese gebied moet presteer. Jaarliks word die vereistes hoër, want tien jaar gelede het kinders met ses onderskeidings in matriek maklik studiebeurse gekry en was so 'n kind se pad vorentoe eenvoudiger. Vandag is daar kinders wat selfs nege onderskeidings in matriek kry. Die kind met ses onderskeidings se pad is nie noodwendig oper vorentoe nie. Druk raak op verskeie terreine groter. Toenemende druk veroorsaak hoë stresvlakke by kinders. 'n Kind wat uitermatige spanning beleef as gevolg van onvoldoende akademiese of sportprestasies, begin dikwels negatief en destruktief optree om die frustrasies te verwerk. Selfmoord kan waarskynlik 'n opsie wees.

Schlebusch (1986:166) wys daarop dat akademiese probleme, asook probleme met onderwysers, met 'n insidensie van 22,2% die tweede grootste algemene oorsaak van tienerselfmoord was, naas ouer-kindprobleme.

Die adolessent moet bewys dat hy kan oorleef al word hierdie druk gelyktydig al meer op hom uitgeoefen. Daar word waarskynlik te veel waarde aan prestasie geheg. Dit is begryplik dat die adolessent die indruk kry dat indien hy beter presteer hy meer liefde waardig is. Skoolhoofde pleit dat die onderwysers vir die ouers 'n beter aanduiding moet gee van waartoe hul kinders in staat is. Omdat party ouers self nooit groot hoogtes in hulle lewe bereik het nie, verwag hulle dikwels dat hulle kinders die gemis in hul lewe moet vergoed deur uit te styg (de Jager 1993:87).

Bloomberg (Brand 1988:29) beweer ook dat hoërskoolkinders en jong studente hulle juis in die selfmoordfase bevind en dat te veel eise en te hoë verwagtinge, 'n neerslagtige kind wat reeds selfmoordneigings het, tot selfmoord kan dryf as hy/sy wel druipe of net swak presteer.

Sporadies is daar koerantberigte wat die tragiese verhale vertel van een of ander adolessent vir wie alles net te veel geraak het. Skolastiese probleme alleen is nie 'n enkel oorsaak vir selfmoord nie. Dit is 'n baie belangrike faktor aangesien 'n groot deel van 'n adolessent se lewe rondom die skool en dit wat daar gebeur sentreer.

4.10.2 Sub-Kulturele faktore

Die jongmense van vandag leef in 'n samelewing waar daar baie ernstiger sosiale probleme voorkom as vroeër en waar daar baie meer druk op hulle uitgeoefen word. Die moderne samelewing is in baie opsigte meer problematies as vroeëre tradisionele samelewings. Pretorius (1984:146) beweer "Wie die jeug het, het die toekoms". Socrates (469-399 vC) het reeds beweer: "Die jeug van vandag hou van luuksheid. Hulle het slegte maniere,

minagting vir gesag, geen eerbied vir ouers nie en praat liewers as wat hulle werk” (Pretorius 1984:147).

4.10.2.1 Massamedia

In die massamedia word geen koste of moeite ontsien nie. Volgens Hafner en Schmidtke (Pfeffer 1989:137) bestaan daar 'n wesentlike vraag of die toename in selfmoord onder adolessente, sedert die jare sestig in geïndustrialiseerde lande soos die VSA, Kanada, Duitsland en Switserland, nie iets te doen het met die uitbreiding van die massamedia nie. Adolessente moet allerlei aanslae op hul gesins- en godsdienstige lewe, geslag en norme die hoof bied. Alkohol-, dwelm- en seksmisbruik word dikwels in tydskrifte en films voorgedou as ontvlugtingsmiddels. Vrye liefde, huweliksontrou en egskeiding en selfs selfmoord en moord word deur die massamedia voorgedou as verskynsels wat vry en algemeen in die samelewing voorkom. Die gevolge daarvan word dikwels vir die adolessent verbloem. Daar word byvoorbeeld selde gewys hoe mense lyk wat aan vigs sterf of misvormde babas wat gebore word omdat die ma dwelms gebruik het. Die massamedia bied dikwels kitsoplossings vir alles. Dis 'n wêreld waarin jou drome en ideale bewaarheid kan word. Daar is reeds verskeie navorsingsprojekte aangepak oor die invloed van televisiedekking en tydskrifte asook koerante op die toename in selfmoorde. Uit verskeie oorde is dit bevestig dat daar wel in die weke na sulke media dekking 'n toename in selfmoordgevalle is (Pfeffer 1989:124). Daar is in die lig van die voorafgaande vraag vier samehangende veranderlikes wat die invloed van massamedia op die adolessent kan bepaal:

- Daar is wel plek om tegniese middele te gebruik, maar die invloed moet telkens in konteks en in terme van sosiale verhoudings beoordeel word.

- Die rolmodel wat aan die adolessente voorgelê word om deur hulle aanvaar te word, moet in terme van geslag, ouderdom, intellektuele peil, sosiale klas en bevolkingsgroep verteenwoordigend en met verantwoordelikheid aangebied word.
- Die mate waarin die adolessent met die kommunikeerder kan identifiseer, moet in ag geneem word.
- Die adolessent se vorige opvoedkundige, kulturele en sosiale verwysingsraamwerk is belangrik en darf nie geïgnoreer word nie, omdat die adolessent die model kies wat vir hom oplossings bied vir sy probleme.

Dit is veral die invloed van die televisie wat oorweldigend negatief kan wees, omdat alledaagse kommunikasie in die gesin deesdae al hoe meer deur televisiegesprekke vervang word.

4.10.2.2 Seksualiteit

Die massamedia kan 'n bepaalde oppervlakkige en betowerende beeld van seksualiteit aan die adolessent kommunikeer, maar elke adolessent moet ten opsigte van sy eie seksualiteit die werklikheid van sy eie liggaam en eie gevoelens hanteer. Die manier waarop die adolessent sy seksualiteit ervaar (ongemak, skuld) is nie net psigies nie, maar is ook onderhewig aan die opvatting van opvoeder, leeftydgenote en die samelewing (de Jager 1994:213).

Ontoereikende kommunikasie, gebrek aan liefde en warmte, ontmensliking, isolasie en vervreemding kan bydra om van jeugdige seksualiteit 'n dringende en aktuele saak te maak. Die adolessent ontdek vinnig dat seksualiteit wat ontgaan is van werklike menslike kommunikasie, nie bevredig nie en dat dit

gou vervelig word. So adolessent ontdek sy eie eensaamheid wat op sy beurt weer aanleiding kan gee tot selfmoordgedagtes (de Jager 1994:213).

4.10.2.3 Massifikasie

Wanneer 'n adolessent se individualiteit in die algemeenheid van die massa verlore raak, voel hy mettertyd dat hy maar net nog een van die massa is. Wanneer die wêreld die adolessent bedreig, moet hy weet watter verdedingsmeganismes om te gebruik. Die adolessent wil weet of hy 'n spesifieke bydrae kan lewer en waar hy in die samelewing inpas. Die gemassifiseerde adolessent het 'n gebrek aan verantwoordelikheid, selfstandigheid en sekerheid. Hy het dikwels minderwaardigheidsgevoelens en is vereensaam na mate hy voel dat hy in die massa verdwyn. So 'n adolessent glo dan ook dat die wêreld moontlik beter af is sonder hom. As die adolessent nie antwoorde op sy sinsvrae kry nie, kan hy nutteloos en soos 'n mislukking voel en dit gee dikwels aanleiding tot selfmoordgedagtes en selfs die voltrekking van die daad (Meiring 1989:47).

4.10.2.4 Klimatologie

Dit is ook nodig om aandag te skenk aan moontlike klimatologiese faktore wat 'n rol by selfmoord kan speel. Oor baie jare heen is daar bespiegel dat klimatologiese faktore die psige van die mens beïnvloed en dat dit, onder meer, dan ook 'n verband sou kon hou met selfmoord. Daar bestaan tans wyd uiteenlopende navorsingsresultate oor die aangeleentheid. Verskeie ondersoeke bevind wel dat daar in sekere seisoene 'n toename in selfmoordgevalle is (Meiring 1989:48). Dit is egter baie gewaagd om so met statistiek om te gaan. Vanuit 'n narratiewe oogpunt sal 'n adolessent te enige

tyd selfmoord pleeg. Hy sal nie wag vir 'n sekere tyd van die jaar nie. Indien omstandighede te ondraaglik raak, sal hy nie dink aan watter tyd van die jaar dit is nie.

4.10.2.5 Verhouding met die teenoorgestelde geslag

Rina (17) en Johan (18) was vir byna twee jaar 'n paartjie. Hierdie verhouding was albei se eerste ernstige verhouding. Albei was dol verlief op mekaar. Albei van hulle het uit gebroke huise gekom waar daar nie baie liefde was nie. Rina se pa was 'n dwelmverslaafde. Een aand het hy en Rina stry gekry. Dit het so erg gegaan dat hy eers vir Rina geskiet het en daarna homself. Vir Johan was die nuus 'n groot skok. Hy kon nie daarvoor kom nie en twee weke later het Johan probeer selfmoord pleeg. Dit was nie suksesvol nie. Nadat hy uit die hospitaal gekom het, het dit uit sy gesprek met my agter geblyk dat , daar geen liefde by die huis was nie en nou het hy ook sy enigste liefde in sy lewe verloor. Wat was dan die doel daarvan om verder te lewe?

'n Eerste liefdesverhouding is vir menige tiener die simbool van sy begrip van liefde (Louw 1991:9). In sommige gevalle bied die liefde vir so adolessent daardie aanvaarding en warmte wat hy nooit in sy gesin geken het nie, soos in die geval van Johan. Ander adolessente is weer in hulself kwesbaar, al ontvang hulle genoeg liefde tuis. Die selfmoordenaar kan baie keer nie die krisissituasie hanteer wanneer 'n verhouding met die teenoorgestelde geslag verbreek word nie, aangesien so 'n eerste liefde dikwels alles in hierdie tiener se lewe is. Wanneer so 'n belangrike steungewende persoon uit die adolessent se lewe verdwyn, stort hierdie tiener se lewe ineen en dan word selfmoord as opsie oorweeg. Hy/sy onttrek hom/haar dikwels uit die samelewing. 'n Enkele gebeurtenis of persoon is nogtans selde verantwoordelik vir die adolessent se selfmoordneigings. Die meeste

selfmoorde onder adolessente is die kumulatiewe van bekommernisse wat mettertyd te ingewikkeld raak om op te los. Hierby kan gevoeg word: druipe van 'n eksamen, die vrees vir die ouers se reaksie asook die vrees vir verwerping deur maats (Seaman 1983:23).

4.10.2.6 Ekonomiese omstandighede

Vir die blanke adolessente was daar voorheen 'n redelik beskermende ekonomie waarin hulle tot 'n mate maklik werk in Suid-Afrika kon bekom. Deesdae gaan dit hoofsaaklik om vraag en aanbod, ongeag ras, taal en kultuur. Huidiglik in die nuwe Suid-Afrika geniet agtergeblewenes voordeel tydens indiensneming. Hierdie tendens breek blanke adolessente se moraal af en skep 'n donker prentjie vir die toekoms.

4.10.2.7 Politieke omstandighede

Die politieke toestand in die land bepaal in 'n groot mate die toekoms van die adolessent. In die oorgangsfase van die nuwe Suid-Afrika is dit vir die adolessent baie moeilik aangesien dinge nie verloop het soos voorspel is nie. Dinge sien nou anders daaruit as wat dit in die ouer broer of suster se geval was. Daar is nou nuwe, moeiliker uitdagings wat vir die adolessent voorlê. Interkulturele samewerking is noodsaaklik. Indien die land se omstandighede vir die adolessent onaanvaarbaar raak, kan dit tot selfmoordgedagtes lei.

4.11 Depressie

De Villiers (1983:2) noem depressie of bedruktheid die siekte van ons tyd en daarmee dui hy op 'n emosioneel-liggaamlike ongesteldheid wat veral getalsgewys vinnig toeneem. Tog was die hervormer Martin Luther al goed bekend met depressie. "Anfechtungen" was sy omskrywing vir aanvalle van depressie en hy het dit beskryf as: "... 'n gevoel van groot donkerte en twyfel, 'n smart wat 'n mens nie kan beskryf nie en wat jou sonder rede beetpak, geweldige twyfel aan alles (God, vrou, vriend, kind, koning), verwardheid, wanhoop, tranes en gesug, paniek en angs" (De Villiers 1983:2).

Die woord depressie dui etimologies op enigiets wat afwaartse druk uitoefen of laag-liggend is. (Latyn: *de* - onder, *premo* - druk). Ander terme wat daarmee verband hou is: bedruk, swarmoedig, neerslagtig, wanhopig, minderwaardig, droefgeestig, moedeloos, doelloos en hopeloos. Die ou Grieke het veral vermoed dat depressie 'n liggaamlike oorsprong het en dit aan swart gal (melancholie) toegeskryf. So het Hipokrates in die vierde eeu voor Christus van melancholie as een van die vier ernstigste vorme van geestesversteuring gepraat. Hy het die woord "melanchole" gebruik om die stemming te beskryf. Swartgallig is inderdaad in Afrikaans 'n baie beskrywende woord. Hierdie swartgallige steuring deursuur 'n mens se hele eksistensie (Poinsett 1986:25).

Durkheim (1952:109) het in die vorige eeu al daarop gewys dat "suicide very often results from extreme depression". Depressie word deur Ishisaka (1987:43) as 'n affektiewe stoornis beskou "a disorder of affect, or mood or feeling. It is so widespread that it is sometimes called the common cold of the mental disorders". Verder beweer hy dat depressie 'n definitiewe "down or valley" is. Depressiewe persone blameer hulself dan vir alles wat verkeerd gaan in hulle lewe. Hulle voel weggelaat uit die groter samelewing.

Depressiewe adolessente praat en beweeg stadig, aangesien hulle beide hul fisieke en emosionele energie verloor het. Wanneer adolessente baie depressief is, is hulle selfbeeld gewoonlik baie laag en gevoelens van sonder hoop wees en van hulpeloosheid kom algemeen voor. Hulle onttrek hulle ook van ander mense rondom hulle.

Depressie kan aansluitend ook beskryf word as 'n toestand van intense neerslagtigheid (bedruktheid, terneergedruktheid) wat in die reël gepaard gaan met gevoelens van ontoereiktheid, onsekerheid, pessimisme aangaande die toekoms, asook 'n verskyningsbeeld van sosiale onttrekking en verlaagde psigomotoriese aktiwiteit (Gouws 1997:50).

As depressie in die vorm van 'n driehoek voorgestel sou word, sal die drie punte daarvan sekerlik bestaan uit hulpeloosheid, sonder hoop wees en waardeloosheid (Barnard 1988:5). Depressie is nie bloot net wat die Engelse "feeling blue" noem nie. "Feeling blue" kan sekerlik deel daarvan wees. Depressie behels egter meer as net dit. Die meeste algemene simptome, buiten die gedagtes aan selfmoord, is allerlei klagtes van die depressiewe persoon oor 'n slaappatroon wat ontwrig is, swak eetgewoontes ensovoorts.

Sommige navorsers beskou depressie soos wat dit by die adolessent voorkom, as sinoniem met die van die volwassene (Clarizio 1989:35 & 53). Carlson en Kashani (1988:1225), aanhangers van die lineêre benadering, noem 'n aantal simptome wat by depressiewe persone in enige ouderdomsgroep manifesteer, naamlik 'n depressiewe bui, verminderde konsentrasievermoë, slaapversteurings en selfmoordgedagtes.

Ander navorsers is weer van mening dat depressie by die adolessent tog anders manifesteer as by die volwassene of by die jong kind. Meer voorskoolse kinders en volwassenes toon byvoorbeeld simptome soos

uitputting, swak eetlus en opgewondenheid as ouer kinders en adolessente. Dit is natuurlik moontlik dat die ouderdom en ontwikkeling sommige van die manifestasies van depressie verander en sekere aanduidings en simptome meer of minder prominent maak (Carlson & Kashani 1988:1225).

Depressie by die adolessent kan ook om ander redes (oorsaaklike faktore) ontstaan, en soms op ander wyses (simptome) by die adolessent as by die volwassene manifesteer.

Die volgende redes is in die literatuur opgespoor om aan te toon dat depressie, soos dit by die adolessent voorkom, nie sonder meer as sinoniem met die van die volwassene beskou kan word nie.

McCoy (1982:26-29) noem die volgende verskille met betrekking tot depressie by die volwassene en die adolessent.

- Die adolessent probeer dikwels by wyse van “*acting out*” –gedrag die boodskap oordra dat hy hulp nodig het. Die rede hiervoor is dat hy kognitief nie daartoe in staat is om sy gevoelens verbaal mee te deel nie. Om die rede probeer hy deur middel van sy optrede, byvoorbeeld seksuele losbandigheid, dwelmmisbruik, swak skoolprestasie, skoolversuim, anorexia nervosa, selfmoordpogings, leerprobleme of enige ander wangedrag kommunikeer hoe hy voel (Mondimore 1990:114-115).
- Die adolessent ervaar dikwels gevoelens van ambivalensie ten opsigte van sy afhanklikheidsbehoefte versus sy toenemende behoefte aan onafhanklikheid. Dit is dalk vir hom vernederend om te erken dat hy hulp nodig het, aangesien hy dit kan beleef as regressie na sy kinderjare.
- Die adolessent worstel met persoonlike probleme, byvoorbeeld met maats, wat tydens hierdie fase vir hom van uiterste belang is. Hy het

ook te kampe met sy behoefte aan onafhanklikheid, sy gevoelens van verlies oor sy verlore kinderjare en die meegaande verandering in sy verhouding met sy ouers. Sy gevoelens van onafhanklikheid wat strydig is met die realiteit wek gevoelens van hopeloosheid. Hierdie gevoelens verdiep geleidelik van 'n gevoel van ligte neerslagtigheid tot 'n gevoel van totale hulpeloosheid, wanhoop en eensaamheid (Louw & van Jaarsveld 1989:168).

Ander moontlike oorsake van depressie by adolessente is vroeë verwerping, aanneming, gesinspanning, stiefouers, baie verhuisings, swak kommunikasie, 'n behoefte aan liefde, alleenlopend wees, leerprobleme, lae selfbeeld ensovoorts. (Louw et al. 1989:168).

Adolessente wat depressie ervaar kan ook oorweldigende skuldgevoelens ervaar. Nogtans mag die adolessent 'n bewustelik goeie beeld voorhou om 'n goeie indruk te skep. Die adolessent mag ook probleme hê om sy gevoelens aan homself te erken. So 'n adolessent onttrek hom dikwels sosiaal en het gevolglik 'n swak verhouding met sy maats. Dit hou weer die gevaar van abnormale sosialisering in. Die belangstelling in enige aktiwiteit verswak gewoonlik en konsentrasieprobleme ontstaan, en dus gaan skoolprestasie gewoonlik agteruit (Van Zyl 1985:39).

Die adolessent wat as gevolg van depressie selfmoordgedrag openbaar en dan probeer om selfmoord te pleeg, vertoon soms merkbare en unieke gedrag waarna fyn opgelet moet word. Hierdie adolessente voel alleen en ingesluit deur ongelukkigheid. Hulle weet nie hoe om na ander uit te reik en sodoende verligting te soek van die angs wat hulle omring nie. Wanneer die depressie self onhanteerbaar raak, sien sommige adolessente die dood as die enigste uitweg. Dit is dus van kardinale belang om soveel moontlik met die adolessent wat depressief is, te kommunikeer, anders kan sy depressie tot sy dood lei.

Verder moet die aandag gevestig word op die feit dat adolessente wat depressief begin raak, se gedrag heeltemal kan omswaai vanaf die van 'n aangename, goed gemanierde persoon tot 'n wilde ongeskikte persoon (Klagsbrun 1985:43).

Shamoo en Patros (1990:48) gee 'n uiteensetting van faktore waarvoor daar opgelet kan word.

- Verlies van belangstelling

Die depressiewe adolessent het geen behae in alledaagse aktiwiteite wat vroeër genotvol was nie. Hy verloor belangstelling en motivering ten opsigte van alles.

- Eetversteurings

Die depressiewe adolessent is dikwels geneig om of te veel of te min te eet. Dit gaan gepaard met die toename of afname in gewig.

- Slaapversteurings

Die adolessent se normale slaappatroon is versteur. Hy het of 'n geweldige behoefte aan slaap of glad nie. Hy voel moeg en rusteloos en sien op na die nuwe dag se aktiwiteite. Gedurende die dag is daar tekens van moegheid. 'n Persoon wat uitermatig baie slaap is iemand wat uit sy situasie probeer ontsnap.

- 'n Verlies van energie

Sekere adolessente wat voorheen aktief was toon nou tekens van lusteloosheid en moegheid. Soms verbaliseer hulle ook hierdie gevoelens deur te kla dat hulle moeg en verveeld is.

- Selfblaming

Soos vroeër gestel, blameer die depressiewe adolessent homself dikwels vir alles wat verkeerd gaan, selfs al hou dit nie verband met sy eie optrede nie. Die persoon kraak homself gedurig af, is krities teenoor sy gedrag en teenoor homself. Hierdie tipe optrede weerspieël 'n negatiewe selfkonsep.

- Gevoelens van hulpeloosheid en hopeloosheid

Hierdie gevoelens is reeds bespreek. Dit veroorsaak dat die adolessent glad nie kan funksioneer nie.

- Onvermoë om te konsentreer en aandag te gee

Die depressiewe adolessent se konsentrasievermoë is dikwels swak, en dit blyk uit die wyse waarop hy daaglikse take verrig en uit die daling van skoolpunte. Dit wil voorkom asof hy op niks kan konsentreer nie, want sy gedagtes word voortdurend onderbreek deur vrese en bekommernisse.

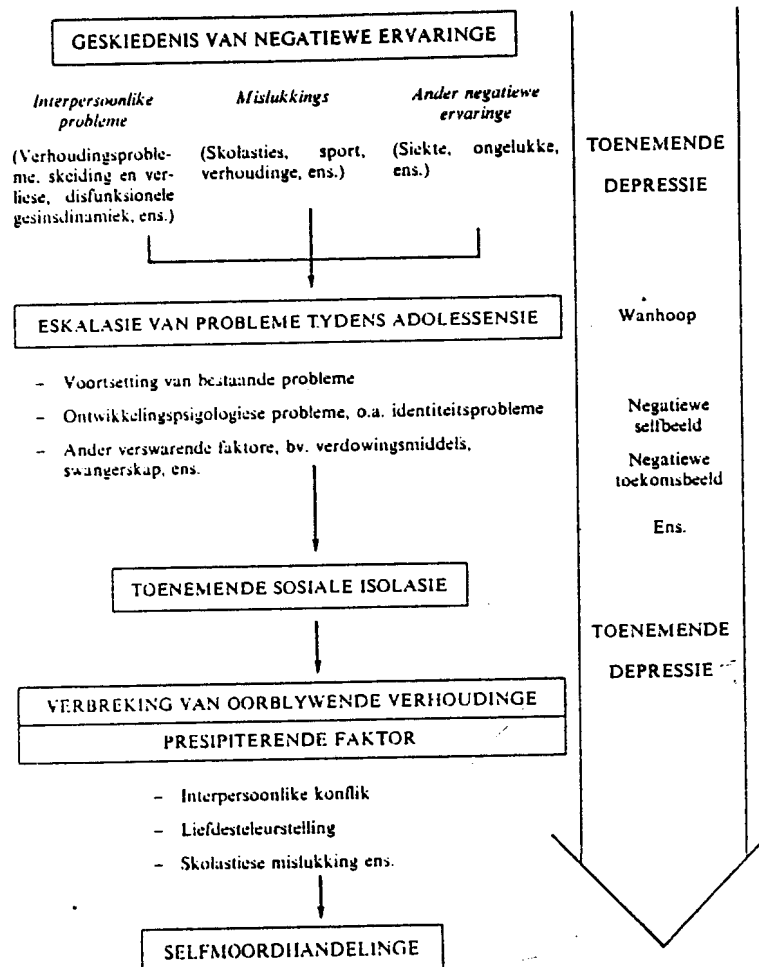
- **Morbiede gedagtes**

Waar die adolessent nie normaalweg behep is met die dood nie, is die depressiewe adolessent wel.

4.12 Samevatting en skets

Ten spyte van voorafgaande faktore wat aanleiding gee tot selfmoordgedrag onder adolessente, is dit belangrik om 'n holistiese perspektief te handhaaf. Om dus van 'n sosiaal-konstruksionistiese perspektief uit te gaan en met 'n wyer hoek te kyk is baie belangrik. Dit is belangrik om 'n totaliteitsperspektief te handhaaf ten einde voldoende voorsiening te maak vir die feit dat selfmoordhandelinge voortspruit uit 'n komplekse kombinasie van meewerkende faktore en dat die oënskynlike oorsaak dikwels bloot as presipiterende faktor figureer teen die agtergrond van verskeie moontlike onderliggende predisponderende faktore wat in komplekse interaksie tot mekaar staan. Wekstein beklemtoon die multidimensionele aard van selfmoordhandelinge in die volgende woorde "...the total human being and the impact of society must be taken into consideration." (Wekstein 1979:15-16). Wanneer die adolessent met jou praat is dit baie belangrik om al die verhale in sy of haar lewe aan te hoor, beginnende by die noodverhaal. Dit is belangrik om so dik as moontlik beskrywing rondom die noodverhaal en verledeverhaal te kry. Dit sal baie onverantwoordelik wees om sommer net oorsaak- en gevolgafleidings te maak. Uit meeste van die gevalle waarmee ek persoonlik gewerk het was daar verskeie faktore in die adolessent se lewe teenwoordig wat alles meegewerk het tot die selfmoordgedrag.

Op grond hiervan kan die meegaande skets help om die kompleksiteit van die saak beter uit te lig (Ackerman 1988:19).

Figuur 1: 'n Samevattende etiologiese perspektief

Die adolessent met selfmoordgedrag is iemand wat op soek is na sin en betekenis van sy lewe en in die lewe. Die lewe van die adolessent het sin as hy betekenis vind binne die breër betekenisgeheel. Die bevordering van 'n egte soeke na sin is deel van die pastoraat. Die pastor is nie die een wat die sin gee nie en dit ook nie vind nie. Dit is immers onmoontlik, want vanuit 'n narratiewe perspektief is die pastor nie die ekspert nie. Wat in die pastorale

proses moet gebeur is dat die egte soeke na sin gefasiliteer moet word (Müller 1996:14).

In die hoofstuk 5 word die verhaal oor adolessente selfmoord en selfmoordgedrag voortgesit. In hoofstuk 3 en 4 is daar voldoende aandag geskenk aan die aksie en agtergrond. Hoofstuk 5 voer die proses 'n stap verder deurdat die verhaal verder ontwikkel. In die hoofstuk is die literatuur en verhale in gesprek met mekaar. Hierdie hoofstuk sal wees soos wanneer 'n mens kos voorberei en jy het al die nodige bestandele ingegooi, maar jy weet nog nie hoe dit gaan proe nie, omdat dit eers 'n rukkie op die stoof moet prut. Hoofstuk 5 is dus die prutfase. Vanuit die ontwikkeling wat plaasvind, word daar ook gekyk na 'n moontlike sinvolle terapeutiese benadering om met die adolessente te werk.

HOOFSTUK 5

DIE NAVORSINGSVERHAAL ONTWIKKEL VERDER

In hierdie hoofstuk kom die ontwikkeling van die adolessente selfmoordverhaal verder onder die soeklig. In die vorige hoofstukke is voldoende agtergrondverhale oor adolessente asook selfmoord en selfmoordgedrag aangehoor. Nou word 'n sinvolle terapeutiese benadering ondersoek.

Uit hoofstuk 3 en 4 se agtergrondverhale kom 'n mens agter dat selfmoord en selfmoordgedrag onder adolessente groter kompleksiteit as wat verwag is behels. Die adolessentefase is uniek as gevolg van ontwikkeling en verandering wat in die tiener plaasvind. Tesame met druk uit die samelewing en deur portuurgroepe skryf dit is 'n resep vir selfmoord. In die adolessent wat selfmoord pleeg se gemoed is daar dus 'n komplekse wisselwerking van verskillende aspekte en verhale. Die ervaring en gevolglike kulminering en interpretasie van hierdie negatiewe aspekte is soms te veel vir die adolessent.

Daleen is 'n voorbeeld van 'n adolessent vir wie die liggaamlike ontwikkeling wat tydens hierdie fase plaasgevind het en problematies geraak het. Die feit dat haar rug vinnig en skeef gegroei het, het haar nie net in 'n fisieke nie, maar ook 'n sosiale krisis gedompel. Sy kon nie so aktief wees soos die gemiddelde adolessent nie en haar voorkoms (die rugstut) het veroorsaak dat sy nie aanvaarbaar was vir haar portuurgroep nie. Dit het veroorsaak dat sy haar eie liggaam verwerp het en al hoe meer depressief geraak het.

Seksuele ontwikkeling is vir die adolessent 'n traumatiese gebeurtenis afhange van sy/haar emosionele samestelling. Dit is nie iets wat verbygaan sonder dat hulle tot 'n sekere mate daarmee eksperimenteer nie. Ann en Gideon se seksuele eksperimentering het skeefgeloop die dag toe sy uitvind dat sy swanger is. Vir beide Ann en Gideon was dit 'n baie groot skok. Ann sê dat Gideon se vyf minute van plesier haar 'n leeftyd van hartseer besorg het. Vir Ann was dit meer as net die seksuele eksperiment wat skeefgeloop het. Haar lewensdroom om universiteit toe te gaan was in skerwe, die verwagting wat die familie van haar gehad het, kon sy nou nie meer nakom nie. Hierdie agtergrondverhale en een enkele konfliktsinsident met Gideon het veroorsaak dat sy haar hele lewe as 'n mislukking gesien het. Sy het daarna probeer om haar lewe te neem. Weereens is dit duidelik dat selfmoord en selfmoordgedrag 'n wisselwerking is van verskeie gebeure en interaksies wat op mekaar inwerk.

Baie van die situasies waarin adolessente hulself bevind kan hulle nie goed hanteer nie, omdat hulle nog nie die nodige lewenservaring van 'n volwassene het nie. Die meeste van die adolessente is besig om hulself los te maak van hulle ouers en hul vriende en portuurgroep word op hierdie stadium die belangrikste. Wanneer die adolessent probleme kry is die verhouding met sy ouers somtyds so vertroebel dat hy glad nie die vrymoedigheid het om hulle raad en advies te vra nie. Sy vriende het ook nie altyd die nodige ervaring om hom by te staan nie. Hierdie veroorsaak gewoonlik by die adolessent 'n situasie van hooploosheid en hierdie toestand maak selfmoord die enigste oplossing is.

Omdat ek met die narratiewe metafoor vanuit die sosiaal-konstruksionisme werk kom 'n mens agter hoe verskillende lewens- en agtergrondverhale asook die groter dominante sosiale- en kulturele verhaal van die gemeenskap die adolessent beïnvloed. In bykans al die adolessent met wie ek 'n gesprek

gevoer het was hierdie aspek ter sprake. Adolessent is onder geweldige druk om in te pas en deel te wees van die in-groep. Dit is vir hulle baie uiters belangrik aangesien hulle nog nie hul eie identiteit ten volle ontwikkel het nie.

Die narratiewe benadering binne die sosiaal-konstruksionisme kan 'n rol speel om adolescent op terapeutiese terrein te assiseer. Die narratiewe benadering help 'n mens om wyer na die probleem te kyk, om dus nie eng om te gaan met die adolescent nie en ook nie ondeurgronde antwoorde te gee nie. Die terapeut stel belang in die verskillende verhale van die adolescent, maar veral ook in die ervaringe wat opgesluit is in die verhale wat vertel word. Net soos wat verskillende aspekte saam 'n rol speel in adolescent selfmoord, net so is verskillende verhale van die adolescent nodig om 'n beter begrip te kry van waarom hy selfmoord wou pleeg. Agtergrondverhale gee vir 'n mens 'n genoegsame dik beskrywing van die probleem, maar dit los steeds nie die probleem op nie. Die uitdaging lê daarin om 'n sinvolle terapeutiese gesprek met die adolescent te voer. Ten einde by 'n sinvolle terapeutiese benadering uit te kom is die agtergrondverhale van hoofstuk 3 en 4 baie belangrik. Met die agtergrondverhale in gedagte kan daar nou ondersoek ingestel word na 'n sinvolle terapeutiese benadering. Vervolgens word daar kortliks stilgestaan by die begrip "sosiaal-konstruksionisme" asook die "narratief as metafoer".

5.1 Die narratiewe metafoer en sosiaal-konstruksionisme

White en Epston (1990) het hulle denke volgens twee metafore georganiseer: die narratiewe en die sosiaal-konstruksionisme. Freedman & Combs (1996:1) sê hieroor die volgende: "Using the narrative metaphor leads us to think about people's lives as stories and to work with them to experience their life stories in ways that are meaningful and fulfilling. Using the metaphor of social construction leads us to consider the ways in which every person's social

interpersonal reality has been constructed through interaction with other human beings and human institutions and to focus on the influence of people's lives" Binne die kader van die narratief en die sosiaal-konstruksionisme is die adolessent se verhaal van kardinale belang, daarom dat ek saam met Freedman en Combs stem. 'n Adolessent se lewe bestaan uit verskillende verhale, sommige van die verhale is verduister en maak nie sin nie, daarom is dit belangrik om na al hulle verhale te luister. Binne die verhale is hulle ervaringe en emosies vasgevang. Die adolessent moet begelei word om hierdie verhale weer op 'n sinvolle wyse in te skakel in hulle lewens. Baie van die verhale is versluier deur die groter verhale van die gemeenskap. Van die verhale is somtyds in botsing met mekaar.

Die narratiewe metafoor is nie 'n verdere evolusie van die sisteemteorie nie, dit is 'n totaal ander taal en paradigma. Al ons kennis van die wêreld word in verskillende vorme van "mental maps" gedra, "mental maps" van eksterne en objektiewe realiteit. Hierdie verskillende kaarte lei tot verskillende interpretasies van die werklikheid. Geen kaart verteenwoordig elke stukkie detail van die gebied wat deur die kaart voorgestel word nie en gebeure wat nie in die kaart te vinde is nie, bestaan nie in die kaart van die betekeniswêreld nie (Freedman & Combs 1996:15).

White het die gedagte verder gevoer en gesien dat 'n storie 'n kaart is wat oor tydvlakke strek (verlede, hede en toekoms). Wanneer die strekking in terme van die narratief gevolg word, probeer 'n mens nie meer om probleme op te los nie, maar lê die belangstelling daarin dat "...to bring forth and thicken stories that did not sustain problems". White werk baie met unieke uitkomstes, dit is volgens hom 'n baie belangrike deel van die terapeutiese proses om by die adolessent 'n nuwe toekomsverhaal te help skep. Indien adolessente hierdie alternatiewe stories begin uitleef behels die resultaat veel meer as net om die probleem op te gelos het. Binne die konteks van nuwe stories begin

mense om opnuut te leef en is daar nuwe moontlikhede vir verhoudings ensovoorts. (Freedman & Combs 1996:16).

Die breë raamwerk waarbinne die narratief pas; die sosiaal-konstruksionisme word deur Freedman & Combs (1996:16) soos volg uiteengesit: "...let us say here that its main premise is that the beliefs, values, institutions, customs, labels, laws, divisions of labour, and other like that make up our social realities that are constructed by the members of a culture as they interact with one another from generation tot generation and day to day. That is, societies construct the "lenses" through which their members interpret the world". Die werklikheid wat elkeen van ons as vanselfsprekend aanvaar, is die werklikheid wat ons gemeenskap ons van ons geboorte af mee gevoed het. Hierdie persepsies voorsien ons van gewoontes, woorde, ervarings en geloof waarmee ons lewens opgebou word. In die geval van 'n adolessent met selfmoordgedrag, mag dit wees dat die groter kulturele storie 'n baie groot effek op sy eie storie het, miskien in die sin dat hy voel hy is 'n mislukking as gevolg van sekere foute wat hy begaan het binne die groter sosiale en kulturele verhaal waarin hy homself bevind. "We think about how cultural stories are influencing the way they interpret their daily experience and how their daily actions are influencing the stories that circulate in society" (Freedman & Combs 1996:17).

Marie (18) het by my om hulp aangeklop omdat sy nie meer kans gesien het om te lewe nie. Sy was ooglopend verwaarloos en het nie meer na haar voorkoms gekyk nie. Marie was drie maande swanger met haar vriend Herman (18) se baba. Dit het geweldig baie spanning by haar en in hulle gesin veroorsaak. Sy is tans in matriek en wat nog meer druk op haar plaas is die feit dat sy uit 'n baie welgestelde en bekende gesin in die gemeenskap kom. Die skande van 'n buite-egtelike kind het vir haar te veel geraak. Daar was baie druk van haar ouers af om 'n aborsie te ondergaan. 'n Buite-egtelike

kind was vir haar ouers sosiaal onaanvaarbaar binne die kringe waarin hulle beweeg. Die groter kulturele verhaal van die gemeenskap, dat indien jy voor jou huwelik swanger raak, jy 'n "slegte meisie" is en jy vir altyd gebrandmerk word. Dit het net te veel vir Marie geraak. Sy het nie die nodige ondersteuning van haar ouers gekry nie, omdat hul sosiale status belangriker as hulle kind was. Herman kon haar nie ondersteun nie, omdat Marie se ouers hom verbied het om haar te sien. Marie het alleen en eensaam gevoel. Sy wou die baba nie laat aborteer nie en dit was vir haar aanvaarbaarder om 'n einde aan haar eie lewe te maak.

Die verhaal van Marie is tipies van 'n adolessent wat die druk van die groter sosiaal gekonstrueerde, aanvaarbare lewensverhale en optrede ervaar het. Haar eie verhaal het in botsing gekom met die verhaal van die groter gemeenskap. Die waardesisteem van die gemeenskap het nie plek gemaak vir mense soos sy nie. Haar ouers se gekonstrueerde werklikheid was in botsing met dit wat sy gedoen het of wou hê. Hierdie verhaal en nog ander verhale uit Marie se verlede het veroorsaak dat sy selfmoordgedrag begin toon het.

Dieselfde geld in die lewe van Ann. Ann kom uit 'n welgestelde familie waar almal bekende mense is. In die familie is vooraanstaande en statusbewuste mense soos die burgermeester van 'n groot stad, 'n regter ensovoorts. Vir die familie was dit belangrik om die beeld en skyn voor te hou. Die gemeenskapstandaarde moes ten alle koste gehandhaaf word. Ann se pa het later 'n drankprobleem ontwikkel en selfmoord gepleeg. Dit was natuurlik 'n groot terugslag vir die familie en dit het hul beeld skade berokken. Jare later word hierdie beeld steeds in stand gehou deur haar ouma en oupa. Die beeld word as't ware afgedwing op almal, want die gemeenskap hou hulle steeds dop. Hierdie druk om die skyn te bewaar was vir Ann baie moeilik, want Gideon het ook nie in die milieu ingepas nie, alhoewel sy vir hom baie lief

was. In my gesprek met Ann was dit een van die faktore wat 'n rol gespeel het in haar selfmoordpoging. Sy kon nie meer haar eie menswees uitleef nie. Toe sy beseft dat sy swanger is was die las eenvoudig te groot want die skande sou vernederend wees.

Dis nie net die gemeenskap wat lense en grense konstrueer nie, maar ook gesinne en groter families. Die lense plaas onnodige druk op individue, in so mate dat hulle selfmoord pleeg indien hulle nie inpas in die gekonstrueerde lens van die samelewing, gesin of familie nie. Adollesente is baie sensitief vir hierdie groter sosiaal gekonstrueerde verhaal van die samelewing omdat hulle strewe na aanvaarding en nog nie genoegsaam ontwikkel het om te weet wie hulle is nie. Indien hulle dus nie inpas binne die groter verhaal nie, dan voel hulle soos mislukkinge.

Om die narratiewe benadering binne die sosiaal-konstruksionistiese paradigma te plaas beteken:

- Die beleefde wêreld word nie meer gesien in terme van inligting of informasie of patrone nie, maar eerder in terme van stories. Dit beteken dat ek nie net belangstel in die inligting (statistiek) oor adollesente wat wil selfmoord pleeg en die faktore wat daartoe aanleiding gegee het nie. Ek sal nie net hierdie inligting op 'n feitelike basis wil hoor nie. Wat nou van belang is, is die adollesent se storie. Die hede-storie: die ervaringe van die hede.
- Eerder as om aan sisteme te dink en daarna te soek word daar gekyk na die kultuur en die gemeenskap.
- Die adollesent is nie hierdie stukkende masjien wat voor 'n mens sit en wat reggemaak moet word nie, ook nie 'n ingewikkelde ekosisteem wat tot in elke detail ondersoek en verbande getrek word nie. "When we treat people with this kind of 'objectivity' we regard them as objects, thus inviting them into a relationship in which they are passive,

powerless recipients of our knowledge and expertise” (Freedman & Combs 1996:21).

- Indien daar op narratiewe wyse gewerk word is dit belangrik om aan die adolessent die regte vrae te vra om die kennis en ervaringe wat in die adolessent se verhaal vervleg is na vore te bring. As terapeut is ‘n mens in gesprek met die adolessent om saam ‘n nuwe realiteit te konstrueer. “ We now work to help people notice the influence of restrictive cultural stories in their lives and to expand and enrich their own life narratives” (Freedman & Combs 1996:18).

Die boustene van die narratief vereis dat daar anders met die adolessent omgegaan moet word. Ander prioriteite geld. Wat van belang is, is die ervaringe van die adolessent wat in verhale omskep is. Die narratiewe vereis ‘n bepaalde begrip en benadering tot die werklikheid. Kortliks, daar word met groter sensitiwiteit met die verhale van adolessente omgegaan en onontginde moontlikhede word ondersoek. As terapeut raak jy in die leefwêreld en verhale van die adolessent.

Dit is baie belangrik om konsekwent van ‘n narratiewe benadering en nie van ‘n narratiewe metode te praat nie. Dit gaan hier om ‘n verstaan (epistemologie) van en ‘n benadering tot die werklikheid. Dit is geensins ‘n metode wat wil voorgee dat dit ‘n maklike oplossing bied nie. Die narratiewe benadering nie met die pretensie van kragdadige moontlikhede nie. In die benadering is daar juis ‘n sensitiwiteit vir onontginde moontlikhede. Die voor-die-handliggende oplossings is geen oplossing nie. As dit so was, het individue nie kom hulp soek nie. Mense spreek juis ‘n terapeut of ‘n pastor omdat die voor-die-handliggende oplossings nie werk nie. Die narratiewe terapeut is dus uiters versigtig om vanselfsprekende oplossings te bied.

Wanneer daar van 'n narratiewe benadering gepraat word, kan 'n mens nie anders as om by taal¹⁴ stil te staan nie. Wanneer die adolessent sy verhaal vertel, gebruik hy taal om betekenis aan sy ervaringe te gee. Deur middel van taal maak ons interpretasies van ons ervaringe. Wanneer die adolessent interpretasies van sy ervaringe maak as gevolg van verbande wat gelê word, ontstaan stories omdat dit binne 'n sekere tydraam geplaas word. Ervaringe is rou en betekeloos totdat ons woorde en begrippe gebruik om daaraan betekenis te gee. Deur taal herskep die adolessent die gebeurtenisse van die verlede in bruikbare ervaringe. Hoe beter die adolessent die gebeure in taal kan uitdruk hoe beter is die interpretasie en hoe meer bruikbaar is die verhaal. Deur taal op 'n sekere manier in terapie te gebruik, vind herformulering plaas (Müller 1999:9).

Dit is deur middel van taal dat 'n gemeenskap sy siening van die werklikheid konstrueer. Die enigste wêreld vir die postmodernisme wat die mens kan ken, is die wêreld wat in taal as 'n interaktiewe proses meegedeel word (Freedman & Combs 1996:28). Elke keer as iemand praat word 'n werklikheid voortgebring. Enige verandering wat plaasvind – of dit nou 'n verandering van gevoel, selfbeeld of 'n verhouding is – is 'n verandering in taal.

Die adolessent se woorde, taal en betekenis vertolk wat in sy/haar lewe gebeur. Die pastor moet dus in die eerste instansie 'n eerbiedige luisteraar wees, wat nie te gou “begryp” nie. Hoe gouer begrip plaasvind, hoe kleiner is die kans vir werklike dialoog en hoe groter is die moontlikheid tot misverstand (Müller 1999:11). Wanneer die pastor na die adolessent se verhaal luister met die doel om gevolgtrekkings en interpretasies te maak, dan is dit tipies modernisties. Hierdie benadering mis die hele punt van terapie omdat die pastor glad nie in die adolessent se verhaal ingetrek word nie. Daar word nie

---

¹⁴ Taal sluit alle tekens van kommunikasie in.

goed genoeg na die adolessent se storie¹⁵ geluister nie. Freedman & Combs (1996:31) stel hierdie probleem as volg: "...traditional therapists believe that there are 'essences' in the human experience that must be captured in some kind of narrative and offered to clients in place of their old, illusory narratives...postmodern therapists do not believe in 'essences'. Knowledge, being socially arrived at, changes and renews itself in each moment of interaction. There are no prior meanings hidden in stories or texts."

Anderson & Goolishian (1988:379) beklemtoon dat die sisteme waarmee ons as terapeute werk, die narratiewe is wat voortspruit uit terapeutiese gesprekke. Die gesprekke wat terapeute en adolessente (gespreksgenote) het, kan as narratiewe beskou word.

Die gesprek vloei spontaan, eerder as volgens 'n bepaalde agenda. Die gesprek is die outeur, nie die terapeut nie. Alle stories is tydens so 'n gesprek belangrik: die kulturele en kontekstuele stories, sowel as die adolessent se verhaal. Die adolessent lewe deur stories en woon in die groot kultuur storie van die lewe. " Within a social constructionist worldview, it is important to attend to cultural and contextual stories, as well as to individual people's stories. Stories inform life. They hold us together and keep us apart. We inhabit the great stories of our culture. We live through stories. We are lived by the stories of our race and place" (Freedman & Combs 1996:31-32). Die gedagte van 'n dominante narratief wat die manier van doen, glo en optrede binne 'n bepaalde kultuur bepaal, word aanvaar (Mair 1988:127), soos in die geval van Marie (18) wat swanger was. Freedman & Combs (1996:32) sê: "Whatever culture we belong to, its narratives have influenced us relatively meaningless". Mense is geneig om die dominante narratief van kultuur maklik

---

¹⁵ "In striving to make sense of life, persons face the task of arranging their experiences of events across time in such a way as to arrive at a coherent account of themselves and the world around them...This account can be referred to as a story or self narrative." (Freedman & Combs 1996:30)

te internaliseer. Dominante narratiewe verblind die mens vir die moontlikhede wat ander narratiewe mag bied.

In enige lewensverhaal is daar altyd gebeure wat nie in storievorm oorvertel word nie. As 'n bepaalde adolessent se lewensstorie vol hartseer gebeure en onaangename ervarings is, kan so 'n lewensstorie verander word deur “unstoried events” (Freedman & Combs 1996:32) op te diep, of nuwe betekenis uit bestaande stories te konstrueer. “So narrative therapy is about the retelling and reliving of stories” (Freedman & Combs 1996:33). Stories het wel eindes, maar stories is nooit klaar vertel nie.

Dit is egter nie genoeg dat die adolessent net sy storie sal vertel en saam met die terapeut by 'n nuwe beter storie uitkom nie. Die nuwe storie moet ook buite die vier mure van die spreekkamer geleef en ervaar word. “...we are not dealing with culture as text but rather with culture as the performance of text...and with the reperformance and retellings...Stories become transformative only in their performance” (Freedman & Combs 1996:33). Daarom is dit baie belangrik om na elke adolessent se eie storie te luister en hoe die dominante storie van die kultuur en samelewing 'n invloed op sy eie lewensverhaal het. Daar moet in ag geneem word dat nie een adolessent dieselfde is nie daarom mag geensins veralgemeen word nie. Die nuwe verhaal wat ontwikkel word moet spesifiek vanuit elke individuele adolessent se eie unieke lewensverhaal ontwikkel word.

Nog 'n belangrike bousteen van die narratiewe benadering binne die sosiaal konstruksionistiese paradigma berus daarop dat daar nie iets soos objektiewe werklikhede is nie. Net ervarings kan geïnterpreteer word. Daar is baie moontlikhede hoe 'n gegewe interpretasie geïnterpreteer kan word, maar geen interpretasie is werklik waar nie. Dieselfde feite word deur verskillende mense verskillend geïnterpreteer. 'n Modernistiese siening is meer geneig om

opinies te veralgemeen en metodes te werk om universele toepaslike interpretasies te maak. Vanuit die narratief word met diversiteit gewerk, daar kan nie algemeen geldende afleidings op die adolessent afgedruk word nie. Die spesifieke adolessent wat om hulp aanklop se 'self', word soos ander konstrue deur sosiale interaksie binne 'n sekere kulturele konteks gevorm. "Selves are socially constructed through language and maintained in narrative. We think of a self not as a thing inside an individual, but as a process or activity that occurs in the space between time" (Freedman & Combs 1996:34).

In verskillende kontekste kan verskeie selwe na vore kom en nie een self is belangriker of meer waar as die ander self nie. "...people are continually constituting each other's 'selves'...there are many possible stories about myself, your-self, and other people's selves" (Freedman & Combs 1996:35).

Dit is so dat binne 'n bepaalde kultuur en gemeenskap daar byvoorbeeld van adolessente verwag word om op bepaalde wyses op te tree, om dus 'n sekere self na vore te bring, omdat dit sosiaal aanvaarbaar is en verwag word van die gemeenskap. Die adolessent voel baie keer dat sy nie dan leef volgens haar ware self nie omdat sy hierdie front moet voorhou, 'n "preferred self". Wanneer daar binne die terapeutiese konteks met so adolessent gesprek gevoer word is dit belangrik om dan verskeie ervarings van die self oor te vertel en om dan te hoor watter van die selwe verkies hulle binne watter kontekste "...to assist them in living out narratives that support the growth and development of these 'preferred selves'" (Freedman & Combs 1996:35).

5.2 Narratief en Identiteit

Na aanleiding van die self en verskillende selwe wil ek graag meer uitbrei oor die narratief en identiteit van 'n mens. Adolessente konstrueer hul identiteit

vanuit stories, bewustelike sowel as verwagte stories. Wanneer iemand homself voorstel word dit gedoen in die vorm van 'n storie. Adolessente vertel dan gewoonlik hulle eie interpretasie van wat met hulle gebeur het, al is dit in kernvorm. Historiese gegewens plus die interpretasie word die persoonlike storie. Daar is 'n natuurlike integrasie tussen 'n gevoel van identiteit en die persoonlike narratief.

Elke adolessent het 'n kernstorie rondom die basiese konsepte van die lewe, soos geld, seks, dissipline, werk ens. vanuit die kernverhaal word daar telkens weer in bepaalde nuwe situasies verhale gekonstrueer. 'n Verhaal van nood of krisis wat vertel word is nooit 'n geïsoleerde storie nie. Met al die adolessente wat ek gesprek gevoer het was dit duidelik dat verskeie verhale of gedeeltes van verhale bydraend was tot die noodverhaal wat vertel word. "Our sense of self, our identity, is built piece by piece as we form our experiences into our ongoing core narratives" (Lester 1995:30).

Wanneer die adolessent iets uit sy verlede vertel, is dit 'n poging om sy toekoms te konstrueer. Deur verhale word die lewe gekonstrueer. Die verhale wat in ons geheue gestoor is, of dit nou oorvertel word of nie, is die raamwerke wat die adolessent help om sin te maak uit die lewe. Verhale is dus veel meer as net beskrywings. Wanneer die adolessent verhale vertel gee hy dus vorm aan sy lewe en organiseer hy se lewe. Binne die verhale ontdek die adolessent nie net sy identiteit nie, maar bou hy ook voort daarop.

'n Kind begin reeds van geboorte af ervaringe stoor en na mate die kind ouer word en begin praat kan die ervaringe geverbaliseer word. Taal is belangrik aangesien daardeur 'n storie gevorm word. Taal is die medium waardeur nuwe inligting omskep word in 'n storie. Nie alles wat ervaar word, word verwerk en vorm deel van die kernstorie nie. Daar word wel nuwe inligting in ons kernstorie gestoor, dit laat die moontlikheid vir verandering in die

kernstorie. Soos wat die kernstorie verander, word 'n mens se identiteit verder gevorm.

Binne elke adolessent se verhaal is daar spanning tussen dit wat in die verlede ervaar word enersyds en die verlede en die toekoms andersyds. Verhale vorm die kern van menswees. Müller (1999:5) wys daarop dat onderskeid gemaak moet word tussen blote rou ervarings en geïnterpreteerde ervarings. Hy wys daarop dat 'n adolessent niks kan doen met ervarings alleen nie. Dit word eers bruikbaar as dit in verhale omskep word. Ervaringe uit die verlede word geneem, in 'n storie herkonstrueer en dit word dan 'n riglyn vir die onbekende toekoms wat voorlê.

In die narratiewe benadering is dit belangrik om aanvanklik nie “die waarheid” te ontdek nie, maar om eerder die adolessent voor jou se eie waarheid te deurgrond. Die adolessent se storie is nie so seer van belang nie, maar eerder sy/haar persoonlike ervaring en oorvertel van die storie. Die ervaring is nie gelokaliseer tot 'n plek of tyd in die verlede nie. Wanneer die adolessent dit vertel, word dit weer 'n nuwe ervaring. Die verhaal wat die adolessent nou vertel word volkome deur hom beleef as sy eie en eg (Müller 1999:8).

Die vraag oor wie iemand is, kan beantwoord word deur te verwys na die persoon se volledige storie. 'n Mens ken eers 'n ander mens wanneer jy sy volle verhaal gehoor het en die kern daarvan geïdentifiseer het. Die kernverhaal kommunikeer jou persoonlike waardes, jou doel en jou persoonlike karaktertrekke. Dit laat ons toe om 'n identiteit te verbeel. Jy vorm 'n eie storie oor daardie persoon. Narratief is die struktuur waardeur jy, jou ervaring van ander en jouself konstrueer. “Reveling our stories, likewise, is the only effective way to communicate our sense of self to another person” (Lester 1995:30).

Identiteit word dus nie net gevorm vanuit stories uit die verlede nie. "From our memories develops a life story that provides the context for a sense of personal identity in the present...future stories make a significant contribution to the fabric of our core narratives, the tapestry from which our ultimate identity is woven. We are not only self, we are becoming a self, and we give shape to the not-yet-conscious self through the future stories we create" (Lester 1995:36).

As Christene het ons 'n verdere identiteit naamlik 'n Christelike identiteit. Dit sluit sowel die toekomspektief in. As Christelike gemeenskap staan ons identiteit ook midde in 'n onvoltooide narratief. "...yet unfinished narrative...on the expectation of a future in which God's promise in the past will be consummated in a new and unexpected ways" (Lester 1995:40).

5.3 Narratief en Tydelikheid

Die narratief dra by tot die verstaan van die menslike tydelikheid (verlede, hede en toekoms). Sekerlik een van die mees volledige werke op die gebied is gedoen deur Paul Ricoeur. Hy erken die fundamentele belang van die verbinding tussen narratief en tydelikheid. "What is ultimately at stake in the case of the structural identity of the narrative function as well as in that of every narrative work, is the temporal character of human experience. The world unfolded by every narrative work is always a temporal world." (Lester 1995:32)

Menslike aktiwiteit is dus altyd tydelik en so is die menslike bewussyn 'n voortgaande stroom van reaksies op die wêreld rondom ons. Theodore Sarbin verwys na die tydelike dimensie van die narratief as hy 'n storie as volg definieer: "...a symbolized account of actions of human beings that has a temporal dimension." Stories moet die tydsgleuf waarin dit val ernstig opneem.

Stephen Crites verbind ook die proses van narratiewe strukturering met die menslike bewustheid van tyd. Die voortgaande proses van ons ervaringe in stories, wat bekend is as self-narratiewe gee kontinuïteit aan die tydelike natuur van hierdie gebeure. Goeie stories bevat al drie dimensies van tyd, deur 'n begin, middel en einde te hê of anders gestel 'n verlede, hede en toekoms (Lester 1995:32).

Die struktuur van menslike identiteit sluit dus al drie dimensies van tyd in. Die menslike kernstorie sluit gebeure van die verlede sowel as toekomsverwagtinge in.

5.3.1 Narratief en die verlede

'n Mens¹⁶ se verlede is die fondament van jou hede, dus is die verledestorie baie belangrik. Crites sê: "...the self comes into existence only to the extent that it can be re-collected out of the past." 'n Mens se selfpersepsie het nie sy oorsprong uit niks of vanuit menslike verbeelding nie, dit het sy wortels in jou verlede (Lester 1995:33).

Wat is dit wat 'n mens se identiteit in so mate kontinuïteit gee, dat hy kan sê dit is "ek"? Ons verledestorie, geskep deur gebeure wat ons onthou, voorsien ons van die nodige grond om 'n "geïntegreerde self" te hê. Crites sê: "Memory gives us access to past occurrences that are collected and organized into a narrative. A story-like narrative...from our memories develops a life story that provides the context for a sense of personal identity in the present." (Lester 1995: 33).

5.3.2 Narratief en die hede

Die hede staan sentraal in die narratief want dit bepaal die hoek of perspektief waaruit ons die verlede haal om dit binne 'n geheelvorm te plaas. "The present is the point from which an 'I' is remembering, assessing, and organizing a history. This essential process of establishing and claiming a personal identity both influences by, core narratives." (Lester 1995:34).

'n Mens se interpretasie van enige huidige ondervinding word aansienlik geaffekteer deur die bestaande narratief. Jou kernstorie is bepalend van hoe enige nuwe inligting en ondervinding geïnterpreteer gaan word. Wat in die hede van 'n mens se lewe gebeur kan 'n effek hê op hoe 'n mens sy verlede herwin. Ann het byvoorbeeld aan my vertel dat die dag toe sy selfmoord probeer pleeg het, daar baie negatiewe gedagtes in haar gedagtes opgekom het. Voordat sy gesprink het, was haar gedagtes oorspoel deur al die negatiewe stories uit haar verlede. Die feit dat Gideon haar in die hede sleg behandel het het veroorsaak dat al die negatiewe verhale weer na vore gekom het. Dit was asof die negatiewe hede 'n skakelaar was vir die negatiewe verlede. Lester (1995:35) stel dit as volg: "...the I who narrates our story about the Me who is the central figure in the narrative may at any time restructure the narrative on the basis of a current experience. New information can lead to a new frame of reference and interpretation of past events."

Mense is dus interpreterende wesens en ons is gedurig besig om ons huidige situasies te interpreteer soos wat ons dit beleef, maar dit sluit ook ons toekomsverwagtinge in.

---

¹⁶ Wanneer daar van mens gepraat word, word ook verwys na die adolessent

5.3.3 Narratief en die toekoms

Elke adolessent se lewensverhaal bestaan nie net uit 'n verlede en 'n hede nie, maar 'n mens droom drome en het ook doelwitte wat bereik wil word, daarom is 'n mens ook 'n toekoms mens met 'n toekomsverhaal. Dus bestaan die menslike drama verby die hede. Enige goeie storie noop die hoorder om die vraag te vra: wat gebeur volgende? Die kernstorie word dus ook 'n toekoms-kernstorie.

Die hede is nie 'n statiese punt nie, maar leen hom gedurig tot die onbekende toekoms wat bekend staan as die toekomsverhaal. Die toekoms kan gesien word as 'n scenario van afwagting. Ons selftransenderende bewussyn gee vorm aan ons verledestorie, integreer dit met ons huidige konteks en gee ons die geleentheid om 'n toekomsstorie te ontwikkel. Hierdie projeksies loop hand aan hand met ons verlede en hedestories om sodoende slegs een lewens- of kernnarratief te ontwikkel wat dus uit al drie dimensies van tyd bestaan (Lester 1995:35).

'n Mens neem inligting uit jou verlede en hede en plaas dit binne 'n raamwerk vir die toekoms en daarvandaan word verwagtinge en doelwitte vir die toekoms geskep. Ons toekomsstories lewer 'n groot bydra tot die "tekstuur" van die kernstorie. Jy is nie net jouself nie, maar jy word nog meer jouself deurdat jy vorm gee aan die nog nie bewuste self deur die toekomsverhaal wat jy konstrueer. Jou identiteit word nie net beïnvloed deur die verlede wat jy bymekaar gemaak het nie, maar ook deur die toekoms in dit wat jy projekteer. "We can not separate who we have been and who we are now from who we imagine we are becoming" (Lester 1995:36).

5.4 Die pastor en die narratief

Binne die narratiewe pastoraat is die posisie wat die pastor tydens gesprekvoering met die adolessent inneem baie belangrik. Die pastor kan geensins vanuit 'n posisie van die beteweter funksioneer nie. Hoe kan die pastor so 'n posisie inneem as hy nog nie die volledige verhaal gehoor het nie? Self al het hy reeds die volledige verhaal aangehoor, regverdig dit geensins dat hy as die ekspert kan optree nie. Daar kan nie vrae gevra word waarop spesifieke antwoorde verwag word nie, daar moet eerder beweeg word na die “not yet known...however, a not knowing position is not an ‘I don't know anything’ position...we hope therapy is a process in which people experience choice rather than ‘settled certainties’ with the regard to the realities that they inhabit” (Freedman & Combs 1996:44). Die pastor moet nuuskierig wees en bly.

Dit is baie maklik vir die pastor om algemeen geldende waarhede rakende die adolessent wat wil selfmoord pleeg op die adolessent af te druk. Die pastor moet ingestel wees om gelyke en vrye kommunikasie te bewerkstellig. Al die stories van die adolessent moet in die pastorale gesprekke aangehoor word. “...goal of therapy is to participate in a conversation that continually loosens up, rather than constricts and closes down” (Freedman & Combs 1996:44). Die pastor se storie moet ook aangehoor word omdat hy homself nooit kan losmaak van sy eie verhaal nie. Hier kan dus geensins van objektiwiteit gepraat word nie. Die verhaal van die adolessent wat aangehoor word, word medebepaal deur die pastor se eie storie. “daarom moet die pastor bewus wees van sy/haar eie verhaal en van die feit dat hy/sy in die gespreksituasie 'n medeskrywer of medeverteller is aan 'n storie waarvan een van die bronne die eie verwysingsraamwerk (storie) is” (Müller 1999:13). Sy eie insig in die lewe speel 'n rol.

Dit is noodsaaklik dat die pastor onbevange sal luister na die adolessent se verhaal. Dit vereis nie net 'n neutrale luister na die adolessent se verhaal nie, maar 'n gewilligheid tot betrokkenheid by die adolessent se verhaal. Dit kan nie gebeur as daar nie 'n doelbewuste empatiese inbeweeg in die adolessent se lewe is nie. Empatie hier, is meer as om met begrip te luister. Dit is ook nie net die tegniek wat deur die ander gesê word, te reflekteer nie. Dit is om te identifiseer met die adolessent en toegelaat te word om daarin ingetrek te word. Dit is betrokkenheid by die adolessent. Sonder hierdie soort empatie is daar nie sprake van werklike ontmoeting nie (Müller 1999:32; Freedman & Combs 1996:45).

Müller (1999:68) stel die dinamiek tussen die pastor en die gespreksgenoot baie mooi deur die beeld van 'n spinnekop en 'n vlieg wat elkeen deelneem aan die skepping van 'n nuwe verhaal te gebruik. Hulle is tegelyk ook net toeskouers van iets wat tot stand kom en wat hulle nie bewerkstellig nie, maar waarvan hulle tog op 'n misterieuse wyse deel is. Wanneer daar na lang gesprekke, 'n nuwe verhaal in die terapeutiese situasie tot stand kom, is dit 'n kunswerk. Die deelnemers is verwonderd en verbaas by die besef dat hulle in 'n groter en onverklaarbare gebeurtenis ingetrek is.

5.5 Pastoraat en Kuns

Müller (1999:67) sê dat die pastoraat en die voer van 'n pastorale gesprek meer 'n kuns is as 'n wetenskap. Volgens hom behoort dit minder diagnosties maar wel meer kreatief te wees. Dit ontwerp nie strategieë nie, dit skep verwagting. Hierdie benadering beantwoord nie noodwendig die adolessent se vrae nie. Op kreatiewe wyse word daar saam met die adolessent gewerk om soedoende gesamentlike nuwe verhale en insigte te verkry. Die pastor moet die adolessent slegs lei om self op sy eie kreatiewe wyse sy antwoorde

te ontdek. Dit beteken dat die pastor eenkant moet staan en toekyk hoedat dinge vanself gebeur. Die verhalende pastor is iemand wat die kuns aangeleer het om te wag vir die verhaal om self op sy eie tyd te ontplooi. Die verhale vir die pastor is baie belangrik. Dit is soos wanneer 'n kunswerk voltooi is en die kunstenaar terug staan en besef dat hy nie alleen gevef het nie, maar dat die kwas as't ware self die prent gevef het. Aan die ander kant moet ook gesê word dat 'n kunstenaar nie kan skep sonder om metodes en tegnieke te bemeester nie. Dit op sigself is nie genoeg nie. 'n Kunstenaar is meer as iemand wat die tegnieke goed kan toepas. Die skilder moet weet hoe om die kwas te hanteer. So is dit met die pastorale terapeut. Metode en tegniek moet geïntegreer word tot 'n eenheid. Die ideaal is dat die terapeutiese situasie net sal gebeur, maar dit gebeur nie altyd tensy die pastor vaardig en bekwaam is nie (Müller 1999:69).

Enigeen kan mense stories laat vertel, maar dit maak nie noodwendig van so 'n persoon 'n verhalende terapeut nie. Die verhaal moet so aangewend word dat dit lei tot verandering en vernuwing. In wat hierna volg sal daar sprake wees van metodes en tegnieke, maar die verhalende benadering is nie primêr metode georiënteerd nie. Hierdie is nie die volmaakte resep nie. Die pastor moet steeds kreatiwiteit inisieer. Dit is soos wanneer jy 'n kaart nodig het om 'n onbekende gebied te deurreis. So lê hierdie metode en tegnieke binne die verhalende benadering. 'n Kunstenaar kan nie skep as hy nie weet hoe om 'n kwas te hanteer nie (Müller 1999:69).

5.6 Verskeie terapeutiese narratiewe benaderings tot die adolessent met selfmoordgedrag

Binne die narratiewe benadering verkies ek as navorser om die benaderings van Müller (1999), White (1991) en geïntegreerd daarby Freedman & Combs

(1996) te gebruik om die narratiewe terapeutiese proses binne die sosiaal-konstruksionisme aan die orde te stel.

In narratiewe pastoraat is die gesprekke wat die pastor en die adolessent voer eerder gesprekvoering as wat dit die geval is in ander vorme van gesprek. Dit is 'n natuurlike vorm van kommunikasie waarin stories uitgeruil word. Dit is nie tegniek georiënteerde gesprekke waar elke volgende vraag met presiesheid uitgemeet word nie. Die "tool" is bloot gespreksvrae, want daar moet 'n geselskap aan die gang kom; gebaseer op die verhale wat ter sprake is. Die kreatiwiteit van die pastor is dus van groot belang. Die ideaal is dat die pastor die verhale op sy eie unieke wyse integreer in die skepping van verhale. Alles hang ten slotte af van die kreatiwiteit en die nie-wetende posisie van die pastor (Müller 1999:73).

Wanneer verhale ter sprake kom, word daar met die geheue gewerk. Die stories soos hulle herroep word, is die stories wat 'n kragtige uitwerking het. Dit vorm die identiteit en daarom is dit waarmee die pastor werk en nie met dit wat in die onderbewuste of onbewuste versteek lê nie. Dit is nogtans moontlik om die metodes wat bespreek gaan word op 'n nie-verhalende, strukturalistiese wyse aan te wend. In die narratiewe pastoraat word die verhaal nie net gesien as 'n manier om informasie vry te stel nie, maar inderdaad as 'n manier om "tot verhaal te kom". Daarom word die adolessent gelei om sy verhale op so wyse te vertel en te hervertel dat daar uiteindelik herinterpretasie en rekonstruksie plaasvind. Nuwe verhale moet gekonstrueer word aan die hand waarvan 'n nuwe toekoms verbeeld kan word (Müller 1999:74).

In die model van Müller word daar nie gewerk met veranderingstegnieke nie, maar word daar uitgegaan van die standpunt dat 'n storie wat 'n vloei het van die verlede deur na die toekoms, die nodige veranderingspotensiaal bevat.

Die bewegings waarvan daar ter sprake is in Müller se benadering is nie te vergelyk met stappe of fases nie. Hierdie is 'n dans-model en nie 'n strategiese model nie. Dit is dus nie 'n model vol van tegnieke en metodes wat streng toegepas moet word ten einde die gewenste resultate te ontvang nie. Daar is wel logika om te beweeg van een na vyf, maar niks keer die pastor om hom anders te lei nie. Die klem val eerder op die sirkulariteit as op die linêre voortgang. Die metafoor van dans is rigtinggewend. Dit begin êrens en eindig êrens, maar andersins is dit vry en vra vir 'n kreatiewe aanpak (Müller 1999:74).

Müller (1996:98) gebruik twee begrippe om die pastorale gespreksituasie te rig, naamlik agenda en prosedure. Die agenda lê meer op die oppervlakte en gee 'n aanduiding hoe die gespreksproses vorder. Die prosedures lê onder die oppervlakte en word nie met die adolessent bespreek nie, want dit is die "gereedskap" van die terapeut.

Die agendagedeelte laat die terapeut toe om vyf groot beweging uit te voer.

1. Die noodverhaal: Hier word die adolessent gehelp om die storie van die nood so uitvoerig moontlik te vertel.
2. Die verledeverhaal: Die noodstorie het ook 'n geskiedenis. Dit moet vertel word. Die gesin van oorsprong is gewoonlik 'n belangrike deel van hierdie verledeverhaal.
3. Die verduisterde toekomsverhaal: Hierdie stap behels om saam met die adolessent die toekomsstorie binne-in hierdie verledestorie te ontdek. Die verhale wat uit die verlede vertel word kan "vertaal" word in 'n verduisterde toekomsverhaal en met 'n bietjie kreatiwiteit

fasiliteer die terapeut 'n situasie waarin hierdie toekomsverhaal in die verledeverhaal ontdek word.

4. Die geherinterpreteerde verledeverhaal: Die verledeverhaal moet herinterpreteer word. Dit behels die proses van “reframing”. Dit is hier waar die terapeut die adolessent uitnoui om nuwe stories op dieselfde raamwerk van feite te konstrueer. Deur ander temas in plaas van probleemversadigde temas te suggereer, nooi ons mense uit om te begin skep aan nuwe verhale oor die verlede.

5. Die verbeelde toekomsverhaal: Die herinterpretasie van die verlede word vanself 'n uitnodiging om 'n beter toekoms te verbeel. Wanneer die adolessent gevra word om oor die toekoms en toekomsdrome te gesels, neem hierdie toekomsverhale op 'n natuurlike wyse vorm aan.

Die prosedures van Müller (1996:100) sluit 'n aantal tegnieke en metodes, wat by enige van die agendapunte kan aanpas, in. Hierdie is die manier waarop die kunstenaar sy verfkwas hanteer. Van hierdie tegnieke en metodes is:

- Die sirkulêre verhaal
- Die kronologiese verhaal
- Die grafiese verhaal
- Die ekosistemiese verhaal
- Die geëksternaliseerde verhaal
- Die geloofsverhaal
- Die hipotetiese verhaal
- Verantwoordelikheid vir die verhaal
- Die rituele verhaal

Dit is belangrik om in ag te neem dat soos met ander narratiewe terapeutiese benaderings, gespreksvrae hier ook baie belangrik is. Soos gesien by White (1991) en Freedman & Combs (1996) speel vrae 'n belangrike rol om die adolessent te begelei in die ontwikkeling van 'n alternatiewe storie of dan soos Müller dit sien, 'n verbeelde toekomsverhaal. Vervolgens word daar voortgegaan om die verloop van die terapeutiese proses te verduidelik.

5.6.1 Die noodverhaal

Jare se betrokkenheid by skole, het my te doen laat kry met baie adolessente wat wil selfmoord pleeg. Een so geval was die van Anton. Anton is tans 'n graad 12-leerling en voltooi hierdie jaar sy matriek. Anton se koshuisvoog het my versoek om 'n gesprek met Anton te voer, omdat hy nie meer sy samewerking wou gee nie en baie aggressief was.

Elke adolessent wat ek in my spreekkamer by die skool gespreek het se verhaal en behoefte was uniek. Elkeen wat vir hulp kom aanklop het se noodverhaal was vir hom of haar een van die moeilikste dinge om oor te vertel. Baie van die kinders het nie meer kans gesien om aan te gaan nie; ander het al verskeie selfmoordpogings aangewend en steeds nie genoeg moed gehad om die volle noodverhaal te vertel nie. Anton het voor my gesit. Hy was bloedrooi van woede. Hy het nie meer geweet watter kant toe nie. Hy het reeds alles in die lewe probeer en niks wou regkom nie. Hy het alles so anders voorgestel. Hy het verwag dat sy lewe makliker sou wees, veral op sy jeugdige ouderdom. Vir Anton het alles op daardie spesifieke dag net te veel geraak. Al die jare se moedeloosheid het ewe skielik oor die rand gestort. Anton het nie meer oplossings vir sy probleme gehad nie.

Adolessente kom sit meestal voor 'n mens met 'n probleemversadigde verhaal. Hulle is as't ware verblind deur die nood waarmee hulle worstel. Dit is asof die verledeverhaal en die toekomsverhaal in duie gestort het. Daar is nie meer sin in voortbestaan nie. Daar is nie meer hoop nie. Adolessente wat nood beleef, ervaar 'n mengsel van gevoelens, maar dit word gewoonlik oorheers deur gevoelens van verwardheid, domheid en hopeloosheid (Müller 1999:76).

Wanneer Anton voor my kom sit het om sy noodverhaal te vertel was ek as pastor nie gereed om dadelik die probleem op te los nie. Dit was belangrik dat Anton eers sy verhaal so goed as moontlik vertel. Die noodverhaal is die huidige interpretasie van die verhale in sy lewe en dit is baie belangrik om goed na die verhaal te luister en nie te vinnig voort te beweeg nie. Daar moet met die nodige respek en ontsag na die verhaal geluister word. "When we meet people for the first time, we want to understand the meaning of their stories for them. This means turning our backs on expert filters...instead we try to put ourselves in the shoes of the people we work with and understand, from their perspective, in their language, what has led them to seek our assistance...we try to listen for what we don't know" (Freedman & Combs 1996:44).

Uit bogenoemde aanhaling is dit baie duidelik dat die pastor reeds vanuit die staanspoor 'n posisie van nie weet, inneem. Die pastor kan nie met vooropgestelde idees na die adolessent luister nie, dit sal meer skade berokken en die resultaat is dat die adolessent se verhaal nie gehoor sal word nie. Daar is reeds vroeër in die studie na die posisie van die pastor binne die narratief verwys.

Volgens Müller (1999:77) is die waarom-vrae wat gevra word nie nou die belangrikste nie. Gewoonlik vra adolessente waarom moet dit met my gebeur.

Die waarom vrae is die vrae waarop hulself nie antwoorde kon vind nie. Dit gaan nie in die aanhoor van die noodverhaal om die interpretasies van wat gebeur het nie, maar om wat gebeur het. Dit kom neer op die onderskeid wat Keeney en Ross (1985) tref tussen die semantiese en politieke rame. Met rame word iets soos brilrame bedoel waardeur daar na 'n situasie gekyk word. Elke storie bevat beide semantiese en politieke aspekte. Die gevolg is dat daar na elke storie gekyk kan word deur 'n semantiese of 'n politieke raam. Die semantiese funksioneer op die betekenisvlak; dit wil sê die waarom-vraag. Die politieke het te doen met die wat-vraag. Dit gaan hier oor die logiese verloop van gebeure, hoe die een ding by die ander inpas. Watter kronologie was daar in die geheue en wie het wat gedoen? Die pastor moet dus nie te gou met "storymaking" begin nie, daar moet eers aandag gegee word aan "storytelling".

Om die situasie beter toe te lig gebruik Müller (1996:108) 'n metafoor van 'n visserman se kraaines. Die visserman is moedeloos met sy vislyn wat 'n onhanteerbare koekerasie gevorm het. Al wat hy kan doen is om te probeer pluk aan die los ente. Net so, sit daar 'n raadop adolessent voor die pastor. Die manier waarop hulle, hul storie vertel, is eintlik hul manier om aan die los ente van hulle probleem te pluk en te kyk of daar tog sin gemaak kan word uit alles. Die punt waarby hulle begin, lei kennelik nie tot die ontrafeling van die probleem nie en daarom het hulle hulp opgesoek. Die terapeut mag nie die probleem wat hulle stel ignoreer of onderskat nie. Hy moet met dieselfde probleem werk, maar sal dit waarskynlik nodig vind om aan een van die ander draadjies of los ente te begin trek (tegniek van herformulering). As hy/sy vernuftig is en aan die regte ent begin trek, kan dit lei tot die ontrafeling van die hele kraaines.

Wanneer mooi na die storie van die adolessent geluister word, kan daar by die semantiese of die politieke verwysingsraamwerk aansluiting gevind word. Deur by een raam aan te sluit, maar tegelyk ook doelbewus oor te gaan na die

volgende raam, kan die terapeut daarin slaag om aan die ander betekenisvolle "drade" van die kraaines te trek en sodoende informasie vry te stel wat tot ontrafeling kan lei.

Keith & Whitaker (1988:440) beskryf die noodstorie baie goed: "The family's past and future experience collapse into the present". Hierdie "collapse into the present" bring gevoelens van intimiteit, oopheid, verwardheid en domheid na vore. Dit word verwoord as die nood of die probleem waarmee die gesin sit. Dit is wat bedoel word met die noodstorie en die pastor se eerste taak is om hierby aansluiting te vind en toe te sien dat, met die hulp van watter tegniek (gespreksvrae, genogram ens.) ookal, hierdie noodstorie so goed as moontlik verwoord word.

Vir beide White (1991) en Freedman & Combs (1996) is die noodverhaal of die aanvanklike verhaal waarmee die adolessent om hulp kom seek ook baie belangrik. Wat belangrik is, is dat die terapeut soos by Müller (1999) gewillig sal wees om te luister, om net eers die noodverhaal aan te hoor. Nadat die noodverhaal aangehoor is, kan daar begin word met gespreksvrae om meer duidelikheid te kry oor die noodverhaal.

White (1991) werk met die beginsel van dekonstruksie, wat onderverdeel is in bepaalde bewegings, Freedman & Combs (1996) begin met die aanhoor van die verhaal en die "opening space for new stories".

Dekonstruksie word baie keer as een eng tegniek beskou, maar na deeglike ondersoek kan gesien word dat dekonstruksie, slegs as 'n oorkoepelende term gebruik word om 'n aantal prosesse te beskryf naamlik om die probleem te ondersoek en te analiseer, unieke uitkomst daer te stel en 'n alternatiewe storie te skep deur middel van die "re-authoring" proses. Ander (Lester, White, Epston,

Parry) sien ook dekonstruksie as deel van die "re authoring" proses en nie net die analisering van die probleem nie.

Wanneer die adolessent sy probleem vertel, geskied dit in narratiewe vorm. White beskou die probleem as die "problem-saturated description" van sy lewe. Laasgenoemde beskrywing is dus in der waarheid die dominante storie van sy lewe (kemstorie) waarmee die adolessent waarskynlik 'n probleem het (White 1988: 29).

Toe Anton voor my kom sit het en sy noodverhaal vertel het, was dit volgens White die "problem-saturated description" van sy lewe. Dit was beslis sy huidige dominante storie, want dit het sy lewe oorheers. Dit was die interpretasie van verskeie verhale vanuit sy verlede asook 'n verduisterde toekomsverhaal. Hierdie noodverhaal het ervaringe bevat. Die oorvertel daarvan was dus 'n interpretasie van die gebeure.

'n Ontevrede Anton het vertel dat hy sat is vir die lewe. Hy sien glad nie meer kans om aan te gaan nie. Hy is nou al 17 jaar oud en hy sal van nou af self besluite neem. Volgens hom was daar in elk geval niemand wat meer vir hom omgee het nie. Sy pa en ma is geskei toe hy 6 jaar oud was. Daar was tot op datum die een hofsaak na die ander oor hom. Pa het toesig en beheer oor Anton terwyl Ma dit wou gehad het. Anton was die speelbal tussen sy ma en pa. Anton sê dat hy soos 'n sokkerbal voel. Hy en sy pa kon van kleintyd af nie oor die weg kom nie. Sy ma woon baie ver en hy sien haar miskien een keer per jaar. Sy pa en stiefma het nie baie geduld met hom nie. Sy stiefma kan hom nie verdra nie. Sy pa gee glad nie vir hom om nie. Hy los hom gereeld naweke in die koshuis met die verskoning dat hy nie petrolgeld het nie. Anton se meisie het so pas met hom uitgemaak. Dit voel vir hom asof niemand meer daar is vir hom nie. Hy voel leeg en moeg. Hy het nie meer lus om aan te gaan met die lewe nie. Hy wil iemand aanrand dat hy beter kan

voel. (Anton is fisiek baie sterk). As sy pa hom nie naweke kom haal nie, gaan hy gewoonlik na sy vriend se huis. Dit het so gereeld begin gebeur dat hy al sy eie kamer by sy vriend se huis het.

Anton sê hy het oorweeg om weer op sy eie sy emosies en probleme uit te sorteer, maar hy het skielik besef dat hy nie die krag daarvoor het nie. Hy weet hy het iemand nodig, want daar is niemand belangrik in sy lewe oor nie. Dit voel asof niemand meer vir hom omgee nie. Boonop alles het sy meisie hom ook verlaat. Hy was verlore en die lewe en toekoms het kaal en doelloos voor hom uitgestrek. Alles voel so leeg en nutteloos.

Anton het 'n deurmekaar gesprek gevoer en los feite opmekaar gestapel. Hy het nie regtig geweet waar om te begin en eindig nie. Dit was vir my as pastor belangrik om hom eerstens te help. Ek moes self sukkel om by die politiek van die verhaal uit te kom. Dit was belangrik om deeglike agtergrond te kry oor sy huidige noodstorie. As pastor was dit onvanpas om op hierdie stadium reeds raad te gee. Die verhaal was nog baie onvolledig.

Die mens kan gesien word as 'n tydelike wese en Lester (1995:4) stel dit duidelik: "Past, present and future are for the human mind and heart the three dimensions or directions into which the human sense of time extends and which in their togetherness constitute the present moment." Dit is daarom baie belangrik om die verlede en verduisterde toekomsverhaal van Anton te hoor.

Anton se noodverhaal was dat hy sy meisie verloor het en dat hy nou niemand se ondersteuning meer oor gehad het nie. Hy sien sy ma baie min en hy kom nie met sy pa en stiefma oor die weg nie. Die noodverhaal het 'n geskiedenis wat aangehoor moet word. Dit is belangrik om dit aan te hoor ten einde by unieke uitkomst en alternatiewe verhale uit te kom.

5.6.2 Die verledeverhaal

Müller (1999:79) stel dit baie duidelik dat die verledeverhaal aangehoor moet word, want die herinneringe aan die verlede en die gevolglike interpretasie van die verlede verskaf die materiaal waarmee die toekomsstorie gebou word. Die noodverhaal van Anton was in der waarheid ook 'n verledeverhaal, want hy het kortliks met die vertel van die noodverhaal verwys na verskeie verledeverhale wat bygedra het tot die huidige noodverhaal. Die feit dat sy meisie hom gelos het en sy ma ver is en sy pa hom nie gereeld by die koshuis kom haal nie, vorm alles deel van die verledeverhaal, maar dit is terselfdertyd geïntegreerd is sy noodverhaal. Die verledeverhaal werp lig op die noodverhaal. Dit is logies dat wanneer die pastor met 'n adolessent wat probeer selfmoord pleeg het, of wat selfmoordgedrag het, praat, hy agterkom dat die verskillende verlede- en agtergrondverhale uit die adolessent se lewe lig werp op sy gedrag. In my gesprek met Ann het verskeie verhale na vore gekom soos onder andere haar wisselvallige verhouding met Gideon, die feit dat sy swanger was en die druk van die groter kulturele verhaal van die familie waarin sy opgegroeï het. Daleen se verledeverhaal was hoofsaaklik haar ontwikkeling as adolessent wat skeefgeloop het en haar onvermoë om aanvaar te word deur haar portuurgroep wat sy baie negatief ervaar het. Al hierdie verledeverhale vorm saam 'n komplekse integrasie wat kan lei tot selfmoordgedrag in die onmiddellike (hede). Die verledeverhale en interpretasies van die verledeverhale raak te veel om te verwerk en dit gee aanleiding tot selfmoord. Dit is vir die pastor baie belangrik om die verledeverhale sinvol te benut, want dit is ervaringe wat verwoord is en omskep is in verhale. Dit is baie belangrik vir die oopsluit van 'n nuwe toekomsverhaal vir die adolessent.

Mens hoef nie alles te onthou nie, maar die ontkenning het tot gevolg dat daar nie materiale of boustof beskikbaar kom vir die konstruering van 'n toekomsstorie nie (Müller 1996:115). 'n Verlede wat nie beskikbaar is nie, is

boustof wat ontbreek met die oog op die konstruksie van 'n toekomsverhaal. Wanneer die verlede as so pynlik ervaar word dat dit onmoontlik is om daaroor te praat, funksioneer dit as ontbrekende boustof vir die toekomsverhaal. Die terapeutiese situasie behoort die sekuriteit te verskaf waarbinne die adolessent so 'n verledestorie kan vertel. Al besef die tiener dit nie, word daar deur die vertel van die (pynlike) verlede, "stene" gevorm vir die konstruksie van die toekoms. Dit is dus belangrik om 'n dik beskrywing te kry want dan is daar beter boustof vir die toekoms. 'n Dikker beskrywing van die verlede voorsien die potensiaal dat daar meer verhale is waarin potensiële unieke uitkomstes verberg is.

Deur jou storie te vertel, struktureer jy jou werklikheid. Natuurlik word die verledestorie ook beïnvloed deur die antisipasie van die toekomsstorie. Dit was in Ann se geval baie duidelik. Die groter kulturele verhaal van die familie het van haar verwag om te gaan studeer. Die hele toekomsprentjie is in oomblike verduister toe sy uitvind dat sy swanger is met Gideon se kind. Ewe skielik was die moontlikheid van universiteit toe gaan nie meer so duidelik nie. 'n Mens se werklikheidservaring word gestruktureer deurdat die persepsies van die verlede en van die toekoms op 'n manier met mekaar in verband gebring word.

Die konteks van die verledestorie bepaal jou optrede hier en nou. Alleen as ek die verlede kan onthou en oorvertel, kan daar 'n nuwe, beter konstruksie plaasvind met die oog op die toekoms. "Sonder om die opdiep van die verlede die absolute sleutel te maak tot verandering, moet beklemtoon word dat 'n grondige terapeutiese proses nie werklik op dreef kan kom sonder 'n deeglike omgaan met die verledestorie nie. In die narratiewe benadering gaan dit eerder oor die "re-live" van die verlede in die hede, as wat dit gaan oor die "re-call" van 'n gestorwe verlede. Dit beteken dat geheue as 'n konserwatiewe sisteem benader word en nie soseer as 'n herwinningsstelsel nie" (Müller 1996:112).

Andrea (16) se ma het vir haar 'n afspraak by my gemaak. Andrea se noodstorie (problem saturated description) was dat alles vir haar die afgelope twee jaar te veel begin raak het. Sy het nie meer lus gehad om te lewe nie. Haar belangstelling in skoolwerk het getaan en , op het sy nie meer presteer nie. Sy het nie meer sosialiseer nie. Sy het bang geraak as daar mense rondom haar is.

Dit was belangrik om die noodverhaal verder te ontgin deur verskeie gespreksvrae. Wat belangrik is, is dat 'n ervaring uit een van die verledeverhale 'n baie groot impak het op haar optrede en belewenis van haarself en sekere omstandighede. Hoe verder die gesprek gevorder het, hoe duideliker het dit geword dat die volgende verhaal en ervaringe rondom die verhaal 'n baie groot impak op haar hede het. Andrea was gemolesteer toe sy in die laerskool was. Sy was baie klein en het nie regtig geweet wat een van die skool se tuinwerkers met haar gedoen het nie. Op daardie stadium het sy net baie groot geskrik. Met die verloop van tyd het hulle geslagsvoorligting in die skool gekry. Dit was daar in die klas dat dit gevoel het asof haar hele wêreld in duie stort. Sy het ewe skielik skaam gekry, Sy was kwaad en verward. Dit het vir haar gevoel asof almal weet wat met haar gebeur het, alhoewel niemand daarvan geweet het nie. Van daardie dag af het Andrea se lewe verander, niks was meer dieselfde nie. Haar ervaring van die situasie het haar gedrag begin beïnvloed. Andrea het al hoe minder saam met haar maats begin speel omdat sy bang was hulle sou dalk uitvind. Hierdie ervaringe het haar lewe lank by haar gebly en haar gedrag beïnvloed. Verskeie kere het sy 'n einde aan haar lewe probeer maak, maar dit was nie geslaagd nie.

Een verledeverhaal se persepsies en ervaringe het amper 'n adolessent se lewe verwoes. Sy het nie meer kans gesien om aan te gaan nie, daar was volgens haar nie meer 'n toekoms nie. Watter seun sal in haar belangstel as hy hoor wat met haar gebeur het, wie sal haar vriendinne wees as almal moet

weet? Die gedagte om dalk alleen oud te word was vir haar te veel. In haar toekomsverhaal was daar die behoefte dat daar iemand sou wees wat vir haar lief sou word. Hierdie drome is deur haar verlede vertroebel.

Daar kan nie “storymaking” plaasvind sonder dat die verlede eers getrou weergegee is nie. Dit gaan hier om meer as net die aanhoor van Anton, Ann en Andrea se verledeverhaal, dit gaan hier om saam met Anton, Ann en Andrea ’n toekomsstorie te konstrueer wat uit die herinnering van die verlede spruit.

Müller (1999:81) het ’n aantal voorstelle wat gebruik kan word om die verledeverhaal as boumateriaal in die terapeutiese proses te gebruik. Hier volg ’n aantal metodes. As pastor en terapeut het ek van die metodes gebruik om Anton se verlede verhaal as boumateriaal aan te wend.

- ’n Verhaal uit jou kinderdae

Let wel hierdie is nie ’n verhaal van jou kinderdae nie, maar uit jou kinderdae. Die adolessent moet ’n verhaal vertel uit sy kinderdae. Hierdie verhale word baie keer om een of ander insident wat ’n krisis in die adolessent se lewe was en wat ook ’n positiewe of negatiewe afloop gehad het gebou. Gewoonlik word gevra dat die verhaal karakters van hulle gesin van oorsprong moet bevat. Hulle kan kies of hulle die storie wil opskryf en dan voorlees en of hulle dit wil oorvertel.

- Grafiese voorstellings

Hierdie metodes kan baie nuttig wees in die ontvouing van die verledeverhaal. Müller (1999:83) behandel die volgende onder hierdie afdeling.

- Die genogram

Volgens Müller (1999:83) is 'n genogram 'n diagram van familie- of gesinstrukture wat gebruik word om patrone en temas binne die familie oor drie of vier geslagte te verhelder. Dit is ontwikkel deur Murray Bowen en sy volgelinge, en is 'n uiters bruikbare metode om transgeneratiewe patrone wat herhaal, bloot te lê. Die genogram opsigself is dikwels 'n emosionele ontlasting.

- Die lewenslyn

Hierdie is 'n baie eenvoudige, maar effektiewe manier om gespreksgenote te begelei tot die vertel van hulle verhale. Hierdie is nie met Anton hanteer nie, daarom vind ek dit onnodig om dit te bespreek. Vir verdere verwysing kan u kyk in Müller (1999:88-89).

- Die ekokaart

Hierdie is veral nuttig wanneer daar met 'n gesin gewerk word. Vir verdere inligting kan u gaan kyk in Müller (1999:91-93).

5.6.3 Die verduisterde toekomsverhaal

Lester (1995:20) sê dat ons maklik onbewus is van die groot hoeveelheid tyd wat ons spandeer aan die uitwerk van die toekoms. Werklike hermeneutiese vrae oor die toekoms word gevra daar waar jy aan die einde van jou pad gekom het, wanneer jy nie meer weet hoe nou vorentoe nie, wanneer jou toekomspektief verduister geraak het. Terwyl ons lewe ongedeed voortgaan, word ons nie lastig geval met die vraag na die sin van alles nie, maar wanneer die pad geblokkeer lyk, kan jy die vrae nie meer ontwyk nie (Müller 1996:115).

So gesien is die versteurde toekomspektief die primêre motivering vir betekenisvolle verandering. Mense beland by terapeute omdat hulle nie perspektief het nie en moeg is om teen die "rug" voor hulle vas te kyk. As hulle gehelp kan word om weer 'n keer die pad voor hulle te sien, sal hulle hele ervaring van die hede verander.

Deur die verledepersepsies te herformuleer en herstruktureer, kan 'n toekomsbeeld voorsien word wat helderder is en wat die basis vorm vir die verandering in die hede. Vir 'n toekomsstorie wat kan werk, is dit nodig dat daar 'n balans moet wees tussen stabiliteit en verandering. Daar moet genoeg van die ou storie wees wat voortgesit word, maar daar moet ook genoeg wees wat nuut is sodat dit 'n krag tot nuwe homeostase kan wees (Müller 1996:116).

Die toekomsverhaal funksioneer nie eksplisiet nie, maar implisiet. Die verledeverhaal kan vertel word want dit het al vorm aangeneem in mense se interpretasies. Die toekomsverhaal lê nog soos 'n embryo in die baarmoeder van die verlede. Om die toekomsverhaal te hanteer is dus nie so maklik soos die verledeverhaal nie, dit vra baie meer vernuf. Die roumateriaal van die toekomsstorie moet uitgesnuffel word uit die rommel van die verledeverhaal.

Dit wat Anton gedroom het oor die toekoms het duidelik nie gerealiseer nie. Sy visie het nie waar geword nie, daarom dat hy in die hede angs beleef. Daar is nie 'n konstante deurvloei van die verlede na die hede en na die toekoms nie. Anton het gedink dat hy soos ander kinders gelukkig sal wees. Hy sou 'n ma en pa hê wat vir hom sorg en hom lief het. Hy sou iemand by hom kon hê wat hom raad sou gee, wat sou gaan kyk as hy rugby speel. Dit het nie gerealiseer nie. Hy was alleen. Dit het gevoel niemand gee meer vir hom om nie. Alles loop skeef. Hy het baie bang geword vir die onbekende toekoms, waar hy sy probleme alleen moes hanteer. Hy kon nie eers die huidige probleme oorkom nie, aangesien hy nog nie oor die nodige hanteringsmeganismes beskik het nie. 'n Verhaal wat Anton vertel het was dat hy en sy pa gereeld saam gaan fietsry het. Hy en sy pa het ook gereeld aan die motor gewerk. Hoe vuil hulle altyd was en dan het sy pa hom gehelp om hom mooi skoon te was as hulle klaar was met die motor. Hy kon vir sy pa enige iets vra en hy het 'n antwoord kry. Anton voel dat daar nie meer dieselfde sekuriteit is nie.

Waarom het Anton hierdie verhaal vertel? Hy beleef op die oomblik dat sy pa hom verwerp, dat sy pa baie meer aandag aan sy stiefma en haar kinders gee as wat hy aan hom gee. Dit wat hy gedink het hy in die toekoms sou ontvang naamlik, sekuriteit, is nie meer moontlik nie. Sy verhaal sal moet verander. Anton se toekomsverhaal is 'n verduisterde toekomsverhaal. Dit bied geensins vir hom hoop en motivering om aan te gaan nie. Dit voel vir hom asof almal hom ewe skielik verwerp. Hy begin die fout by homself soek. Anton kon 'n ruk lank op sy eie aangaan, maar sy lewenspad het al hoe meer geblokkeer geraak. Die verlies van sy meisie het hom breekpunt laat bereik en sy totale toekomsbeeld is verpletter. Die boustene van die verlede was het verbrokkel en sy toekomsverhaal het dus verduister. Sy boustene is volgens hom onvoldoende. Hierdie versteurde toekomspektief is die ideale motiveringsgrond vir betekenisvolle verandering. Toe Anton besef hoe sy stene tans lyk, het hy

verstaan dat daar 'n drastiese verandering sal moet intree anders wou hy sy eie lewe neem.

Volgens Müller (1999:96) sal die terapeut wat anders praat, oor wat die huidige verhaal te sê het oor die adolessent se toekomsverhaal, verligting bring. So kan daar saam met die adolessent 'n nuwe toekomsstorie gekonstrueer word. Dit is belangrik om te beseef dat 'n toekomsstorie, beter as die huidige, kan alleen verbeeld word as daar eers 'n bewustheid gegroei het oor die vasgelooptheid van die toekomsverhaal.

5.6.4 Herformulering van die verledeverhaal

Nie een van die bewegings binne die pastorale proses kan waterdig van mekaar geskei word nie. Dit oorvleuel mekaar en dit is baie keer 'n heen-en-weer beweeg tussen die verlede en toekoms en tussen die prosesse. Net so kan 'n mens nie sê dat adolessente selfmoord en selfmoordgedrag plaasvind as gevolg van een oorsaak nie, maar dit is 'n verskeidenheid van verledeverhale wat in die hede as traumaties of hoe ook al verstaan word. 'n Komplekse integrasie en interpretasie van die verhale veroorsaak selfmoordgedrag. Herformulering behels die heen en weer beweeg tussen al die verhale van die verlede na die toekoms en andersom.

Wanneer 'n adolessent sy verhaal vertel, is dit nooit net 'n aanmekaarryg van 'n aantal "objektiewe" feite nie. Hierdie verhale is beleefde en deurleefde verhale. Dit is verhale waarin ervaringe en emosies vasgevang is. Met die vertel van die verhale word die ervaringe en emosies geverbaliseer. Dit is dieselfde as om ervaringe te interpreteer. Elke keer as ons doen, nadink, oordeel en ervaar, is ons besig om te interpreteer.

Om die interpretasie-vermoëns te verbeter en te verfyn is om meer mens te word. En dit is presies die doel van praktiese teologie en by name van die pastorale sorg. Dit is ook die doel van pastorale gesinsterapie. Deur die adolessent te begelei op die weg na interpretasie, om wat met hulle gebeur het, wat tans nog besig is om met hulle te gebeur en wat moontlik nog kan gebeur, in 'n sinvolle storie te interpreteer, is om hulle te help om op 'n hoër vlak van menslikheid te beweeg. Om die verhaal te vertel is vir die adolessent om homself te begin verstaan en om as terapeut 'n beter begrip van die adolessent se lewe te kry. (Müller 1996:117).

Elke mens is voortdurend besig om sy of haar kroniek te interpreteer en dus stories (geskiedenis) op te bou. Verandering in die hede en die toekoms kan alleen plaasvind indien daardie stories van die verlede geherinterpreteer word sodat dit die basis vir verandering kan vorm (Müller 1999:98). Dit sal van beide Anton, Ann en Andrea asook alle ander adolessente met selfmoordgedrag verwag word om hulle verhale uit die verlede wat deel vorm of wat aanleiding gee tot hulle huidige noodverhaal te herformuleer. Deur die nood- en verledeverhaal te herformuleer word daar 'n beter toekoms geskep. Daar is by almal van hulle ervarings teenwoordig wat die uitleef van hulle huidige lewensverhaal verduister.

Om te herformuleer is om persepsies te hervorm, om die kognitiewe "maps" waarvolgens 'n mens gebeurtenisse interpreteer, te verander. Dit is beslis nie 'n maklike proses nie. Binne herformulering is dekonstruktiewe luister baie noodsaaklik. "We call the special kind of listening required for accepting and understanding people's stories without reifying or intensifying the powerless, painful, and pathological aspects of those stories deconstructive listening....we seek to open space for aspects of people's life narratives that haven't been storied" (Freedman & Combs 1996:46).

'n Ander metode wat vir herformulering uiters waardevol is, is die eksternalisering van die probleem. Eksternalisering is die metode wat deur Michael White (1989) ontwikkel is en wat ten nouste aansluit by die narratiewe benadering tot terapie. 'n Ander naam vir die proses van eksternalisering is dekonstruksie, dit is baie belangrik in die narratiewe proses.

5.6.4.1 Ontstaan van dekonstruksie vanuit die filosofie

Om tekste te lees, sowel as te analiseer, het mense oor die eeue heen gefassineer. Reeds in die Nuwe Testamentiese tydvak is tekste van die sogenaamde Ou Testament reeds geanaliseer. Mense, veral filosowe het hul hoofsaaklik besig gehou met die ontleding van tekste.

Die begrip dekonstruksie het dan ook sy bestaan vanuit 'n filosofiese konteks. Die dekonstruksieproses behels die analisering van tekste. Om te kyk wat lê agter die teks: dit wat nie noodwendig eksplisiet in die teks na vore kom nie. Derrida is die filosoof wat die begrip dekonstruksie ontwikkel het. Dit is moeilik om sy dekonstruksieproses in 'n hoofstuk vas te pen. Ander filosowe het sy dekonstruksie proses geanaliseer ten einde agter die kap van die dekonstruksie proses in te kom. Derrida self het nie veel oor sy dekonstruksie proses geskryf nie. Sy metode, as mens dit 'n metode kan noem, het na vore gekom binne sy ontleding van ander filosowe se tekste.

Derrida definieer dekonstruksie meer in terme van wat dit nie is nie as wat dit wel is. Dekonstruksie is nie a) metafisika soos beskou deur die Westerse tradisie nie; b) argeologie soos deur Foucauld; c) tekstuele psigo-analise soos deur Freud; d) filosofie of epistemologie soos deur Plato en Sokrates; e) teorie/logika/wetenskap van tekstualiteit soos deur Barthes; en laastens f) hermeneutiek soos deur Gadamer nie (Harvey 1986:23). Derrida sê wel die

volgende oor dekonstruksie: "I insist that deconstruction is not neutral. It intervenes" (Harvey 1986:24).

Soos wat dekonstruksie na die teks beweeg het dit sekere doelwitte en intensies in gedagte. Die dekonstruksieproses lyk dus op die oog af na voorbereiding vir iets anders. "Deconstruction is much more subtle, since what the writer seems to command is only one level of that which he does not. Thus metaphysical control of textuality is an implicit process and not generally one wielded by the writer." (Harvey 1986:27). Dit is hierdie beherende sisteem wat dekonstruksie probeer oopvlek, en tweedens dekonstrueer. "We seem to have a level of unconscious textual production in occurrence here and one that deconstruction aims to reveal. Indeed deconstruction searches for 'symptoms' of this underlying level in order to locate and track it...the act of deconstruction, once the track is made, can never be undone and makes a difference that remains unforgettable..."(Harvey 1986:28).

Die prosedure om bogenoemde te bereik noem Derrida "Castration and Mimesis". In algemene terme beteken dit die dubbel lees van 'n teks. "On the one hand, the text analyzed is to be borrowed from, to be reproduced as if deconstruction were merely a doubling commentary. But on the other hand, in this process certain spaces are made in the text, certain questions are asked, certain re-markes are produced, a certain track is left in the original text which leaves it not dissimilar from its state prior to deconstruction, but nonetheless, not the same" (Harvey 1986:29). Derrida sê dat sekere terme of strukture binne die teks, moet hanteer word as simptome of tekens wat gevolg moet word ten einde by die onderliggende dele van die teks uit te kom. Die "onsienbare teks" wat tot 'n mate beheer het oor die sigbare teks sal dan na vore tree. "What we read is a result, an effect, and what we must seek is how the text as such, as given, came and comes to be constituted as such" (Harvey 1986:32).

Tydens dekonstruksie word die interne struktuur van die teks as simptoom bevraagteken. "This can only mean to treat it as a sign - indeed a sign in the classical sense-for something else. It is now a signifying structure but not in the sense of having a referent elsewhere...what Derrida seeks is that which allows for the text to be produced as such: the law of the relation between what the writer commands and what he does not command of the patterns of language that he uses. Thus the relation of given text to its other side must have a certain consistency. It is this that deconstruction hopes to uncover and indeed requires in order to work at all" (Harvey 1986:32). Dekonstruksie is meer 'n tekstuele oefening as 'n teorie, alhoewel dit ten doel het en probeer om 'n teorie te wees.

Die vraag ontstaan by 'n mens of dekonstruksie nie maar net 'n versteekte vorm van kritiek is nie. "Critique as method is thus concerned with a deduction of the 'actual' to that which is necessarily presupposed therein and which makes the actual possible" (Harvey 1986:4). Die probleem is dat die feitlike (actual) erfaar kan word, die kondisies van sy moontlikheid kan nooit 'n ervaring word of wees nie. "Deconstruction is also concerned with the conditions of the possibility of that which is taken to be actual and, in particular, with that which is taken to be given as self-sufficient" (Harvey 1986:4).

Albei het dus ten doel om dit wat agter die teks lê na vore te bring. In die dekonstruksie proses van M. White word ook gepoog om die kernstorie te analiseer deur vraagstelling en sodoende 'n alternatiewe storie, wat nog altyd daar was na vore te bring. Die onderliggende (verborge) stories word na die oppervlak gebring.

In 'n sekere sin is daar tog 'n verskil in die proses van dekonstruksie en die van kritiek. Kritiek is nie noodwendig positief nie terwyl dekonstruksie 'n meer positiewe konnotasie binne die terapeutiese veld het. Dekonstruksie strek verder

as kritiek. Dekonstruksie sluit ook in, terwyl dit nie noodwendig die geval met kritiek is nie. "...at least for a moment consider deconstruction as critique of critique, therein not undermining critique...but rather showing precisely its conditions of possibility which...lie necessarily outside that system" (Harvey 1986:6).

McCarthy beskryf Derrida se dekonstruksie as volg:

"Derrida's deconstruction is generally taken to be a skeptical enterprise, a preception nurtured, no doubt, by his characterizations of it. To deconstruct, he has told us, is to `desediment', `destabalize', `uproot' and `overturn' inherited concepts and schemes, `to turn them against their own presuppositions', to loosen, undo, decompose and dismantle them....deconstruction seem here to be necessarily complementary to practices of constructing and reconstructing the ideals, norms, principles, laws, and institutions we live by." (McCarthy 1991:107).

Om na dekonstruksie binne sy filosofiese konteks terug te keer word dit gesien in die lig van "textual reading". Hiermee word bedoel dat dekonstruksie die analisering van die teks is, dit wil dus na vore bring wat werklik in die teks staan, wat die teks bedoel en in watter konteks die teks is. Dit is egter nie waar dit eindig nie, dit vergelyk ook tekste met mekaar in terme van die konteks, die teks self asook die subteks. "It means that deconstruction accounts for how a text's explicit formulations undermine its implicit or non-explicit aspects. It brings out what the text excludes by showing what it includes. It highlights what remains indecidable and what operates as an indecidable in the text itself." (Silverman 1989:4).

In die literêre kritiek word die term net soos in die filosofie gebruik om die proses aan te dui wat gepaard gaan met die analisering van die teks in verskeie dele. "When literature under review is fiction, then the deconstruction process

examines the ways in which plot, character, time, situation and authorial perspective articulate building a story” (Silverman 1989:4).

Wanneer die literatuur feitelik voorgelê word, word die narratief se basis ondersoek om te sien of dit self geldend is. Daardeur word sy basis in realiteit en sy waarheid van interpretasies eers getoets.

Dekonstruksie self het egter veel verder gestrek as die filosofiese veld/gebied. Alhoewel dit eerstens ontwikkel is in die filosofiese veld vir die filosofiese veld het dit sy vleuels gesprei na die kunste, die literatuur, die film kritici, die psigo-analise, die pedagogiese en sosiale teorieë sowel as die pastoraat en teologie.

5.6.4.2 Dekonstruksie en pastoraat: algemeen beskou

"Effective pastoral care and counseling includes reclaiming, revising, rehabilitation, and reframing dysfunctional future stories" (Lester 1995:127).

Al hierdie aspekte (tegnieke) kan beskou word as deel van die dekonstruksie proses.

Wanneer met 'n adolessent gewerk word wat 'n disfunsionele (verduisterde) toekomsstorie het, moet die disfunsionele storie ontleed en ondersoek word, sodat 'n nuwe storie geskep kan word. Let wel dit is nie die afbreek van die disfunsionele toekomsstorie nie. As dit die geval sou wees, dan is dekonstruksie niks anders as 'n reduksionistiese proses nie. Dit is dekonstruksie beslis nie. Crites (1971:1089) beskryf dit as volg: "It therefore becomes evident that a conversion or a social revolution that actually transforms consciousness requires a traumatic change in a person's story. The stories within which a person has awakened to consciousness must be undermined, and in the

identification of her or his personal story through a new story both the drama of her or his experience and his or her style of action must be reorientated".

Die vraag kan ook gevra word na die genre van menslike stories en of dit feite of fiksie is. Die antwoord op bogenoemde vraag kan beantwoord word deur te kyk na die inhoud en die vorm van 'n mens se toekomsstories. Watter "materiaal" word geprojekteer? Sommige van die geprojekteerde inhoud is gebaseer op feitelike data van die adolessent se verlede. Die feitelike data kan ook insluit wat huidiglik besig is om met die persoon te gebeur. Die inhoud is saamgestelde materiaal/feite van die verlede en/of dit wat huidiglik geprojekteer word in die toekoms.

Addisionele strukture vanuit die denke naamlik die verbeelding dra by tot die fiksie wat by die verhaal gevoeg word. Die fiksie sluit ook die interpretasie van die kliënt in oor dit wat besig is om met hom te gebeur. Hierdie is slegs 'n hermeneutiese toepassing van die nog-nie-narratief van die kliënt. Dus het 'n mens se narratief (jou lewensverhaal) ook te doen met feite en fiksie. Dit wat werklik gebeur en jou interpretasies van wat in jou lewe plaasvind.

In psigoterapie word die dekonstruksieproses beskryf as die poging van die terapeut om die kliënt se persepsie van sy realiteit te verander. Die term verwys spesifiek na die proses waar die terapeut na 'n "gat/gaping" soek in die logiese konstruksie van die kliënt se verwysingsraamwerk soos gesien binne 'n spesifieke lewenssituasie of aspek van sy bestaan. "The therapist is looking for the inconsistencies in a client's worldview or searching for some point, any point, in the client's logical system that is 'alogical', a point that will bring down the whole of the problematic construction" (de Shazer, 1988:102).

Om te dekonstrueer in terapie is ook om die adolessent te "challenge". De Shazer (1988:102) sê dit is om sy struktuur van realiteit te "challenge". Dit is

egter makliker gesê as gedaan. Dekonstruksie moet nie gesien word as maar net nog 'n stap of tegniek in 'n spesifieke terapeutiese model nie. Dit sal lei tot kortsigtigheid van hierdie uiters belangrike proses in terapie. Dekonstruksie moet gesien word as 'n proses waarbinne verskeie tegnieke (bv. gespreksvrae) gebruik kan word om die doodgeloopte (verduisterde) storie te omskep in 'n (nuwe) alternatiewe storie. 'n Mens kan sê dat die geheel van dekonstruksie groter is as die som van die dele waaruit dekonstruksie opgebou is.

Lester (1995:131) het dekonstruksie ingebring by die disfunksionele toekomsstories en hy hanteer dit as volg: Hy sê dat dekonstruksie te doen het met die ondersoek en uitlê van die toekomsstorie en om vas te stel of die toekomsstorie gebaseer is op al die data beskikbaar in die adolessent se verlede en teenswoordige stories. Hy doen dekonstruksie in 'n aantal prosesse.

- Die eerste stap is om die verduisterde toekomsstorie ten volle te verstaan.
- Die tweede stap is om die inhoud van waaruit die toekomsstorie gekonstrueer is deeglik te bemeester.
- Die derde stap is om die relevante inligting wat in die spesifieke toekomsstorie ingesluit kon wees te identifiseer en na die voorgrond te bring. Terwyl die inligting bymekaar gemaak word, word daar na enige leemtes in die kliënt se persepsie van realiteit gekyk.

Robert Steele identifiseer vyf sleutels of kriteria wat gebruik kan word in die dekonstruksieproses van feitelike data: "Has the author/narrator (1) omitted any data? (2) interpreted the data with consistency? (3) tailored any of the evidence? (4) depended on mythic accounts? (5) reported with any unexamined biases of perspective?" Al vyf van Steele se vrae vra 'n duidelike prentjie van die inligting van die kliënt se toekomsstorie. Hierdeur wil hy tot die volgende punt kom: dat 'n adolessent nie sonder sy verlede kan leef nie en dat daar gekyk moet word na

die adolessent se verlede ten einde te kan sien of daar nie enige relevante “data” uitgelaat is in die proses van die toekomsstorievorming nie (Lester 1995:132).

Die dekonstruksie van 'n adolessentnarratief moet die persoon help om die geldigheid van sy toekomsstorie binne die kulturele konteks waarbinne die storie gevorm is te bepaal. Soos reeds genoem is, het jou omgewing en kultuur ensovoorts 'n invloed op jou eie lewensnarratief. Die feit dat dieselfde geloofsisteem deur ander gedeel word, maak die narratief vir die verteller geldig. Die dekonstruksie van 'n narratief is nie so maklik nie aangesien dit ingebed is binne 'n groter kulturele wêreld.

Om werklik by die diepte en die volle konsekwensies van dekonstruksie uit te kom ten einde te kan sien wat die rol daarvan binne ander terapeutiese velde is, is dit van groot belang om na Michael White te kyk. Hoe hy dekonstruksie sien en in terapie toepas.

5.6.4.3 Dekonstruksie en Herformulering?

Die vraag ontstaan of dekonstruksie en herformulering in dieselfde asem genoem kan word. In die gedeelte sal daar nader ondersoek ingestel word, in hoe 'n mate herformulering by die proses van dekonstruksie inpas.

- **Wat is herformulering? (Reframing)**

“Reframing” word in baie opsigte algemeen gebruik binne die terapeutiese gebied. Selfs in die psigoterapie word herformulering gebruik, dit word nie altyd in die verskeie vorme van psigoterapie op dieselfde wyse aangewend nie, maar

die eindproduk of die doel is dieselfde. Dit is om die persoon se persepsie te verander, sodat hy feite in 'n ander lig sien. Herformulering word op verskeie maniere in pastoraat gebruik. Vir die doel van hierdie studie plaas ek herformulering onder die hoofopskrif- dekonstruksie. Die motivering hiervoor sal later duidelik word. My uitgangspunt is dat herformulering tog deel vorm van dekonstruksie. Dit is die proses waar die probleem afgebreek word en die adolessent gehelp word om of die probleem in 'n ander lig te sien of dan soos White maak: die probleem te eksternaliseer. Gesien in die lig hiervan kan ek nie anders as om herformulering onder die hoofstuk van dekonstruksie te plaas nie.

"Reframing" is 'n konsep wat gekry is van neuro-linguistiese programmering en die gesins terapeutiese teorie. "Frames of reference are those internal structures for understanding reality constructed through the narrative structuring process. These internal structures are the mind-sets, structures of reality, belief systems, or cognitive maps that a person constructs to provide guidelines for turning events into personal stories. Frames of reference are the core narratives that we use to put events in perspective and make sense out of life" (Lester 1995:139).

Watzlawick et al. (1974:95) definieer herformulering as volg: "To refrain means to change the conceptual and/or emotional setting or viewpoint in relation to which a situation is experienced and to place it in another frame which fits the facts of the same concrete situation equally or even better, and thereby changes its entire meaning" (Capps 1990:17).

- **Herformulering en pastoraat**

Herformulering kan 'n direkte inpak hê op ons persepsies, of meer, op ons konstruksie van realiteit, wat indirek verbind is met ander fasette van ons lewe. Herformulering verander die konteks, of die groter "raam" rondom die feite. Wat

belangrik is, is die basiese kognitiewe aktiwiteit van mense. Mense ontvang realiteit nie passief nie. Dit wag nie om ontdek te word nie, maar mense is aktief besig om realiteite te skep. Mense is dus aktiewe wesens. Dit is 'n feit dat die konstruksie en interpretasie van die realiteit te doen het met taal. Taal- en simbool sisteme speel 'n groot rol in die konstruksie van die werklikheid, maar dit is nie waar dit eindig nie. Die wyer eko-sisteem waarin 'n mens beweeg speel net so belangrike rol (L'Abate et al. 1986:60).

Wanneer die adolessent binne sy problematiese raamwerk verstrengel raak en die probleem nie vanuit 'n ander perspektief kan sien nie, dan is dit die terapeut se taak om saam met die adolessent 'n werkbare realiteit te konstrueer. Herformulering speel 'n groot rol wanneer die kliënt dink dat hy eerstens nie kan verander nie en tweedens nie wil verander nie.

Die terapeutiese proses van herformulering word gebruik om die adolessent te help om "die meubels te herrangskik" en om die interieur van 'n sekere "vertrek" in sy gedagtebeeld te verander. Hy het nie die visie om sy verledestorie te verander nie. Herformulering word dus aangewend om mense te help in die ontwikkeling van 'n nuwe persepsie vir die huidige storie. Herformulering kan ook aangewend word in die herskep van 'n toekomsstorie. Herformulering werk hand aan hand met die proses van dekonstruksie: om die disfunksionele storie af te breek en om die adolessent aan 'n nuwe realiteit en 'n nuwe duideliker toekomsstorie te help skep - 'n toekomsstorie wat nie op 'n doodloopstraat uitloop nie.

Herformulering kan dus inderdaad onder die opskrif van "dekonstruksie" geplaas word. Lester sê: "...deconstruction describes the attempt of the therapist to change a client's perception of reality....searches for a hole in the logical construction of a client's frame of reference...to deconstruct in therapy is to deconstruct the client's frame of reality" (1995:128-129).

Hierdie aanhaling wys my dat daar definitief 'n relasie tussen dekonstruksie en herformulering is. Die proses om die kliënt se persepsie te verander word by White onder die vaandel van dekonstruksie geplaas, terwyl ander terapeute dit weer onder herformulering (reframing) plaas. Die proses is nie altyd dieselfde nie, maar daar word na een doel gestrewe. Dit is om verandering teweeg te bring en die kliënt weer hoop te gee vir sy toekoms sowel as om hom met 'n nuwe perspektief of realiteit die wêreld in te stuur om op die pad vorentoe sy feite anders te interpreteer.

5.6.4.4 White se beskouing van dekonstruksie

White gebruik die term dekonstruksie op 'n manier wat nie altyd ooreenstem met die streng grense en bedoeling van die term, soos gebruik en voorgestel deur Derrida nie. Die term dekonstruksie wat in sy werk voorkom dien as oorkoepelende term wat die proses aandui waartydens verskillende tegnieke toegepas word om die kliënt se lewensverhaal te ondersoek en te analiseer om sodoende 'n nuwe beter passende verhaal daar te stel.

White stel die definisie van dekonstruksie in sy terme soos volg: "...deconstruction has to do with procedures that subvert taken-for-granted realities and practices; so called truths that are split off from the conditions and the context of their production, those disembodied ways of speaking that hide their biases and prejudices, and those familiar practices of self and of relationship that are subjugating of persons lives ... in this sense, the methods of deconstruction are methods that `exoticize the domestic'" (1991:27).

Dekonstruksie word in verskeie kategorieë geplaas nl:

- Die dekonstruksie van jou eie narratief.

- Die dekonstruksie van die dominante kulturele kennis waarvolgens 'n persoon leef.
- Die dekonstruksie van jou aksie binne jou dominante kulturele konteks.
- Die dekonstruksie van jou verhouding tot die dominante kulturele konteks.

Dekonstruksie is algemeen gegrond in waarna verwys kan word as kritiese konstruktivisme of soos White dit stel "constitutionalist perspective on the world". Vanuit dié perspektief is dit so dat 'n mens se lewe gevorm word deur die betekenis wat jy aan die beleefde ervaringe gee, deur situasies in hul sosiale strukture en deur taal en kulturele praktyke van jouself en jou verhouding tot ander te interpreteer (White 1991:27).

5.6.4.5 Dekonstruksie proses

- **Dekonstruksie deur eksternalisering van die probleem**

Soos reeds gestel, speel die narratiewe metafoor in White se terapie 'n groot rol. Dit vorm deel van die basis van sy werk. In sy benadering word baie klem gelê op die adolessent se geskiedenis of verlede storie. Dit word goed bestudeer om agter te kom hoe die persoon dink, wat sy kulturele agtergrond is en wat sy ekosisteem behels, asook die invloed daarvan op sy lewe.

Wanneer die adolessent sy probleem vertel, geskied dit in narratiewe vorm. White beskou die probleem as die "problem-saturated description" van sy lewe. Dit is reeds behandel onder die noodstorie of verhaal. Laasgenoemde beskrywing is dus in der waarheid die dominante storie van sy lewe (kernstorie) waarmee die adolessent waarskynlik 'n probleem het (White 1989:29).

Terwyl geluister word na die adolessent se verlede storie en sy ervaring daarvan, begin 'n proses, waardeur die probleem van die adolessent losgemaak word. Dit is die eksternaliseringsproses. "Externalizing is an approach to therapy that encourages persons to objectify, and at times, to personify, the problems that they experience as oppressive" (White 1989: 5).

Tydens die proses word die probleem 'n afsonderlike entiteit en word dit nie meer as "een" met die persoon beskryf of beskou nie, maar is los van hom. Hy kan dus die probleem (tot 'n mate) meer objektief beskou, aangesien hy nie meer oorweldig voel deur die probleem nie. Dit help baie waar die probleem so verstrengel geraak het in 'n persoon se lewe dat hy geen oplossing of alternatief daarvoor sien nie. Die eksternaliseringsproses lei 'n ander manier van praat, dink en optree, oor die problematiek in. Die eksternaliseringsgesprek het 'n dekonstruktiewe uitwerking op die sogenaamde "waarhede" wat die adolessent oor sy lewe en verhoudinge het daardie "waarhede" waardeur hy vasgevang voel.

In die proses van eksternalisering word dit moontlik vir die adolessent om sy verhouding tot die probleem en die invloed daarvan op sy lewe te beskryf. Dit word bewerkstellig deur spesifieke vrae te vra. Hierdie tipe gesprek is belangrik aangesien daar tydens die gesprek gepoog word om 'n interpretasieskuif ("mind shift") by die adolessent te bewerkstellig. Tog is dit belangrik om te beseef dat eksternalisering meer gesien moet word in terme van die korrekte houding as wat dit net beskou word as 'n tegniek (Freedman & Combs 1996:47).

Dit kan gebeur dat die adolessent vasgevang raak in 'n internaliserende gesprek oor sy probleem en dit kan veroorsaak dat terapie nie vorder nie. Daar word byvoorbeeld gesê "Anton is die probleem". In teenreaksie daarop word in die eksternaliserende gesprek gefokus op vrae wat die tipe stelling nie toelaat nie

byvoorbeeld "Hoe affekteer die probleem Anton se lewe of hoe beïnvloed die probleem Anton se verhouding met sy ouers?".

Eksternaliserende gesprekke moet volgens White plaasvind, aangesien baie mense dink die probleem verteenwoordig sekere waarhede aangaande hulle karakter ensovoorts. Internaliserende gesprekke maak dit baie moeilik vir mense om nuwe moontlikhede raak te sien: "...these internalising conversations around that which is problematic also make it very difficult for persons to experience new possibilities for action. If you are the problem, or if your relationship is the problem, then there's not much that you can do - except maybe to act against yourself." Eksternaliserende gesprekke daag baie van die dinge uit. Dit maak dit vir die adolessent moontlik om sy identiteit afsonderlik van die probleem te sien (White 1989:13).

Verdere winspunte in die proses van eksternalisering is:

- Verminder niksseggende konflik tussen mense, soos die gewone skuldsoekery of "blaming mode".
- Dit is kontra die gevoel van "ek is 'n mislukking".
- Dit berei die weg voor vir gesonde koalisie en samewerking teen die probleem.
- Dit maak nuwe dinge moontlik vir mense; soos onder andere om hulle lewens weer te "re-authorize".
- Die proses bevry mense sodanig dat hulle probleme met 'n ligter gemoed aanpak.
- Dit bevorder die proses van dialoog eerder as monoloog oor die probleem.

(White 1990:39)

In die konteks en praktyk van die eksternalisering van die probleem, is die persoon sowel as die verhouding tussen die persone, nie die probleem nie. Die probleem en die persoon se interaksie daarmee word 'n groter problematiek.

Hierdie proses help die adolessent om 'n unieke uitkoms vir sy krisis daar te stel. Vanuit die eksternaliseringsproses kan die kliënt feite of inligting uit sy lewensnarratief vind wat hy nie andersins sou kon doen as hy verstrengel gevoel het in sy situasie nie. "The presence of these neglected aspects of lived experience could not have been predicted from a reading of the dominant story." (White 1989:7).

Soos wat unieke uitkomstige geïdentifiseer word, word persone aangemoedig om in 'n nuwe verhouding tot hierdie moontlike oplossings te staan. Die sukses sal afhang in hoe 'n mate die unieke uitkoms in 'n alternatiewe storie omskep word. "There are always sparkling events that contradict problem saturated narratives..." (Freedman & Combs 1996:77). Die alternatiewe storie staan bekend as "unique account".

Wat van belang is, is dat daar deur hierdie hele proses storieontwikkeling moet plaasvind tussen die adolessent en die pastor. Daar moet in die dekonstruktiewe luisterproses ruimte geskep word om na die ander verhale wat nooit verwoord is nie, te luister. "We can't know where people's stories will go. We can only co-author a story a piece at a time. Each detail stands on the one before and can only be constructed as the ones before begins to find form and definition. This is very different from developing a goal and then finding experiences to support it. It calls for a curiosity and involvement in each bit of the story as it emerges" (Freedman & Combs 1996:88).

Daar is vroe ontwikkel wat die persoon help om vanuit die unieke uitkomst alternatiewe stories te bepaal, vas te vang, te omskep en te struktureer sodat dit van waarde en betekenis kan wees (White 1990:41).

Daar is twee tipes vroe naamlik:

1. Die beskrywing van die invloed van die probleem op hulle lewens en die invloed op verskillende verhoudinge.
2. Die aanmoediging van persone om hulle invloed op die "lewe" van die probleem te beskryf.

In reaksie op die vroe, ontwikkel adolessente 'n unieke herbeskrywing ("unique re-description") van hulself en hul verhoudinge. Unieke herbeskrywing vroe kan adolessent bystaan in die her-oriëntasie en die terugkyk op hul verhouding met hulself, byvoorbeeld: (Op watter manier dink jy kan hierdie ontdekkinge 'n invloed op jou verhouding met jouself hê?); en met ander (in watter mate kan die ontdekkinge 'n invloed hê op jou verhouding met...?); en in die oorsig van hulle verhouding met die probleem (in die weiering om met die probleem saam te werk op hierdie manier, is jy besig om dit te ondersteun, of ondermyn jy dit?) (White 1990:41).

Sekere vroe kan ook gevra word wat die adolessent uitnooi om die moontlikhede en verrigting van die alternatiewe stories uit te brei. Dit laat ruimte vir unieke moontlikhede (unique possibilities) wat saam met die unieke herbeskrywing val. Die eksternalisering van die probleem is alreeds besig om die "re-authoring" proses in die adolessent se lewe en verhouding te fasiliteer. Daar word baie van vraagstelling tydens die vertel van die adolessent se verhaal gebruik gemaak, om sodoende meer inligting aangaande die probleem te kry, en alternatiewe stories te skep (White 1989:8).

- **Algemene verkennende gesprek ("Relative influence questioning")**

Die algemene gesprekvoering noem White, "relative influence questioning" Dit help baie in die proses van eksternalisering. Hierdie vraagstelling word reeds in die eerste onderhoud met die adolessent gebruik om dadelik sy lewe en verhoudinge van die probleem te skei. "Relative influence questioning" bestaan uit twee stelling vrae. Die eerste moedig die adolessent aan om die invloed van die probleem in sy lewe en verhouding na vore te bring. Die tweede moet die adolessent sy invloed in die "lewe" van die probleem stel (White 1989:8).

Deur hierdie vrae word die adolessent meer blootgestel aan sy probleem en kan hy sy verhouding tot die probleem duideliker sien. Dit neem persone uit die vaste en rigiede statiese wêreld van die probleem. Met die "nuwe wêreld" wat geskep word, kom nuwe moontlikhede na vore (White 1989:8).

- a. Die invloed van die probleem op die adolessent se lewe en die invloed daarvan op verskillende verhoudinge.

Die vrae help om die invloed van die probleem op die adolessent se lewe en verhoudinge te bepaal. Daar kan gekyk word na die gedragsveranderinge, emosionele, asook fisiese veranderinge wat deur die probleem veroorsaak is (White 1998:8).

Hierdie vrae is gefokus op die "problem-saturated description" wat deur die persoon of gesin beskryf word. In plaas daarvan om slegs te kyk na die verhouding tussen die probleem en die persoon wat die probleem voorstel, ondersoek die vraagstelling die probleem in verband met verskeie aspekte naamlik die verhouding tussen die probleem en ander persone en tussen die

probleem en ander verhoudinge. Deur hierdie vrae word die deur oopgemaak vir 'n wye verskeidenheid van unieke uitkomst (White 1990:43).

b. Die invloed van die adolessent se lewe op die probleem.

"Once a description of the problem's sphere of influence has been derived by the mapping of its effects in person's lives and relationships, a second set of questions can be introduced...to map their influence, and the influence of their relationship, in the 'life' of the problem. These questions bring forth information that contradicts the problem-saturated description of family life, and assists persons to identify their competence and resourcefulness in the face of adversity." (White 1989:10)

Gewoonlik is dit baie moeilik vir mense om hulle invloed op die probleem te beskryf. Dit is gewoonlik die geval as die probleem te verstrengel geraak het in die persoon se lewe. "Persons are less transfixed by the problem and less constrained in their perception of events surrounding the problem. This facilitates the discovery of unique outcomes" (White 1990:45).

Albei hierdie vrae is van kardinale belang om die probleem van die persoon los te maak en unieke uitkomst daar te stel wat later omskep word in alternatiewe stories.

- **Beskrywing van die probleem wat ge-eksternaliseer word**

Wanneer die probleem wat ge-eksternaliseer is, beskryf word, is die beskrywing vloeibaar en aan prosesmatigheid onderworpe. Die definisie van die probleem wat mense gee kan somtyds baie spesifiek, behaviouristies of selfs algemeen

wees. Die terapeut moet dus kyk of die definisie wat gegee word werklik by die probleem pas.

Definisie as vloeibaar en aan prosesmatigheid onderworpe.

Alhoewel die eksternaliserende definisie van die probleem vasgestel kan wees tydens die duur van terapie, gebeur dit gewoonlik dat dit vloeibaar is en tog verander tydens die verloop van terapie. Dit is gewoonlik die geval waar adolessente nie die probleem wat ervaar word goed kan beskryf nie. Die evolusie van die probleem kan gefasiliteer word deur "relative influence questioning" (White 1989:12).

Van die spesifieke na die algemene.

Somtyds verskaf die adolessent 'n hoogs gespesifiseerde definisie, dan moet hy aangemoedig word om eerder 'n meer algemene definisie te gee wat die moontlikhede vir identifisering van die invloed van die probleem en vir die vasstelling van unieke uitkomstegroter maak (White 1989:12).

Van die ekspert na die populêr-algemene definisie.

Somtyds word mense aangemoedig om 'n wetenskaplike klassifikasie aan die probleem te gee. Dit word veral aangemoedig deur 'n sogenaamde ekspert. Die definisies vernou die siening tot die probleem en bemoeilik intervensie. Dit laat nie veel ruimte vir unieke uitkomstegroter nie.

Dit is belangrik dat so definisie eerder omskep word in 'n meer algemene definisie. Daardeur gee die persoon self, in sy eie woorde betekenis aan die probleem. Sodoende word die

terapeutiese proses vergemaklik en die moontlikheid van unieke uitkomstte vergroot (White 1990:53).

Vind 'n gemeenskaplik - aanvaarde beskrywing.

Daar is gevalle waar nie eenstemmigheid is oor 'n definisie van die probleem nie. Dit bemoeilik die eksternaliseringsproses, daarom moet daar eers 'n gemeenskaplik aanvaarde beskrywing gevind word (White 1990:54).

Vraagstelling soos afgelei uit bogenoemde speel 'n baie belangrike rol in die terapeutiese proses. Dit help dat die terapeut nie met vooropgestelde idees werk nie. Dit help met die dekonstruksie van die noodverhaal en die ontwikkeling van 'n nuwe beter toekomsverhaal. In die narratiewe terapie word vrae gevra om ervaringe na vore te bring en dit aan te hoor. Dit gaan dus nie net om bloot informasie nie. "When they generate experience of preferred realities, questions can be therapeutic in and of themselves" (Freedman & Combs 1996:113).

Ervaringe is meer as dit wat gebeur, dit is meer as inligting wat bloot net in ons geheue gestoor word en indien nodig opgeroep word. Ervaringe word gekleur en gevorm deur betekenis wat mense daaraan heg en daar word slegs aandag daaraan gegee tot die mate waartoe 'n mens binne hierdie stories leef. "Therefore we ask questions, rather than believing that people can retrieve particular experiences with particular predetermined meanings, we are very aware of how our questions co-author experience" (Freedman & Combs 1996:116). Die vrae moet nie net informasie rakende ervaringe na vore bring nie, dit moet ervaringe skep. Dit is belangrik dat vrae ook moet verander na aanleiding van die antwoord wat die adolessent gee "...the actual effect of any particular intervention with a client is always determined by the client, not the therapist. The intentions and consequent actions of the therapist only trigger a

response; they never determine it" (Freedman & Combs 118). Dit beteken dat die terapeut nie vrae kan vra uit die posisie van die beter weter nie, dat die terapeut 'n "not knowing" posisie sal inneem is dus belangrik. Die terapeut kan nie 'n vooraf verstaanposisie inneem nie. Alhoewel die terapeut hierdie posisie moet inneem, beteken dit nie dat die terapeut geen intensies en doelwitte met die terapie het nie. Die doel is tog om die adolessent in 'n dekonstruktiewe gesprekvoering te begelei deur vraagstelling.

- Dekonstruksie vrae

Hierdie vraagstelling se doel is om adolessente te help om hul verhaal so goed as moontlik te vertel. Hierdie vrae help die adolessent om sy verhaal binne verskeie kontekste en oor 'n verloop van tyd te kan vertel, om dus 'n dikker beskrywing te kry van die verhaal wat tans donker is. "In bringing forth the history, context, and effects of people's narratives, we are broadening their scope, depicting entire landscapes that support problems" (Freedman & Combs 1996:120). Hierdie vrae word gevra binne die noodverhaal en die verledeverhaal asook die verduisterde toekomsverhaal. Hierdie vraagstelling het ook ten doel om unieke uitkomsverhale na vore te bring. Bykans al die dekonstruktiewe vrae vind plaas binne die eksternaliserende gesprek. Die idee is om die problematiese verhaal te dekonstrueer, maar daar is nie 'n spesifieke vraag wat betrekking het op hierdie totale problematiese narratief nie. Daarom word daar spesifieke vrae gevra wat sekere aspekte wat deel is van die probleemverhaal of wat die probleemverhaal instand hou. "Generally, as we listen to problematic narratives we hear about beliefs, practices, feelings, and attitudes, and these are what particular deconstruction questions addresses" (Freedman & Combs 1996:120). Indien die adolessent in die vertel van sy probleemverhaal nie hierdie aspekte na vore bring nie, is dit nodig om spesifieke vrae te vra om dit na vore te bring.

Daar is vyf tipes vrae wat binne die kader van dekonstruktiewe vrae gevra kan word (Freedman & Combs 1996:121) naamlik.

- “The history of a person’s relationship with the belief, practice, feeling, or attitude”

Hierdie is om meer agtergrond oor die probleem te kry. Wat was die adolessent se verhouding met die probleem oor die verloop van tyd

- “Contextual influences on the belief, practice, feeling, or attitude”

Hier word die moontlike invloed van sekere kontekste ondersoek en in watter mate sekere kontekste die probleemverhaal ondersteun.

- “The effects or results of the belief, practice, feeling, or attitude”

Watter impak die probleemverhaal op ander se lewens gehad het, is een van die aspekte wat help in die proses om die verhaal te dekonstrueer. Hier word meer uitgevra oor die effek en die resultaat van die probleemverhaal.

- “The interrelationship with other belief, practice, feeling, or attitude”

Hier word vrae gevra om te sien watter invloed die probleemverhaal op verskillende verhoudings en kontekste het - nie net afsonderlik nie, maar spesifiek op mekaar.

- “The tactics or strategies of the belief, practice, feeling, or attitude”

Op watter wyses word daar te werk gegaan sodat die probleemverhaal standhoudend in die adolessent se lewe is?

Hierdie vrae word binne die konteks van die ekstemaliserende gesprek gevra. Dit is nie al vrae wat gevra kan word nie, maar dit is van die belangrikste binne

die dekonstruktiewe vraagstelling. Hierdie vrae dien as voorbereiding vir spesifieke vrae wat lei tot unieke uitkomst. Met dekonstruktiewe vrae word 'n goeie greep verkry op die probleemverhaal en sy invloed op verskeie terreine van die adolessent se lewe.

Hierdie tipe vrae was in Andrea se geval baie belangrik, want vir die eerste keer in haar lewe het sy mooi gedink oor die invloed wat die probleem op haar lewe het. Die negatiewe ervarings rondom die probleem het al haar verhoudings skade berokken. Dit het haar eie lewensverwagting verskraal. Die feit dat sy verstaan het tot watter mate sy betrokke was by die instandhouding van die probleem was insiggewend. Hierdie het nie in een terapeutiese sessie plaasgevind nie, want die ingewikkelde vrae neem tyd omdat 'n mens nooit vanuit hierdie hoek aan jou probleme dink nie. Nadat die dekonstruksie plaasgevind het, was daar bevryding in Andrea. Sy het weer lus gehad om die probleem aan te spreek, omdat sy vir die eerste keer agtergekom het tot watter mate sy die probleem geïnternaliseer het. Die volgende proses was die soektog na unieke uitkomst. Lewers moes daar optredes (stories) wees waar dit wat so pas ge-ekstenaliseer is, nie ontbloot is nie. Hierdie storie of stories wat buite die dominante verhaal lê moes aangehoor en ondersoek word. Binne die verhaal is daar 'n oplossing wat omskep kan word in 'n alternatiewe lewensverhaal. Binne hierdie proses ontstaan daar reeds hoop by die adolessent.

5.6.5 Unieke uitkomst ("Unique outcomes")

White verwys na ervarings wat buite die dominante storie lê as unieke uitkomst ("unique outcomes"). "There are always sparkling events that contradict problem-saturated narratives...how we can invite people to take such events and transform them into stories that they can live..." (Freedman & Combs 1996:77).

Die eko-sisteem waarin 'n mens leef, speel ook 'n rol in die seleksie van inligting vanuit jou beleefde ervaringe vir jou lewensnarratief. Die unieke uitkomst is altyd teenwoordig in 'n mens se lewe, dit lê nie op die oppervlak nie omdat dit as onbelangrik beskou was. Unieke uitkomst sluit 'n geheel van emosies, ervaringe, gedagtes, aksies, ensovoorts, wat 'n verlede, hede en toekoms het in, maar wat nie geakkommodeer (kan) word in die huidige storie nie.

Die identifisering van "unique outcomes" kan gefasiliteer word deur die eksternalisering van die dominante probleem en 'n gesentreerde beskrywing van die adolessent se lewensverhaal. Die eksternalisering van die probleem gesentreerde storie word begin deur die probleem te eksternaliseer en dan te kyk watter invloed die probleem op die adolessent se lewe en verhoudings het. "By achieving this separation from the problem-saturated description of life, from this habitual reading of the dominant story, persons are more able to identify unique outcomes" (White 1990:16).

Sodra die adolessent homself as't ware losgemaak het van die probleem, in die sin dat hy objektief na die probleem kan kyk, help dit, of gee dit hom immers die vermoë om aktief aan die probleem te werk.

- **“Opening space” vrae**

“Once the landscape of the problem has been broadened through deconstruction questions, there are numerous vantage points from which unique outcomes or sparkling events – those experiences that lie outside of the problem-saturated narrative and would not be predicted by it – might be brought forth” (Freedman & Combs 1996:124).

Hierdie vrae is spesifiek daarop gerig om unieke uitkomst te bewerkstellig. Mense sal nie sommer spontaan unieke uitkomst noem en daarvoor praat nie en daarom is dit nodig dat daar spesifiek deur middel van vraagstelling daarom gekonsentreer moet word. Hierdie tipe vrae kan beskou word as vrae in reaksie op wat die adolessent gesê het (Freedman & Combs 1996:124). Wanneer die tipe vrae gevra word is dit belangrik om steeds die adolessent bewus te maak van die invloed van die probleem op sy lewe. Dit laat die adolessent baie keer dink aan die geleenthede toe die probleem nie in sy lewe gefunksioneer het nie.

Wanneer direkte vraagstelling om ruimte te skep vir unieke uitkomst nie werk nie, kan daar ook :

- hipotetiese ervaringsvrae gevra word. Hier speel verbeelding 'n baie belangrike rol in die proses om unieke uitkomst te skep.
- indien dit nie geslaagd is nie kan daar vrae gevra word waardeur die adolessent deur iemand anders se oë na sy probleem of lewe kyk.
- probleme staan soms tussen mense en hulle siening van hulself. Om vrae te vra wat van toepassing is op 'n ander konteks in die adolessent se lewe, mag dalk unieke uitkomst na vore bring.
- vrae kan dalk gevra word vanuit 'n ander tydsgreep in die adolessent se lewe om te kyk of daar nie dalk vanuit 'n ander tydsgreep unieke uitkomst na vore kom nie.

Belangrike dinge om in ag te neem by die verdere ontwikkeling van 'n unieke uitkomst en verhaal is as volg: Wanneer unieke uitkomst geïdentifiseer is, kan die persoon aangemoedig word om betekenis daaraan te gee. Sukses van die unieke uitkomst hang grootliks af in hoe 'n mate die unieke uitkomst omskep kan word in 'n alternatiewe storie. "Our intension, then, is not to co-construct stories that represent or describe experience, but to co-construct stories through which people can live in preferred ways" (Freedman & Combs 1996:86).

Dit is belangrik om te beseef dat jy as pastor nie die outeur van die unieke uitkoms is nie, die adolessent is. "We cant know where people's stories will go. We can only co-author a story a piece at a time...This is very different from developing a goal and then finding experiences to support it" (Freedman & Combs 1996:88). Wanneer verskillende unieke uitkomstes daar gestel is, word die adolessent versoek om te kyk watter van die alternatiewes bied die beste moontlikhede vir 'n alternatiewe storie. Indien 'n sekere unieke uitkoms daar gestel is, word die volgende stap deur White (1991:30) voorgestel: "...the therapist can facilitate the generation of and/or resurrection of alternative stories by orienting him/herself to these unique outcomes as one might orient themselves to mysteries." Sodra die adolessent begin om die misterie op te los, is hy dadelik besig met die vertel van stories en heg hy ook betekenis daaraan.

Dit was baie moeilik vir Andrea om aan verhale of stories te dink waar unieke uitkomstes ter sprake was, daar waar die dominante nie voorgekom het nie. Ek was genoodsaak om eerstens hipoteties te werk te gaan. Daar was 'n hipotetiese skoolsituasie aan haar gestel. Sy moes haar ervarings, gevoelens en optrede weergee rakende die situasie. Die situasie was as volg: sy is by die skool en gedurende pouse staan en gesels sy met haar vriendinne. Soos gewoonlik is sy stil, totdat die onderwerp van molestering bespreek word. Die groep vra haar opinie. Wat sou jy antwoord?

Dit was vir Andrea baie moeilik en dit het haar 'n ruk geneem om hieroor te dink. Dit was duidelik dat haar eie verhaal van kleintyd weer voor haar afgespeel het. Haar antwoord was simplisties. Sy het gesê dat geeneen presies weet wat met so persoon gebeur het nie, daarom mag 'n mens nie die gemolesteerde veroordeel nie. Andrea het vrees ervaar. Sy was bang dat sy uitgestoot sou word indien haar verhaal bekend raak.

Daarna word die vraag oor hoe haar vriende en sy teenoor die meisie sou optree aan haar gestel. Sonder huiwering het sy geantwoord, dat hulle haar nie sal verstoot nie, maar eerder sal jammer kry. Hulle sal haar wou ondersteun. Wat as die meisie sy (Andrea) was? Na 'n lang pouse het sy gesê dat hulle optrede dieselfde teenoor haar sou wees as teenoor die ander meisie.

Met hierdie antwoord het dit in ons gesprek duidelik geword dat Andrea se vriende haar nie sal verstoot nie. In die gesprek het dit ook na vore gekom dat sy binne die groep en die skool aanvaar word. Sy het slegs haarself negatief ervaar.

Dit het in die gesprek na vore gekom dat die werker wat haar gemolesteer het reeds dood is. Sy hoef hom nooit weer raak te loop nie. Die oortreder hou vir haar geen gevaar in nie. 'n Gedeelte van die verhaal is afgesluit met die aanhoor van die nuus dat hy dood is.

Dit is belangrik dat hierdie in 'n alternatiewe storie ontwikkel. Andrea het besef dat wat haar vriendinne haar nie nou of later sal verstoot nie. Hierdie element sal 'n belangrike deel moet vorm binne die alternatiewe storie. Sy is sosiaal aanvaarbaar. Sy sal dit net moet glo en uitleef.

Die proses waartydens die unieke uitkoms omskep word in 'n alternatiewe storie, kan beskou word as "re-authoring". White (1991) se storieontwikkeling (unieke uitkomst wat omskep of ontwikkel word in alternatiewe verhale) word saamgevat in twee tipes vrae. Om die "re-authoring" proses te vergemaklik (om die storie vertel te kry), het White twee tipes vrae ontwikkel naamlik 1. "Landscape of Action Questions" en 2. "Landscape of Consciousness Questions". Eersgenoemde se doel is: "...to situate unique outcomes in sequences of events that unfold across time according to particular plots." Laasgenoemde se doel is: "...encourage persons to reflect on and to determine

the meaning of those developments that occur in the landscape of action."
(White 1991:30).

- "Landscape of Action Questions"

Hierdie vrae verwys na die verlede, hede en toekoms. Dit is effektief in die voortbring van alternatiewes wat oor die verskillende tye strek. "Landscape of action questions can be about the present, past, or future, and invite clients to give accounts concerning actions or behaviours they have engaged in that are at odds with the problem-saturated account." (Parry 1994:107). Hierdie vrae is spesifiek van belang om inligting aangaande historiese unieke uitkomst te verkry en ook om die verbeeldingsproses oor wat in die toekoms voorlê te prikkel.

Vraagstelling wat help om die unieke weergawe van die storie na vore te bring is bv.:

Direkte vraagstelling:

- * Hoe het jy dit reggekry om so 'n stap te neem?
- * Wat het jy gedoen om gereed te wees vir so stap?
- * Help my om dit wat jy met die probleem gedoen het te verstaan?

Indirekte vraagstelling

- * Wat vertel hierdie doelwit jou meer ten opsigte van die aard van die nuwe rigting?
- * Wat dink jy is dit van hierdie draaipunt wat vir my kollegas baie belangrik sal wees?

"No matter how vivid a story is in the landscape of action, if it is to have meaning, it must also be developed in the landscape of consciousness" (Freedman & Combs 1996:98).

- "Landscape of Consciousness Questions"

Hierdie vrae moedig die kliënt aan om die ontwikkelinge soos dit ontvou gedurende die vorige vrae te ondersoek en te kyk wat dit mag inhou. "Landscape of consciousness questions encourage the articulation and the performance of these alternative preferences, desires, personal and relationship qualities, and intentional states and beliefs, and this culminates in a 're-vision' of personal commitment in life" (White 1991:31). Hierdie kan dus gesien word as betekenis vrae. Daar moet onthou word dat die vrae nie rigied is nie en dat daar heertyd heen en weer beweeg kan word tussen "Landscape of action en Landscape of consciousness" vrae.

Vraagstelling by unieke herbeskrywing is bv.:

Direkte vraagstelling:

- Wat in hierdie gebeurtenis is vir jou belangrik om te weet?
- Dink jy dat hierdie nuwe prentjie jou beter as die oue pas...en as dit so is - hoekom pas dit jou beter?

Indirekte vraagstelling:

- Hoe dink jy het dit my siening van jou as mens verander?
- Wat sê hierdie gebeurtenis vir Johan waarvoor hy waardering kan hê?

Na mate die persone op die "Landscape of action and consciosness questions" reageer, raak hul betrokke in 'n proses waar hul ervarings en lewe as't ware

herbelee en oorvertel word. Daar kan healtyd heen en weer beweeg word tussen die twee stelle vrae. Alternatiewe kennis van homself en sy verhoudings word "gebore". Hierdeur word 'n alternatiewe modus van lewe en denke vir die persoon beskikbaar. Regdeur die "re-authoring" proses speel die terapeut 'n sentrale rol, in die sin van vraagstelling oor die alternatiewe storie. Die adolessent moet egter self die alternatiewe storie eksplorieer en dit sy eie maak anders gaan hy dit nie as legitiem beskou nie.

Daar is verskillende unieke uitkomstes wat geïdentifiseer kan word:

a. Historiese unieke uitkomstes

Unieke uitkomstes kan geïdentifiseer word deur te gaan kyk watter invloed die adolessent in die verlede op die probleem gehad het. Hier kan die persoon feite weergee waar die inwerking van die probleem in sy lewe en verhouding deur homself geblokkeer is. "These historical unique outcomes can facilitate performances of new meanings in the present, new meanings that enable persons to reach back and to re-vision their personal and relationship histories." (White 1989: 16).

'n Sub-kategorie van historiese unieke uitkomstes bestaan uit dit wat tussen sessies gebeur, "...or those that can be framed within the context of the history of the therapy" (White 1989:17).

b. Huidige unieke uitkomstes

Daar is unieke uitkomstes wat tydens die verloop van terapie na vore kom. Dit word gewoonlik deur die terapeut onder die aandag van die adolessent gebring. Hierdie unieke uitkomst is gewoonlik dadelik vir die adolessent beskikbaar, om

nuwe betekenis daaraan te gee en dit te omskep in 'n alternatiewe storie (White 1989:18).

c. Toekoms - unieke uitkomst

Unieke uitkomst kan 'n plek in die toekoms hê, dit kan geïdentifiseer word waneer daar vrae gevra word oor die kliënt se toekomsplanne en sy visie met betrekking tot die oplossing van die probleem. Daar moet aandag geskenk word aan die hoop wat by die adolessent gegroei het en waardeur hy die probleem uit sy lewe en verhoudings kan weer (White 1989:19).

d. Unieke uitkomst en verbeelding

Verbeelding speel 'n belangrike rol vir die terapeut sowel as die vir adolessente in die eksternalisering van die probleem,. Dit is spesifiek van belang vir die fasilitering van kondisies vir die identifisering van unieke uitkomst, sowel as die heg van betekenis daaraan.

Die uitkoms van die eksternaliserings proses, wat inderwaarheid die dekonstruksie proses is, verloop nie altyd soos hierbo beskryf nie. Dit is nie 'n rigiede metode nie. Somtyds word die probleem vinnig opgelos en kan daar by 'n alternatiewe storie geformuleer word, en die inkorporering daarvan in die persoon se lewe. Die proses van eksternalisering (dekonstruksie) gaan gewoonlik die "re-authoring" proses vooraf, maar daardeur wil ek geensins sê dat "re-authoring" nie deel is van die dekonstruksie proses nie.

Eksternaliseringsgesprekke is baie belangrik wanneer die probleem verstrengel is in 'n adolessent se lewe en dit moeilik is om dit te ontrafel. Dit is wanneer

eksternalisering as dekonstruksie gebruik word. Wanneer egter tydens terapie gevind word wat maklik en geredelik beskikbaar is uit die persoon se verlede, maar wat tog oorskadu was deur die huidige dominante lewensnarratief, dan kan maklik na die alternatiewe storie ("re-authoring" proses) en die implementering daarvan oorbeweeg word. "But this re-storying is of itself deconstructing of the dominant accounts of persons' lives - of the truths that are associated with these dominant accounts...perhaps this is a version of deconstruction that is more in keeping with the Derridian sense of this." (White 1990: 27).

Freedman & Combs (1996) beskryf die proses wat hierna plaasvind as storie ontwikkeling. Binne die proses van storie ontwikkeling is daar belangrike vrae wat gevra moet word om die unieke uitkoms beter te omskryf en dit te in 'n alternatiewe verhaal vorm.

- **"Preference" vrae**

Dit is belangrik om binne die proses om unieke uitkomst te fasiliteer, af en toe stil te staan om te sien of die verhale en ervarings wat na vore gekom het en wat beter is as die noodverhaal wel vir die adolessent aanvaarbaar is. Dit is belangrik want vanuit die unieke uitkoms gaan nuwe verhale gekonstrueer word en dit moet uitgeleef word. Hierdie nuwe verhale moet weer rigting aan die adolessent se lewe gee. Baie keer vra ons hoekom, nadat mense 'n keuse vir 'n spesifieke lewensverhaal gemaak het. Dit is belangrik aangesien die adolessent sy keuse sal moet regverdig en motiveer "...in the course of their explanations, people have the opportunity to clarify and elaborate on their preferred directions in life, identities, and values" (Freedman & Combs 1996:131).

- **Storie ontwikkelings vrae**

Nadat daar vrae gevra is wat die unieke uitkoms bewerkstellig het, word daar voortgegaan met die ontwikkeling van die storie. Dit eis van die pastor om ook die nodige vrae te vra. Al die vrae wat gevra word van die begin by die aanhoor van die noodverhaal tot aan die einde van terapie vorm deel van die proses van herformulering van verhale ("reauthoring of stories"). "...story development questions...is that part of the reauthoring that makes events into a story in the usual sense...invite people to relate the process and details of an experience and to connect it to a timeframe, to a particular context, and to other people...it becomes a story...constructed either from actual events or from hypothetical ones" (Freedman & Combs 1996:131).

In storie ontwikkelingsvrae is dit belangrik dat die adolessent sy lewe en homself op nuwe maniere sal ervaar, wanneer die fokus op agterweë gelate en onvertelde aspekte van sy ervarings wat buite die realm van die probleemverhaal lê waarin hy vasgevang voel val. Dit is belangrik dat hierdie stories sal ontwikkel in dit wat vir die adolessent aanvaarbaar is. Enkele aspekte wat in ag geneem moet word in storie ontwikkeling is die volgende:

- **Proses**

Hier word die unieke uitkoms as't ware gevries en daar word stadig gekyk na die proses wat plaasgevind het. Wat het gebeur, wat was anders sodat daar 'n unieke uitkoms kon wees. Dit word weer beleef. Hierdie sal help om weer toekomstige gedrag te bepaal.

- “Detail”

Dit is belangrik om sover moontlik in die fynste besonderhede rakende die unieke uitkomst in te gaan. Voorbeelde soos wat ander mense se reaksie en gesigsuitdrukkings was ensovoorts.

- Tyd

Historiese gegewens rondom die unieke uitkomst, maar ook toekomsgerigte vrae rondom die alternatiewe storie is hier van belang en kan verandering bewerkstellig. “Questions that link the past, present, and future dramatize the timespan and directionality of a narrative and add relevance to the events in different time frames” (Freedman & Combs 1996:134).

- Konteks

Stories ontwikkel binne ‘n spesifieke konteks. Baie keer word problematiese stories ondersteun deur spesifieke sosiokulturele kontekste. Soos wat ‘n adolessent miskien ‘n alternatiewe storie konstrueer is dit moontlik dat ‘n nuwe konteks belangrik word. Dit is so dat sommige narratiewe meer afhanklik is van die konteks as ander. Vrae oor die konteks anker ‘n storie binne ‘n sekere tyd en situasie. Vrae oor die konteks kan die moontlikheid skep om die verhaal uit te brei in terme van nuwe plekke en situasies. Konteksvrae kan ook ‘n rol speel in die bewusmaking van die rol wat kultuur en konteks in ‘n mens se lewe het (Freedman & Combs 1996:134).

- **Mense**

Mense speel baie keer 'n rol in die ontwikkeling van 'n alternatiewe storie. Die rol wat hulle binne die alternatiewe storie sal speel is ook belangrik, asook die effek van die alternatiewe storie op hulle lewens (Freedman & Combs 1996:135).

- **Hipotetiese gebeurlikheidsvrae**

Alternatiewe stories kan ook gekonstrueer word vanuit die verbeelding byvoorbeeld deur gebruik te maak van hipotetiese gebeure en omstandighede. Toekomsgerigte vrae draai gewoonlik rondom hipotetiese gebeure en situasies (Freedman & Combs 1996:135).

- **Betekenis vrae**

Deur storie ontwikkelingsvrae gee mense hulle aksie en inhoud van hulle alternatiewe stories weer. Deur betekenisvrae word die persoon genooi om 'n reflekerende posisie in te neem waarop hy dan verskeie aspekte rakende die alternatiewe storie kan reflekteer. Hierdie vrae daag die persoon uit om die implikasies van die unieke uitkomst te ervaar en in ag te neem. "We ask meaning questions about the answers to 'opening space,' 'preference,' and 'story development questions'. We also ask 'opening space,' 'preference,' and 'story development questions' in relation to the answers to 'meaning questions'." Betekenisvrae is verweef in al hierdie ander vrae, in besonder in die storie ontwikkelingsvrae. (Freedman & Combs 1996:137).

Behalwe dat betekenisvrae van toepassing is op betekenis en implikasies van die alternatiewe storie, het dit ook betrekking op persoonlike kwaliteite, verhoudings, motivering, hoop, doelwitte en dit wat oor die algemeen geleer kan word vanuit die ontwikkeling van die nuwe narratief.

“Landscape of Action and Consciousness” vrae kom op dieselfde neer as wat Freedman & Combs beskou as storie ontwikkelingsvrae en betekenisvrae. Die tipe vrae wat die terapeut sal vra gaan grootliks bepalend wees in watter rigting die gesprek sal verloop en ook die uiteinde van unieke uitkomst en alternatiewe stories. Selfs in die proses moet die terapeut nie te sistematies gedrewe wees nie. Daar kan weer teruggegaan word na die aanhoor van die verledestorie al is die terapeut al by unieke uitkomst. Dit is dus 'n dansbeweging wat plaasvind. “In therapy, particular strands of narrative are selected and thickened by weaving back and forth between story development and meaning making...as someone begins to develop an alternative story, we ask questions that invite her to perform meaning on that story” (Freedman & Combs 1996:140). Die storie ontwikkeling- en betekenisvrae wat deur Freedman & Combs (1996) gevra word, is tog anders as die “landscape of action” en “landscape of consciousness” vrae wat deur White gevra word. Waar White praat van “landscape of action” beskryf Freedman & Combs hulle storie ontwikkeling en White se “landscape of consciousness” word beskou as betekenisdraend. White het ook 'n derde kategorie naamlik die “experience of experience” vrae. Daardeer word mense aangemoedig om iemand anders se siening aan te neem. Freedman & Combs (1996) inkorporeer hierdie binne hulle storie ontwikkeling- en betekenisvrae eerder as om dit in afsonderlike kategorieë te plaas. “...we call these questions either story development or meaning questions, depending on whether they develop the story or its meaning from another person’s point of view” (Freedman & Combs 1996:141).

5.6.6 Storie-konstruksievrae

Storie-ontwikkelingsvrae en betekenisvrae is dit wat die storie-konstruksievrae voorafgaan. Hierdie vrae bou verder op die unieke uitkomst. Hierdie vrae wat gevra word help om die basis te vorm vir die ontwikkeling van die alternatiewe storie. (Freedman & Combs 1996:140).

5.6.7 Verbeelding van 'n toekomsstorie

Uit wat ons in die verlede ervaar het en uit wat ons nou in die hede ervaar, projekteer ons beelde (verbeelding) van wat ons bestaan in die toekoms sal wees. Deur klein stories te formuleer oor wat vorentoe mag gebeur en deur 'n herformulering daarvan aan die hand van die geherformuleerde verlede, oriënteer die adolessent homself vir die toekoms (Müller 1999:105).

Die adolessent projekteer homself in die toekoms in en konstrueer so 'n toekomsverhaal waarmee die reis na môre en oormôre aangepak kan word. Die gekonstrueerde verlede dien as padkaart op hierdie reis.

In die proses van verbeelding van 'n toekomsverhaal speel metafore 'n belangrike rol. Metafore help om informasie oor die storie van die verlede en van die toekoms beskikbaar te stel. Wanneer daar vir die adolessent gevra word om 'n metafoor te gebruik, is 'n mens besig om 'n appel te rig op die adolessent se verbeelding te rig. Die werklikheid word uitgedaag deurdat relevansie op nuwe maniere tussen sake geplaas word. Dit is presies wat deur beelde en metafore bereik word. Ten diepste moet die relevansie tussen die negatiewe van die verlede en die positiewe van die toekoms ontdek word, Verbeelding behels nie 'n afsluit van die verlede in die sin van vergeet nie. Deur verbeelding en

metafore word teenstrydighede in 'n nuwe verhaal geïntegreer (Müller 1999:107).

Nadat die dekonstruksie van die dominante probleemverhaal plaasgevind het en die unieke uitkomst in 'n alternatiewe storie ontwikkel het, is dit belangrik om deur verbeelding en vraagstelling hierdie nuwe verhaal te toets. "As people free more and more of their pasts from the grip of problem-dominated stories, they are able to envision, expect, and plan towards less problematic futures" (Freedman & Combs 1996:101). Dit is belangrik dat die nuwe toekomsverhaal wat saam met die adolessent gekonstrueer is buite die mure van die spreekkamer uitgeleef sal word. Die nuwe toekomsverhaal moet in 'n geleefde verhaal eindig.

HOOFSTUK 6

KLIMAKS EN DIE EINDE VAN DIE STUDIEVERHAAL

6.1 Inleiding

Vanaf die eerste berig wat ek oor adolessente selfmoord gelees het tot en met die aanhoor van die adolessente se aksieverhale was dit 'n terrein wat my as pastor diep interesseer en geraak het. Al die prikkelende aspekte oor adolessente selfmoord en selfmoordgedrag en die vrae daar rondom het my genoop om hierdie navorsingsprojek aan te pak. Na aanleiding van die navorsing soos in hoofstukke een tot vyf gegee word alles nou in die hoofstuk saamgevat. In hierdie hoofstuk maak ek konklusies uit die studieverhaal en ek gee ook my eie navorsingservaring weer.

6.2 Die sosiaal-konstruksionistiese rol / invloed van die narratiewe benadering op die studie

Om vanuit die sosiaal-konstruksionisme met 'n narratiewe aanslag adolessente selfmoord en selfmoordgedrag te ondersoek is om deur 'n wyer lens daarna te kyk. Vanuit die benadering het ek adolessente en hul wêreld met nuwe oë gesien. Dit is ook asof 'n mens anders na jou eie omstandighede en lewe kyk. Vanaf my eerste interaksie met 'n adolessent wat selfmoordgedrag toon tot vandag het daar beslis 'n nuwe wêreld vir my oopgegaan. My horisonne en visie het verbreed en ek is bevry van 'n

benoudende perspektief op hul omstandighede. Die studie het die kompleksiteit van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag beklemtoon. In my poging om die situasie te bevry en te verstaan was daar sekere aspekte wat soos goue drade in die studie vervleg is en wat helder uitstaan. Vanaf die aanhoor van die aksieverhale asook die storieontdekking en- ontwikkeling wat plaasgevind het, het dit duidelik geword dat adolessente selfmoord en selfmoordgedrag 'n integrasie is van verskeie komplekse situasies en verhale, wat negatief op mekaar inwerk.

Dit is belangrik om aan die einde van die studie eerlik te vra of die narratiewe benadering werklik 'n ander perspektief op die probleem van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag na vore gebring het. Polkinghorne (1988:161) maak die volgende stelling "The narrative account that is constructed ties together and orders events so as to make apparent the way they caused the happening under investigation". Om laasgenoemde te bereik was dit nodig om ruimte te skep sodat stories gehoor en ontwikkel kon word (Freedman & Combs 1996). Die praktyke van storie-ontdekking en storie-ontwikkeling was baie sinvol binne die navorsingsaanpak. Die verskillende faktore en hulle wisselwerking op mekaar het 'n belangrike rol gespeel. Dit het bygedra tot die feit dat die volle verhaal van die adolessent aangehoor kon word. Alle moontlike aspekte of faktore wat in die adolessent se lewe problematies was kon aangehoor word, omdat daar ruimte geskep is vir die luister na verhale.

Die storie-ontdekking was beslis 'n sosiaal-konstruksionistiese proses waar ek en die gespreksgenote saamgewerk het (Freedman & Combs 1996:43). Die narratiewe benadering het my in staat gestel om sonder hipoteses en vooropgestelde idees te werk, want 'n narratiewe navorser is iemand "...who do not pathologize or victimize their narrators" (Graham 2000:112). Die benadering het my in staat gestel om te strew na deelnemende waarneming en nie om objektiewe standpunte in te neem nie (Müller et al. 2001:2). Binne

die kader van die narratiewe en sosiaal-konstruksionisme was ek in staat om 'n dikker beskrywing oor adolessente selfmoord en selfmoordgedrag daar te stel. Vanuit die dikker beskrywing binne die narratiewe konteks is daar sekere konklusies wat ek wil voorlê.

6.3 Konklusies voortspruitend uit die navorsing

6.3.1 Elke adolessent het 'n unieke verhaal

Die algemene neiging is om adolessente te tipeer as tieners of adolessente. Hierdie tendens het tot gevolg dat alle adolessente as 'n groep hanteer word. 'n Tipiese voorbeeld en probleem hiervan is die verhaal van die Indiaan¹⁷ wat 'n eier van 'n arend se nes af gesteel het en dit tussen die eiers van 'n kalkoen geplaas het. Die arend het net soos al die ander kalkoenkuikens uitgebroei. Alhoewel hy anders was en so graag wou vlieg, is daar vir hom gesê dat hy 'n kalkoen is en 'n kalkoen kan nie vlieg nie. Diep verborge in sy instink het die arend geweet dat hy nie soos die ander is nie, maar tog word hy as deel van die groep beskou en die groep se karakter en beperkinge is ook aan hom toegedig.

Vandag gebeur dieselfde met baie adolessente, hulle individuele uniekheid verdwyn binne die massa en die eienskappe wat aan die massa toegedig word. Die feit dat adolessente ingehok en geïnhibeerd voel onder die algemene tipering, veroorsaak verduisterde toekomsverhale. Hulle ervaar diep hartseer en voel die gebrek aan begrip binne die gemeenskap of gesin.

---

¹⁷ Verhaal kan gelees word by 3.1

Alhoewel daar globale ontwikkelingskenmerke¹⁸ is wat tydens die fase plaasvind, bly ontwikkeling steeds uniek en is geen twee identies nie. Tieners beleef en ervaar hulle emosies verskillend. Die veelvuldige en ingrypende veranderings wat die adolessent fisies en psigies ondergaan kan daartoe bydra dat dit nie noodwendig net aangename gewaarwording is nie. Die vinnig opeenvolgende veranderings staan in sterk kontras met die stabiele kinderjare.

'n Groot faktor wat die siening oor die uniekheid van adolessente beïnvloed, is die feit dat hulle in hierdie fase kuddediere word. Die portuurgroep¹⁹ se mening word alles oorheersend. Hulle sal feitlik enige iets doen om die groep se goedkeuring weg te dra. Aan die een kant wil hulle erken word as individue met unieke persoonlike behoeftes, maar aan die ander kant wil hulle deel wees van die groep en moet hulle geensins uitstaan as verskillend van die groep nie. Hulle verwag dat hulle en die groep een sal word. Dit is dan wanneer hulle, hul ouers oor die korrektheid van hul optrede oortuig met argumente soos: "Almal maak so. Almal trek so aan en almal bly so laat uit" (Van Niekerk & Van der Spuy 1998:65). Die verweefdheid in die portuurgroep veroorsaak dat hulle ouers en ander mense in die gemeenskap en samelewing hulle ook kollektief eerder as individueel beskou. Dit het veroorsaak en oor jare heen aanleiding gegee daartoe dat die individuele uniekheid van adolessente verlore geraak het en dit nie meer in ag geneem word nie.

In Alta²⁰ se geval kon ek as pastor haar individuele uniekheid maklik laat verlore gaan het onder die algemene tipering en karaktertrekke van adolessente. Ek kon vir haar gesê het dat alle adolessente met 'n swak selfbeeld sukkel en dat dit een van die ontwikkelingstake van 'n adolessent is.

---

¹⁸ Kyk ontwikkelingskenmerke van die adolessent by 3.4.1

¹⁹ Meer kan gelees word oor die invloed van die portuurgroep op die adolessent by 3.4.13

Binne Alta se individuele uniekheid was daar verhale wat eie was aan haar lewe en die verhale het veroorsaak dat sy 'n swak beeld van haar ontwikkel het. Om haar probleem onder die algemene diskoers en karaktertrekke van 'n adolessent te hanteer sou vir haar geen nut gehad het nie. Alta se identiteit is immers uniek. Identiteit is in wese wie die individu is en al word jy as deel van 'n groep gesien, mag die uniekheid nooit buite rekening gelaat word nie. Ons laat ons dikwels te veel lei deur die algemene eienskappe en karaktertrekke van die adolessent en dit veroorsaak dat sommige individuele adolessente misgekyk word.

Massafikassie²¹ het 'n groot rol te speel in die bedreiging van die unieke individualiteit van die adolessent. Wanneer 'n adolessent se individualiteit in die algemeenheid van die massa verlore raak, voel hy mettertyd dat hy maar net nog een van die massa is. Wanneer die wêreld die adolessent bedreig, moet hy weet watter verdedingsmeganismes om te gebruik. Die adolessent wil weet of hy 'n spesifieke bydrae kan lewer en waar hy in die samelewing inpas. Die gemassafiseerde adolessent het 'n gebrek aan verantwoordelikheid, selfstandigheid en sekerheid. Hy het dikwels minderwaardigheidsgevoelens en raak vereensaam na mate hy voel dat hy in die massa verdwyn. So 'n adolessent glo ook dat die wêreld moontlik beter af sou wees sonder hom. As die adolessent nie antwoorde op sy vrae na sin in die lewe kry nie, kan hy nutteloos en soos 'n mislukking voel en dit gee dikwels aanleiding tot selfmoordgedagtes en selfs die voltrekking van die daad (Meiring 1989:47). Die media kan 'n groot rol speel om die probleem van massafikassie reg te stel. Massafikassie, die portuurgroep, die algemene tendens en karaktertrekke kan maklik veroorsaak dat adolessente wat wil selfmoord pleeg en om hulp aanklop, nie gehoor word nie. Wanneer

---

²⁰ Lees Alta se verhaal by 3.4.4

²¹ Verdere besonderhede by 4.10.2.3

adolescente dreig dat hulle selfmoord wil pleeg, word dit vandag steeds afgemaak as tipiese praatjies van die groep.

Ten opsigte van bogenoemde het die narratiewe benadering my baie gehelp om die individuele uniekheid van elke adolessent raak te sien en in ag te neem. Die narratiewe benadering werk met stories of verhale. Dit vra dus dat die pastor moet sit en luister na die adolessent se verhale. Die narratiewe benadering skep ruimte vir die adolessent om sy eie uniek individuele verhaal te vertel soos wat hy dit beleef en interpreteer. Die benadering skep nie net ruimte vir die vertel van die verhale nie, maar maak dit ook moontlik dat die verhale in unieke toekomsstories kan ontwikkel. Omdat die narratiewe benadering rondom die unieke -en individuele verhaal ook groter verhale in berekening bring was dit behulpsaam vir my en Alta om hierdie diskoerse rondom massafikasie en algemene identifikasie in ag te neem. Sy is dus nie net as 'n tipiese tiener en adolessent geklassifiseer nie. Sy kon weereens gevoel het sy word nie gehoor nie en word oor dieselfde kam as almal geskeer. Omdat dit in berekening gebring is tydens diskoerse wat gedekonstrueer is, het dit haar eie uniek individuele verhaal in die proses versterk.

6.3.2 Adolessente se verhale moet binne die interaksie van verskillende sisteem-verhale beluister en verstaan word.

Dit is menslik en natuurlik dat wanneer daar 'n adolessente selfmoordpoging was, sy/haar ouers wil weet wat die rede daarvoor was. Die eerste vrae wat gevra word is hoekom dit gebeur het en wat dit veroorsaak het. Die ouers wil dit gewoonlik so gou as moontlik vasstel om sodoende die spesifieke oorsaak uit die weg ruim en om 'n soortgelyke voorval in die toekoms te verhoed. Die vasstel van die oorsaak help met die verwerking van die gebeurtenis. Die

skuld moet so gou as moontlik op iets of iemand gepak word. Baie van die ouers dink dat dit slegs een oorsaak of probleem is wat aanleiding gegee het tot die daad. Hierdie wanpersepsie bestaan steeds onder baie mense.

Uit hierdie studie blyk dit duidelik dat dit gewoonlik nie net 'n enkele motief of optrede is wat tot selfmoord en selfmoordgedrag aanleiding gee nie. Die narratiewe benadering skep die ruimte en bring dit onder ons aandag dat daar 'n vervlegtheid van verhale teenwoordig is by adolessente selfmoord en selfmoordgedrag. Dit is belangrik om 'n totaliteitsperspektief te handhaaf ten einde voldoende voorsiening te maak vir die feit dat selfmoordhandelinge voortspruit uit 'n komplekse kombinasie van meewerkende faktore. Wekstein beklemtoon die multidimensionele aard van selfmoordhandelinge in die volgende woorde “...*the total human being and the impact of society must be taken into consideration.*” (Wekstein 1979:15-16). Wanneer die adolessent met jou praat is dit baie belangrik om al die verhale in sy of haar lewe aan te hoor, beginnende by die noodverhaal. Dit is belangrik om so 'n dik as moontlik beskrywing rondom die noodverhaal en verledeverhaal te kry. Dit sal baie onverantwoordelik wees om bloot oorsaak- en gevolgafleidings te maak. In meeste van die gevalle waarmee ek persoonlik gewerk het, was daar verskeie faktore in die adolessent se lewe teenwoordig wat meegewerk het tot die selfmoordgedrag.

Die individuele verhaal, gesinsverhale, gemeenskapsverhale, kerkverhale en samelewingsverhale en andere is van die vervlegte verhale wat 'n rol speel in adolessente se lewens. Die narratiewe benadering gaan kyk juis vanuit die unieke individuele verhaal na al die agtergrondverhale, wat 'n ineengestremgelde verhaal te weeg bring en die geleentheid bied om die unieke individuele verhaal binne die konteks van die vervlegte verhale en diskoerse te plaas.

In die geval van Andrea²² sal sommige mense sê dat molesting die oorsaak was dat sy selfmoord wou pleeg. Van naderby beskou, kan daar 'n verwickeldheid van verskeie verhale geïdentifiseer word wat bygedra het tot haar selfmoordpogings. Die samelewingsdiskoers het 'n invloed gehad op haar gedrag. Later het dit duidelik geblyk dat haar verhouding met haar ouers ver te kort geskiet het en dat sy geen vrymoedigheid gehad het om haar skrikervaring met hulle te kon deel nie. Sy het nie meer met haar vriende en vriendinne gekommunikeer nie. Daar het 'n verskeidenheid interaksies plaasgevind wat saamgewerk het en bygedra het tot haar selfmoordpogings.

Anton²³ wou selfmoord pleeg omdat sy verhouding met sy meisie nie uitgewerk het nie. Maar met nadere ondersoek was dit duidelik dat daar ook 'n verskeidenheid van kumulatief saamwerkende verhale betrokke was by sy selfmoordpogings. Die verhale het die een die ander beïnvloed. Die gebroke gesin en sy ouers se egskeiding het 'n groot rol in Anton se lewe gespeel. Hy het nie met sy pa oor die weg gekom nie, maar moes by hom bly omdat dit die hofbeslissing was. Anton se noodverhaal was dat hy sy meisie verloor het en dat hy niemand se ondersteuning meer oor gehad het nie. Binne die verhaal van die gemeenskap het hy ook nie ingepas nie, omdat al sy vriende en die meeste mense wat hy ken uit hegte huisgesinne kom. By Anton was daar ook 'n vervlegtheid van verhale teenwoordig. Die verhale sou eers gedekonstrueer moes word ten einde 'n nuwe verhaal te laat ontwikkel. Indien Anton 'n geslaagde selfmoordpoging gehad het, sou sy ouers waarskynlik die vinger na sy verhouding met sy meisie gewys het. Met in ag neming van die verskillende betrokke verhale is dit ooglopend nie die enigste faktor nie, maar weer eens 'n integrasie van verskeie aanleidende oorsaaklikhede.

---

²² Andrea se verhaal kan gelees word by 5.6.2

²³ Anton se verhaal kan gelees word by 5.6.1

Gerda²⁴ se ma kon die konklusie maak dat sy selfmoord probeer pleeg het, nadat hulle 'n woordewisseling gehad het. Vanuit die verskeidenheid van verhale betrokke kan die vinger nie na 'n enkele motief gewys word nie. Weereens is hier 'n interaksie van verskillende aspekte. Gerda moes al die werk in die huis doen, sy was die ma in die huis. Daar was dus nie sprake van 'n goeie gesinsverhouding of ouer-en-kind-verhouding nie. Haar maats het haar begin verstoot, omdat sy nooit meer saam met hulle kon kuier nie. Sy kon nie gaan kuier nie, want sy moes kosmaak en huis skoonmaak. Al die faktore het opgehoop en meegewerk totdat daar op 'n dag 'n uitbarsting was. Een fatale woordewisseling tussen ma en dogter wat voorheen ongesiens verbygegaan het, het amper op 'n katastrofe uitgeloop.

Deur middel van die narratiewe benadering, kan die somtotaal van hierdie vervlegte verhale aangehoor en hanteer word. Dit kan meewerk en uitvloei in die ontwikkeling van nuwe verhale op alle vlakke van die adolessent se lewe. In die geval van 'n gepoogde selfmoord kan die individu se verhaal waarop vorige verhale 'n sterker nuwe verhaal meebring. Wanneer daar 'n geslaagde selfmoordpoging was, help die narratiewe benadering die ouers om nie net die skuld op die "laaste strooi" oorsaak te pak nie. Die narratiewe benadering laat hulle dus weg beweeg van die enkelverhaal of enkeloorsaak en laat hulle toe om te ontdek dat daar 'n verweeftheid van verhale is. Deur hulle begrip te verhelder ten opsigte van die vervlegtheid van verledeverhale staan hulle 'n beter kans om daardie verhale te ontrafel en nuwe perspektief te kry. Die hantering van al die samewerkende faktore maak dit moontlik om die ouers te help om 'n andersoortige en nuwe troosverhaal te konstrueer.

---

²⁴ Gerda se verhaal kan in hoofstuk 2 gelees word.

6.3.3 Die invloed van die groter samelewingsdiskoers / “grand narrative”

Die breë raamwerk waarbinne die narratiewe pas, die sosiaal-konstruksionisme word deur Freedman & Combs (1996:16) soos volg uiteengesit:

“...let us say here that its main premise is that the beliefs, values, institutions, customs, labels, laws, divisions of labour, and other like that make up our social realities that are constructed by the members of a culture as they interact with one another from generation to generation and day to day. That is, societies construct the “lenses” through which their members interpret the world”. Die werklikheid wat elkeen van ons as vanselfsprekend aanvaar, is die werklikheid wat die gemeenskap ons van geboorte af mee gevoed het. Hierdie persepsies voorsien elkeen van gewoontes, woorde, ervarings en geloof waarmee ons lewens opgebou word.

In die geval van ‘n adolessent met selfmoordgedrag, mag dit wees dat die groter kulturele storie (“grand narrative”) ‘n baie groot effek op sy eie storie het, miskien in die sin dat hy voel hy is ‘n mislukking as gevolg van sekere foute wat begaan is binne die groter sosiale en kulturele verhaal waarin hy homself bevind. Freedman & Combs (1996:17) wys op die interaksie wat plaasvind tussen ‘n mens en die groter kulturele verhaal van die samelewing “We think about how cultural stories are influencing the way they interpret their daily experience and how their daily actions are influencing the stories that circulate in society” .

Die verhaal van Marie²⁵ is ‘n tipiese storie van ‘n adolessent wat die druk van die groter sosiaal gekonstrueerde, aanvaarbare lewensverhale en optrede ervaar het. Haar eie verhaal het met die persepsies van die groter

gemeenskap gebots. Die waardesisteem van die gemeenskap het nie plek gelaat vir mense soos sy nie. Haar ouers se gekonstrueerde werklikheid was in botsing met dit wat sy gedoen het. Hierdie verhaal en nog ander verhale uit Marie se verlede het veroorsaak dat sy selfmoordgedrag begin toon het.

Dieselfde was en is steeds waar in die lewe van Ann²⁶. Ann kom uit 'n baie welgestelde familie waar almal bekende mense is. In die familie is vooraanstaande mense soos die burgermeester van 'n groot stad, 'n regter ensovoorts. Vir die familie was dit baie belangrik om die beeld waaraan almal so hard gewerk het, voor te hou. Dit moes ten alle koste behou word. Dit wat die gemeenskap van hulle verwag het moes hulle uitleef en voorgee. Ann se pa het later 'n drankprobleem ontwikkel en selfmoord gepleeg. Dit was 'n groot terugslag vir die familie en dit het hulle beeld skade berokken. Jare later word hierdie beeld steeds haar ouma en oupa voorgehou. Die beeld word as't ware op almal afgedwing, want die gemeenskap hou hulle steeds dop. Hierdie druk was vir Ann baie stresvol, want Gideon het nie in die prentjie ingepas nie, alhoewel sy vir hom baie lief was. In my gesprek met Ann was dit een van die faktore wat 'n rol gespeel het in haar selfmoordpoging. Sy was nie meer haarself nie en moes volgens valse norme leef. Toe sy besef sy is swanger, was die las skielik te groot en die skande ondraaglik. Sy het as mens binne die "grand narrative" gefaal.

Dis nie net die gemeenskap wat grense (diskoerse) konstrueer nie, maar ook gesinne en groter families. Die grense (diskoerse) plaas onnodige druk op individue, in so mate dat hulle selfmoord pleeg, indien hulle nie in die gekonstrueerde raamwerk van die samelewing, gemeenskap, familie of gesin inpas nie. Adollesente is baie sensitief vir hierdie groter sosiaal gekonstrueerde verhaal van die samelewing omdat hulle strewende na

---

²⁵ Marie se verhaal kan in hoofstuk 5.1 gelees word.

²⁶ Ann se verhaal kan in hoofstuk 2 gelees word.

aanvaarding nog nie genoegsaam ontwikkel het om te weet wie hulle is nie. Indien hulle nie binne die groter verhaal inpas nie, voel hulle soos mislukkings.

Binne die narratiewe benadering is dit belangrik dat daar by die individuele adolessent binne die samelewingsdiskoerse dekonstruksie moet plaasvind. Die ideale beeld wat deur die media en die groter samelewing voorgehou word, sal gedekonstrueer moet word om hoop aan die adolessent te gee. Dit het tyd geword dat dekonstruksie op verskeie vlakke moet plaasvind. Op gesinsvlak, aangesien die gesin 'n groot rol in die instandhouding van die groter samelewingsdiskoerse speel soos in die geval van Ann. In haar se geval was dit belangrik om die druk wat sy van haar gesin ervaar het, te dekonstrueer. Hulle het verwagtinge vir haar voorgehou wat vir haar moeilik haalbaar was en dit het veroorsaak dat sy soos 'n mislukking gevoel en gevolglik onder al die druk verkeerde besluite geneem het. Slegs deur hierdie "grand narrative" in perspektief te plaas en dit te dekonstrueer kon daar 'n verandering in Ann se lewe plaasvind.

Die kerk het ook 'n baie groot rol om te speel in terme van die samelewingsdiskoerse. Predikante word beïnvloed en meegesleur deur groter samelewingsdiskoerse. Diskoerse wat nie noodwendig opbouend en waarheidsgetrou is nie. Van die kansel af word daar meer male verwys na die tipiese karaktertrekke van adolessente. Daar word nie genoeg aandag aan die vervlegte verhale en die samelewingsdiskoerse gegee nie. Baie van die aspekte oor die instandhouding van "grand narratives" word nie korrek bevraagteken nie. Aspekte soos; of dit opbouend is dat die Suid-Afrikaanse samelewing soveel druk op blanke adolessente plaas om te presteer om sodoende werk te kry; of om alternatiewelik mislukkings te wees.

Baie hedendaagse ouers het arm groot geword en wil daarom net die beste vir hulle kinders bied. As gevolg hiervan plaas hulle geweldige druk op die adolessente. Binne die kader van die kerk is dit ideaal om die verwronge samelewingsdiskoerse te dekonstrueer en alternatiewe verhale te skep. Om vanuit die raamwerk van die kerk nuwe verhale rondom die adolessent te skep, sal aan die adolessent weer hoop op die toekoms gee. Die kerk is immers 'n plek waar God se liefde en aanvaarding vir jou as mens verkondig word. Die gevleuelde woorde word nie altyd so deur adolessente ervaar nie. Die werklike druk van die "grand narrative" word somtyds as 'n stuk liefdeloosheid beleef. Soms voel die adolessent vasgevang in hierdie rigiede rigtinggewende diskoers waarvan hy veronderstel is om deel te wees. Dit was in beide Marie en Ann se gevalle dieselfde. Hulle het gevoel dat daar geen kans was om uit hierdie drukgang van die "grand narrative" te kom nie en daarom het hulle gevoel dat hulle nie hulself kan wees nie.

Dit is 'n feit dat daar binne 'n bepaalde kultuur en gemeenskap van adolessente verwag word om op 'n bepaalde wyse op te tree. 'n Valse self moet na vore omdat dit sosiaal aanvaarbaar is en van die gemeenskap verwag word. Die adolessent voel baie keer dat hy/sy nie volgens die ware self leef nie omdat hy/sy hierdie bepaalde front moet voorhou, 'n "*preferred self*". Wanneer daar binne die terapeutiese konteks met so 'n adolessent gesprek gevoer word is dit belangrik om verskeie ervarings van hulself oor te vertel en om dan vas te stel watter rollespel hulle binne watter kontekste verkies "...to assist them in living out narratives that support the growth and development of these 'preferred selves'" (Freedman & Combs 1996:35).

6.4 'n Kritiese vraag na die begrip selfmoord

In die lig van bogenoemde konklusies het die vraag oor die begrip selfmoord by my ontstaan. Aan die einde van my studie vra ek aan my en ander of selfmoord regtig selfmoord is. Is net die "self" by die daad betrokke, of is daar ander aspekte en mense wat meewerk? Is die "self" nie maar net die een wat die daad voltrek nie? Soos met die druk van 'n drie tydens 'n rugbywedstryd? Die hele span het saamgespeel om die drie te bewerkstellig, maar slegs een spanlid het die bal oor die lyn gedruk. Is hy alleen hiervoor verantwoordelik of was dit juis al die vooraf bewegings van ander spanlede wat die bal tot naby die lyn gebring het? Dieselfde figuurlike bewegings kom by selfmoord ter sprake. Selfmoord is net die laaste gaping wat die emosie oor die lyn stort.

Grootendeels het mense die persepsie dat daar vir elke selfmoord 'n spesifieke oorsaak is. Wanneer daar vanuit die narratiewe perspektief na selfmoord en selfmoordgedrag onder adolessente gekyk word, kom daar ander perspektiewe na vore wat die aksie van die "self" bevraagteken. Aspekte soos die individuele uniekheid van die adolessent; die vervlegte verhale; die rol van die samelewingsdiskoers. Dit is faktore wat betrokke is in 'n sogenaamde selfmoordpoging of selfmoordgedrag. Die vraag word gevra of selfmoord 'n enkele optrede met geïnisiër deur 'n enkel motief is? Speel die gemeenskap, die kerk en die samelewing in terme van die groter verhale en diskoerse nie ook 'n rol nie? Kan ons dit steeds selfmoord noem? Is dit net die "self", dus die persoon wat die daad pleeg wat daarby betrokke is? Is dit net die self wat "moord" pleeg?

'n Belangrike vraag is of dit moord is en indien wel, watter graad van moord? Hierdie is oop vrae wat nie in hierdie studie ondersoek of beantwoord is nie. Ek laat dit hierby want die narratiewe navorsing het nooit 'n voltooide gevolgtrekking of slot nie. Die oop einde laat ruimte vir betrokkenheid en

stimulasie. Niks is ooit voltooid solank as wat daar groei en ontwikkeling is nie. Die narratiewe navorsing bied ruimte vir universele groei en 'n oopheid wat na die toekoms wys

6.5 My eie refleksie of navorsingservaring

Om 'n kritiese refleksie op jou eie werk te lewer, is om eerlik met jouself te wees. Ek het die studie aangepak omdat ek vanweë my betrokkenheid by skole baie met adolessente wat selfmoord wil pleeg te doen gekry het. Ek het nie al die antwoorde gehad nie, daarom het ek meer oor die onderwerp begin lees. Dit het my intens laat beseef dat daar steeds leemtes in die bestaande navorsing is. Omdat ek reeds binne die kader van 'n narratiewe werkswyse beweeg het, is ek aangespoor en genoop om die studie vanuit hierdie perspektief aan te pak.

Ek het aanvanklik veelvuldige artikels en boeke oor die onderwerp begin lees. Dit was verrassend hoe baie daar reeds oor die onderwerp geskryf is, Daar was egter min vanuit 'n narratiewe benadering geskryf. In my gesprekke het ek van die nuwe inligting wat ek bekom het, begin toepas en probeer om dit in my terapisessies te integreer. Dit was nie altyd maklik om vanuit 'n narratiewe perspektief te konsulter nie aangesien dit gevoel het asof die meeste kinders gewoon is aan 'n direkte werkswyse. Miskien is dit hoe hulle opgegroe het. Dit het lank geneem voordat ek begin skryf het. Baie van die inligting moes eers insink en ontwikkel. Indien die studie twee jaar gelede voltooi is sou dit waarskynlik anders daaruit gesien het. Dit was die moeite werd om oor 'n langer tydperk te werk aangesien daar voortdurende groei by my plaasgevind het.

Aanvanklik het ek nie gedink dat die studie so veeleisend sou wees nie. Om inligting te versamel was sekerlik die maklikste deel. Om die inligting te lees was 'n aangename ervaring, maar om die inligting binne die narratiewe benadering in konteks te plaas was sekerlik nie 'n maklike taak nie. My verwagting was om die studie in 'n korter periode af te handel, maar vanweë werksdruk en ander verpligtinge was dit nie moontlik nie. Dit sou aanvaarbaarder gewees het om 'n jaar van my lewe af te staan aan die navorsing en doelgerigte skryf. Dit was ongelukkig nie moontlik nie. Die feit dat ek nie onafgebroke kon werk nie, het die taak bemoeilik. Die voordeel was dat ek die afgelope jare 'n positiewe groei as mens ervaar het.

Om die konklusies te konstrueer was 'n groot uitdaging. Dit was verrassend om te sien watter konklusies die studie blootgelê het. Elkeen van die gevolgtrekkings is volgens my uniek. Aan die begin van die studie het ek nie verwag wat teen die einde oor adolessente selfmoord en selfmoordgedrag sou blyk nie. Die individuele uniekheid van die adolessent, die vervlegte verhale en die groter samelewingsdiskoers het 'n groot impak gehad op my toekomstige en huidige hantering van adolessente en dan spesifiek adolessente met selfmoordgedrag. Miskien het ek die verwagting gekoester dat daar meer konklusies sou wees wat openbarend sou wees. Nogtans hierdie was beslis 'n besondere openbaring ten opsigte van my werkswyse met adolessente. Die kennis en insig wat uit hierdie studie voortspruit sal na alle waarskynlikheid reeds bekende feite weereens onder die vergrootglas plaas.

Tydens die studie het ek opnuut respek vir die akademiese gekry. Dit is nie 'n maklik taak om so studie deur te voer nie. 'n Mens moet bereid wees om jou deur die navorsing te laat lei. Sodoende rig die navorsing jou as mens.

In die afgelope twee jaar het ek nuwe insigte ten opsigte van die narratiewe benadering gekry as gevolg van die ontwikkeling wat binne die PhD-groep plaasgevind het. Dit het my genoodsaak om aanpassings in my eie navorsing aan te bring. Ek moes nuwe denkpatrone eers my eie maak. Ek is dankbaar dat ek hierdie vernuwende insigte in my studie geïnkorporeer het. Dit het my unieke gevolgtrekkings laat maak. Ek is van mening dat my konklusies andersins gewoon sou wees. Die narratiewe benadering het my studie met 'n oop einde gelaat sodat daar steeds krities en wetenskaplik oor adolessente selfmoord en selfmoordgedrag nagedink kan word. Die verhaal is dus nie voltooid nie. Vir duisende ander sal adolessente selfmoord en selfmoordgedrag steeds 'n bron van kommer bly. Hopelik rig die navorsing ons om die kompleksiteit van adolessente selfmoord en selfmoordgedrag beter te verstaan.